noNiH naniAina

Coperta: MĂDĂLINA ANGELESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HÎNCU, DUMITRU
Timpuri și oameni / Dumitru Hîncu. - București :
Vivaldi, 2011
ISBN 978-973-150-061-4

821.135.1-94

TIMPURI ȘI OAMENI de DUMITRU HÎNCU

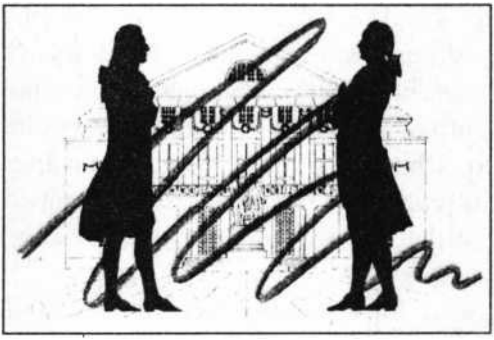
DUMITRU HÎNCU

wunpuw șv oameni...

Editura VIVALDI
București, 2011

Ecouri timpurii despre doi mari clasici

Receptarea operei lui Goethe și Schiller în țările române în primele decenii ale secolului XIX a cunoscut o sumă de particularități care și-au menținut relevanța și o bună bucată de vreme mai târziu. Ele reclamă câteva precizări măcar.

Dar Goethe a luat cunoștință, fie și parțial, de stările de lucruri din Principatele Române și ne-a lăsat urme certe despre aceste cunoștințe chiar înainte ca numele său să înceapă a circula pe meleagurile noastre. Primii săi informatori au fost contele Karl Friedrich Reinhard și soția acestuia, Christine. Născut în Germania în 1761, după izbucnirea Revoluției franceze și însuflețit de idealurile ei, tânărul Reinhard a plecat la Paris unde, mulțumită culturii

și inteligenței sale, s-a făcut curând remarcat de Talleyrand, care l-a ajutat să intre în serviciul diplomatic francez. A ocupat, astfel, rând pe rând, diverse posturi la Londra, Neapole, Hamburg, Florența și, în cele din urrnă, la Dresda, la Curtea saxonă. Interesant pentru noi, este că, la 18 martie 1806, Reinhard a fost numit consul general al Franței în Moldova. N-a rămas, totuși, prea mult acolo, întrucât la intrarea trupelor rusești a fost scos din țară și condus sub escortă în Galiția. în primăvara lui 1807 s-a întâlnit cu Goethe la Karlsbad, unde titanul de la Weimar își făcea anual o cură recomandată de medicii săi și între cei doi s-a legat o amiciție, ulterior mărturisită și de cele circa 150 de scrisori schimbate între dânșii. De altfel, și Christine Reinhard a cultivat cu fervoare genul epistolar și scrisorile ce au rămas până azi constituie un izvor deloc neglijabil pentru istoria românească a epocii, lucru confirmat și de N.Iorga în *Istoria românilor prin călători.* Acum eu doresc să semnalez doar această însemnare din *Jurnalul* lui Goethe, cu data de 29 mai 1807: „Vizita rezidentului Reinhard, descrierea lașiului, felul traiului de acolo, arhitectura, etc.“ Nu poate încăpea, însă, îndoială că, în cursul vizitelor și al plimbărilor comune, Goethe și soții Reinhard au mai revenit asupra subiectului.

Un alt informator al lui Goethe - făcut cunoscut de Eugen I. Păunei în revista suceveană *Junimea*

literară - a fost postelnicul lacovachi Rizu-Nerulos, un cărturar grec care, după înfrângerea Eteriei și de teama represaliiilor, a fugit din Iași și a ajuns tocmai în Elveția, unde a și publicat trei cărți în limba franceză. Cel puțin una dintre ele: *Cours de litterature greque* - Geneve, 1827, în care Rizu-Nerulos a evocat învățământul grecesc din Moldova și Muntenia, a atras și atenția lui Goethe, ale cărui simpatii filo-elene sunt bine cunoscute, și care a și recenzat-o în revista sa *Kunst und Alter turn.* (Anul 1829, p.329-341).

în fine, tot cam în această perioadă luarea aminte a lui Goethe a fost atrasă și de un român, Alexandru Scarlatovici Sturza - cum își spunea. Descendent al ramurii basarabene a familiei Sturza care, intrat în grațiile țarului, a devenit diplomat rus, campion al ortodoxismului, cu scrieri în materie, pomenit de mai multe ori în corespondența berlineză a tânărului Mihail Kogălniceanu ca un soi de cenzor al scrierilor și purtărilor sale. într-o scrisoare către „babacă“, feciorul agăi llie Kogălniceanu își asigura, de pildă, părintele că: *acele zace coaie care am tipărit până acuma* (din *Istoria Valahiei, a Moldovei și a Valahilor transdanubieni* - n.n.) *le-am dat de le-au citit dumnealui Alexandru Sturza și mi-au zis că n-au văzut nimic între ele care să poată atinge Curtea rusiască sau turcească.* Goethe nu a nutrit nici el simpatie față de trimisul lui Nicolai I și în

scrierile lui postume există o satiră în care îl ia peste picior. Și, oarecum în aceeași ordine de idei, nu e poate lipsit de interes că în capitolul șase din *Lotte la Weimar,* romanul lui Thomas Mann, în convorbirea dintre August von Goethe și Lotte, cel dintâi se informează: *Contele Elbing n-a luat cumva de soție o prințesă din Moldova?* De astă dată era vorba de Ruxandra Sturza, o femeie care s-a ilustrat prin multe opere caritabile, dar și prin ambiții literare.

Revenind, însă, la noi, primul canal de penetrare a operei lui Goethe în conștiința românească a fost teatrul, într-adevăr, numele lui Goethe a început să circule în public, e adevărat un public restrâns, cunoscător al limbii germane, mai întâi prin intermediul spectacolelor unor trupe vieneze și germane - în Transilvania trupa austriacă Seipp, iar la București Teatrul de la Cișmeaua Roșie al domniței Ralu, fiica cu înclinații artistice și literare a lui loan Caragea, de la care parcă ne e greu să ne imaginăm că le-a putut moșteni - unde o trupă germană a reprezentat F<7/«7-ul lui Goethe, *Hoții* de Schiller și *Flautul fermecat* de Mozart, după cum mai târziu au urmat trupele lui Miiller, Zimmermann sau a Catherinei Friese. Iar din *Jurnalul* lui Timotei Cipariu pe anul 1836 aflăm și că spectacolele teatrului german din București se dădeau de trei ori pe săptămână și că *Logi și parter erau pline.*

O altă sursă de informații, dar tot pentru cunoscătorii de limbă germană au fost *Cabinetele de lectură* ce ființau pe lângă librăriile Walbaum, Kopainig, Winterhalder - viitorul asociat al lui C. A. Rosetti - sau Muller care erau, în același timp, și tipografi și editori. Din diverse relatări ale contemporanilor ne mai putem convinge că între 1820- 1830 și ceva mai încolo, în aceste *cabinete de lectură* puteau fi consultate atât gazetele germane și franceze, cât și cele mai noi apariții din respectivele literaturi.

însă cei mai activi vectori de informații despre marii scriitori germani au fost, cu certitudine, studenții români cărora o *inspirație dumnezeiască* - cum s-a exprimat Alecsandri - i-a îndemnat pe părinți să-i trimită la Munchen, Berlin, Heidelberg, Jena sau Gottingen *spre a dobândi* - tot după spusa poetului - *învățături folositoare patriei lor.* Și numărul lor n-a fost deloc mic. O investigație întreprinsă de C. Amzăr și publicată în 1941 în revista *Cercetări literare* a Facultății de Litere din București, editată prin grija istoricului literar N. Cartojan, a revelat, bunăoară, că numai Universitatea din Berlin a fost frecventată, între 1821 și 1850, de 144 de tineri români, încât de acolo l-a informat comilitonul Kogălniceanu pe *scumpele sale surori; Maintenant j'achete des livres allemands car il y en a aussi de fort bons, surtout Schiller et Goethe.*

După cum se vede, el a simțit nevoia să explice adresantelor sale cine erau cei doi scriitori ale căror cărți le cumpăra, convins pesemne că numele lor nu erau nici acestora necunoscute. Și avea, de altminteri, tot dreptul să judece așa, măcar pentru că încă cu trei ani înainte, mai exact la 14 aprilie 1832, *Albina românească* publicase primul articol despre Goethe în limba română. El fusese prilejuit de moartea poetului despre care se aflase, cum ne putem ușor convinge după data apariției articolului, foarte repede în capitala Moldovei, în ciuda dificultăților care se interpuneau în epocă în calea circulației informațiilor. Articolul a fost parțial reprodus de Ion Gherghel[1] și Ion Roman" în lucrările lor despre receptarea operei lui Goethe în România, Iată-l acum în întregul lui:

„ înmormântarea lui poeta Gethe

Genia (duhul), talentul, haractirul moral și sârguința a se face patriei folositor sunt haruri carele rare ori se unesc în un muritor, de aceea și când se află întrunite, apoi învrednicitul se face obiectul de sevas și mirarea oamenilor în cursul vieții, și mai ales după moarte, când zavistia se face mută. Gethe a fost unul din oamenii care s-au învrednicit de aceste haruri, lăsând după sine urme nemuritoare. Palatul lui era în astă

împrejurare locul [19] [20] *măreței și naționalei pompe ce s-au sirvit, în 14 mart. Mulțimea oamenilor era atâta, încât numai trecând înaintea salei unde era mortul au putut să arunce ce de pe urmă cătătură asupra celui de care se înmândrează veacul nostru. Deasupra ușii salei se cete scoase din cartea sa numită Erman și Dorotea.*

Trecătorule! a morții vezi icoana întristată,
Filozoful nici creștinul nu se tem d'a ei săgeată. Pe acel la trai îndeamnă și la dreaptă făptuire, Iar acestuia-n necazuri ea-i liman de mântuire.
Amândoi prin moarte învață
Și căință ș-altă viață!

In sală se afla aninate stemile lui Gethe, ce înfățișă o stea în ceriu albastru, sicriu era încongiurate de șese chiparese, simbolul întristării și între aceste era așezate diplomele de evghenie, de doctorie și de dregătoriile, împreună cu ordinile răposatului, pentru a căruia slavă poetică, le-au dat curțile: Roșia, Austria, Prusia, Saxonia, Franța și alte și alte, asemene și o cunună de dafini, din curat aur lucrată, ce au fost hărăzit răposatului de patria sa Francfort. Trupul era îmbrăcat în

---

19 Ion Gherghel - *Goethe în literatura română.* București: Academia Română, Memoriile Secțiunii literare, Seria III, Tomul V, 1931.

20 Ion Roman - *Ecouri goethene în cultura română,* București, Editura Minerva, 1980.

veșminte albe și fața, plină de frumuseta bătrânețelor, se pâre adormită, tămplile sale era încinse de cununa adevăratelor dafini, de care două alte era depuse la picioarele sale.

îngroparea s-au făcut în mormântul crăiesc, alăturia cu familia domnitoare și cu poeta Șiler. Parada se oficie de gvardia marelui duce în ființa unui nenumărat popor, ce s-au adunat din politiile învecinate. Toți era de simțire pătrunși ca la asfințirea unui soare, căruia asemene multe veacuri nu vor vede răsărind. “

Este un text important din cel puțin două puncte de vedere: mai întâi pentru că cuprinde primele versuri de

Goethe traduse de un român - probabil de Gh. Asachi, editorul publicației - și în al doilea rând pentru că subliniază momentul receptării operei poetului în Principatele Românești. O receptare care, la rândul ei, merită un mic popas, întrucât ne descoperă o stare de lucruri definitorie, în genere, pentru începuturile literaturii moderne românești.

într-o cunoscută bucată de proză memorialistică, *Nicolae Bălcescu în Moldova,* Vasile Alecsandri a remarcat: *în anii dintâi, adicâ de la 1839 până la 1845,*
francezii și nemții formau două partide rivale

cercând a lua pasul în societate și a face să predomine ideile țărilor în care-și primiseră educația. Acea discordie da loc necontenit la o mulțime de neînțelegeri, de discuții și de provocări[1]*'. Francezii și nemții* de care pomenea poetul erau, de fapt, cu toții români, iar ciocnirile lor rezultau din influențele deosebite în care se formaseră - mai liberale, mai deschise înnoirilor și chiar curentelor revoluționare în Franța, mai temperate în Germania. în aceste circumstanțe nu avem dar de ce ne mira, de exemplu, că într-o scrisoare către mitropolitul Veniamin, din 1837, poetul dar și marele boier, partizan al autocrației rusești Costache Conachi a putut preconiza ca în școlile publice românești literatura să fie predată în *„limba acei nații la care civilizația se vede în moral și în fapte, iar nu în spulberul ideilor",* adică - mai specifica el - *„în limba unui neam pașnic și netulburător, care mi se pare a fi limba nemțească* “, în timp ce, limba franceză - tot după el - trebuia *„să se învețe musai prin instituturi particulamice*

Până la urmă, însă, victoria a fost de partea francilor - o victorie ușurată de solidarizarea celei mai mari părți a [21] societății românești cu orientările sociale și politice ale literaturii franceze în ce avea ea mai reprezentativ.

Ceea ce explică și de ce, între Schiller și

Goethe, de mai mare popularitate s-a bucurat în țăile românești, în primele decenii ale secolului trecut, cel dintâi. Iar răspândirea operei lui printre români n-a început, cum ar fi fost, poate, de așteptat, în Transilvania, ci îndeosebi în Moldova și Muntenia, unde mișcarea de emancipare națională începea să aibă accente tot mai radicale. Nicolae Filimon, autorul *Ciocoilor vechi și noi,* a relatat, astfel, despre marele răsunet pe care l-au avut la București spectacolele cu *Die Râuber* (Hoții), prezentate de o trupă germană în epoca ce a premers mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu. După cum prima traducere românească din *Kabale und Liebe* (Intrigă și iubire) i se datorează lui Ion Câmpineanu, cărturarul care a făcut atât de mult pentru pregătirea climatului izbucnirii mișcării de redeșteptare națională de la 1848. Dar poate că cel care a sugerat cel mai bine rațiunile preferințelor publicului românesc al vremii pentru Schiller, în dauna lui Goethe, a fost Gh. Asachi. în 1859, el a publicat, în tipografia lui Adolf Bermann din lași, o elegantă plachetă, format in-quarto, intitulată: *In amintirea dzilei 10 Noiemvrie 1859/ Prima seculara a nascerei lui Friederichu Schiller/ Sublim cantatoriu/ Tribut de admirare/ Depune în Numele Jiunimei Romane/ Un veteran/.*

12

Coperta — deteriorată de vreme - a plachetei omagiale
a lui Gh. Asachi consacrate lui Friederich Schiller

Ea cuprindea versiunea românească a poemului Die Burgschaft, transpus prin echivalentul „Credința" și precedat de un *Cuvântu* al traducătorului, care observa: *Geniul de oricare ramură al științei seau al artei și în oricare țintă*

strălucindu este proprietatea comună a națiilor civilizate. Omer, Virgiliu, Șecspir, Michel-Angelo, Rafaele, Galileo, Nev ton, Alecsandru Macedon, Anibal, Cezar, Napoleon, *toți fiii geniului, sunt compatrioți ai fiecăruia omu aprețuitor de înalte merite. Lumea întreagă*

13 *care admiră lucrurile nemuritoare, conservează cu respect numele făptuitorilor din generație în generație.* Așadar, scriitori geniali erau Homer, Vergiliu sau Shakespeare, dar nu și Goethe, pe care Asachi nu-1 pomenea. *Iar Schiller* - continua el - *care au luminat, au anoblat și au entuziasmat pe contemporani și posteritatea dincolo de marginile patriei sale, între multe a sale compuneri, cu condeiu de foc au zugrăvitu în tragedia Wilhelm Tell eliberarea Sviței ii și în Jan D'Arc a Franciei de sub domnia străină.*

în viziunea cititorilor lui Asachi, opera lui Goethe nu răspundea atât de prompt și de adecvat cerințelor momentului, așa cum erau ele percepute de ei. încât atunci când, cu toate acestea, prima traducere integrală a unei opere a lui Goethe - anume *Suferințele junelui Werther* - a văzut, în 1842, lumina tiparului la București, autorul ei nici n-a semnat-o, poate dintr-un sentiment de jenă, pentru ușurătatea subiectului. Sentiment pe care gravul, sobrul Gh. Barit, înfățișând mult mai târziu, mai exact în 1870, într-

o ședință intimă a Societății academice române, predecesoarea imediată a Academiei Române, *trăsurile biografice* ale, inițial, anonimului traducător, devenit apoi colaboratorul său la dicționarul româno-german, a explicat că: *In anul 1842, Munteanu ne surprinsese cu publicarea Suferințelor lui Werther traduse după Goethe. Numai așa ceva nu așteptam noi de la seriosul nostru Munteanu.* Căci și Bariț avea un soi de venerație cvasi-filială față de Schiller, pe care a și mărturisit-o fără reticență. *Trebuie să spuiu* - a povestit chiar el - *am către Schiller o foarte mare plecare, nu știu cum, de multe ori îmi vine să-i dau acea iubire și cinste ce i-o dăm unui tată, care ne-a născut și ne-au crescut. Lumea germană și Europa se minunează de*

 acest geniu; eu biet român încă mă minunez și mă smeresc înaintea marelui duh.

„Seriosul" Gavril Munteanu, îl scandalizase pe intratabilul Bariț, întrucât, în calitatea-i de profesor la Seminarul Episcopiei de Buzău, făcuse necuvenite „păsuri laice" prin tălmăcirea unui „romanț" scris „fără țeremomi" și într-o „limbă aprovizionată cu belșug". Mai târziu, ca autor de manuale didactice în Transilvania și director al Gimnaziului Mare Românesc Greco-Ortodox din Brașov, el va regreta, poate, acest „necugetat"

impuls și va balansa în scris între un limbaj împănat de influențe latiniste și pumniste, în care „amonițiune" se va alătura lui „împăcă- țiune", iar versurile i se vor părea că „diping" un „mișcă-mânt fluctuativ". Când s-a încumetat, însă, să-l traducă pe „Werther", el s-a exprimat cu toată „avuția și frumuseța" unei limbi neschimonosite de tiranii lingvistice artificioase, ci conformă cu adevăratul spirit al graiului de atunci. Adevăr de care ne putem ușor convinge citind - reproduse din pana traducătorului - începuturile pătimirilor nefericitului tânăr:

Cât sunt de vesel că m-am depărtat. Ah! iubite prietene, ce este inima omului? A te lăsa pe tine, pe tine pe care te iubesc, pe tine de care eram nedespărțit; a te lăsa și a fi vesel? Dar știu, îmi erți aceasta. Au toate înclinările mele celelalte sunt ca într-adins alese de soartă spre a fierbe o inimă ca a mea? Săraca Leonora! Și cu toate acestea eu am fost nevinovat. Greșala mea a fost dacă, în vreme ce caprițioasele grații ale sorusi îmi pricinuia o petrecere plăcută, se aprinse în biata-i inimă o patimă primejdioasă? Și cu toate acestea sunt eu oare de tot nevinovat? Nu eram eu cel ce mă desfătam la espresiile

15 *atât de naive ale dragostei sale ce Jacea să râdem de atâtea ori măcar că nu era nimic de râs.*

Nu avem suficiente testimonii spre a preciza răsunetul stârnit de această primă versiune a lui Werther printre cititorii români din epocă. însă un tânăr poet, născut la un an după apariția ei - ulterior scriitor de largă circulație, iar astăzi de tot uitat - anume H. Grandea, care a citit traducerea lui Gavriil Munteanu înainte de a pleca în Belgia, a suspinat:

Verter, Verter, tot pe tine, Tot pe tine te citesc, Și cu lacrimi calde, line, De iubire le stropesc; Amic bun, amic ca tine, Nicăiri nu mai găsesc.

Următoarea versiune românească, cu titlul *Patimile junelui Werther,* a apărut abia în deceniul opt al veacului.

în sfârșit, după toate acestea, trebuie să ținem seama și de împrejurarea că a existat și o cale indirectă de receptare a operei lui Goethe în România, anume prin intermediul limbii franceze. în 1838, de pildă, în *Curierul de ambe sexe,* jurnalul literar al lui I.Heliade Rădulescu, au apărut o sumă de extrase din *Gesprăche mit Eckermann* (Convorbiri cu Eckermann) preluate din *Revue du Nord,* care apărea la Paris și era deseori citată în proaspăta presă românească.

Pentru lămurirea cititorilor foii sale, Eliade a precedat amintitele extrase de o scurtă notă din care spicuim, pentru culoarea timpului: *O astfel de lucrare avea o vorbire cu dinadinsul ei studioasă, și în toate zilele D. Exerman scria cu scumpătate cele ce auzia de la*

Goethe, întocmai după cum d. Las Cases la Santa Elena aduna în memorialele sale cele ce auzia de la Napoleon. Din aceste cugetări și păreri ale vestitului poet german scrise de d. Exernan, noi alăturăm aci câteva, ca să arătăm până încât judecățile lui era de curate și sănătoase și în cei din urmă ani ai bătrânețelor sale.

Dar pentru că ne-am oprit o clipă la Eliade, care se vroia un înnoitor al limbii și, în genere, al culturii românești, în care scop a și pregătit, în 1840, un proiect de reformă, nu-i, poate, lipsit de un anume interes dacă relevăm că el l-ar fi voit întemeiat pe predarea și răspândirea limbilor elină, latină și italiană și numai în ultimul rând a limbii franceze, și doar ca o concesie făcută gustului „pervertit" al contemporanilor. Ceea ce l-a și determinat ca în preambulul proiectului să afirme că dacă *în nicio limbă nu s-au scris atâtea*

cărți ca în cea franceză, și de va stoarce cineva cărțile cu autori cu tot împreună tot nu va scoate un Homer, un Virgiliu, un Dante, un Milton, un Goethe.

Un alt admirator al lui Goethe despre care știm că nu-1 cunoștea în original, a fost C.A.Rosetti care, înainte de a se consacra politicii, a cultivat cu exaltare poezia și n-a ezitat să se compare pe el însuși cu *Faust,* notând în *Jurnalul* lui parizian din 1845: *Am lucrat astăzi și nu am fost în durere, însă mai adineauri am citit câteva rânduri din Faust și am turbat. Am văzut toate durerile mele, m-am mândrit, văzând că mă întâlnesc așa de mult cu un astfel de om, m-am aprins, ardeam a lua condeiul, mă întristai că nu poci simții durere, că nu știu nimic și mă deznădăjdui văzând că în adevăr nu mă înșel că nimic mai ticălos ca omul.*

17

Această propensiune de a-și descoperi înrudiri sufletești cu personaje goetheene sau chiar cu autorul lui Faust, mai poate fi semnalată, de altminteri, și în cazul lui Titu Maiorescu (Al.Dima - *Afinități elective: Titu Maio- rescu și Goethe)* unde vedem cum în adolescența lui, mai exact la 18 aprilie 1858, viitorul întemeietor al Junimei a

notat: *Am găsit la Goethe, în istoria evoluției lui sufletești, unele trăsături care coincideau foarte mult cu mine, cari uneori erau scoase din sufletul meu.* (1,92).

Deși tot el, și numai cu un an înainte de a-și proclama această afnitate sufletească - anume la 5 ianuarie 1857 - formulase o judecată de o derutantă asprime la adresa viitorului său obiect de adorație: *o biografie a lui Goethe ce o cetii îmi făcu o impresie foarte neplăcută, om curios a fost Goethe cât a trăit și toate vorbele frumoase din operile lui mi se par acum ca o ironie: de a vorbi e frumos, de a se purta mai cumsecade, e și mai frumos.* Mai mult, amănunțind motivele de supărare, tânărul Maiorescu a ținut să adauge și o sumă de calificative pe care, mai târziu, cu siguranță că nu le-ar mai fi repetat: *un lingușitor reptil, în politică un tâlhar, în morală un c... iar în purtarea către Klopstock, Merk, Herder este un copil arțăgos!*

în fine, dar deloc pe ultimul plan, se cuvine să mai ținem seama că în procesul de mlădiere, de șlefuire a limbii literare române prin care aceasta trecea în primele decenii ale sec.XIX, traducerea unui Goethe sau Schiller punea translatorilor români dificile probleme de găsire a celor mai fericite echivalente și de păstrare a metrului original. De aceea și traducerile din Goethe sau Schiller se făceau cu o anume libertate de a se

depărta de original, de a-1 acomoda propriilor posibilităţi, de a recurge la

18 localizări ori, pur şi simplu, la imitaţii. Aşa s-a întâmplat cu cele unsprezece versuri cărora lancu Văcărescu le-a dat titlul *Dracul,* dar care sunt, de fapt, cuvintele rostite în *Faust* despre Spiritul pământului iar cu Margarita, o versiune nesemnată apărută în *Zimbrul,* nr. 5 din 1850, după *Margarethe am Spinnrade.*

Cea mai izbutită traducere a unei poezii de Goethe, în perioada evocată, mi se pare a fi aceea realizată de Timotei Cipariu, în 1838, după *Der Fischer* (Pescarul), şi publicată în *Foea literară* care apărea la Braşov şi a premers *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* a lui Gh. Bariţ. Drept care am să-mi şi îngădui să închei aceste note cu câteva versuri care reclădesc, parcă, o punte între noi cei de azi şi cei care, în vremuri de fel mai calme, găseau mângâiere în baladele celui în faţa căruia şi noi ne plecăm.

Apa fierbe, apa creşte Şi d'aproape un pescariu. Molcom tace şi priveşte. De ar putea să prindă un peşte. Cum ascultă el şi şăde, Apa'n doauă se despică, Şi eşind afară vede O muere frumuşică.

Ea îi cântă, ba-i cuvântă; Fiii mei, ce-i amăgești, Cu minuni și înșelăciune, Fapte a voastre omenești? Ai să șii tu cât de bine Ei se simt în apă jos Ai veni în fund cu mine, Și te-ai face sănătos.

Au nu vezi în marea clară, Luna, soarele se scaldă, Și din unda recoroasă Es cu fața mai frumoasă? Nu simți ceriu cum te'nbie Vânătul cel strălucit?
Nu te trage,
Nu te trage, rouă vie, Ce te-arată zugrăvit?

Apa fierbe, apa crește, Și îl scaldă la picior; Inima-i setos dorește Ca la glasul dulcei sor. Ba îi cântă, ba-i cuvântă Ah! de el omu-i trecut. Cât se lasă, cătul trasă, Nimeni nu l-au mai văzut.

Fast, varieteu și dramă

„Jurnalul" unei doamne dintre două veacuri

De la primele rânduri, autoarea a ținut să sublinieze că nu avea „pretenții literare" și că unica ei dorință era să poată aduce, astfel, un omagiu celor doi soți: George Em Lahovary și Alexandru Suțu. Căci dacă părăsind pământul - a mai ținut ea să adauge - sufletul supraviețuiește și ceva din el rămâne. „în acest Jurnal nu atac pe nimeni, nici pe cei care mi-au făcut rău. îi uit. Dumnezeu să-i judece".

Zoe

Iar din cele câteva sute de pagni ale Jurnalului redactat în franceză - ne putem,

21 într-adevăr, convinge că Zoe Suțu n-a urât, n-a denigrat, n- a condamnat pe nimeni.

Ci reînvie întâmplări dintr-o lume apusă și locuri pe lângă care mii, poate zeci de mii de bucureșteni, trec zilnic fără a bănui viața lor de altădată. Ele ne fac să retrăim viața „înaltei societăți[41] din cea de-a doua jumătate a secolului XIX cu luxul, plăcerile, dar și conflictele ei, constituind, incontestabil, o lectură, deopotrivă, agreabilă și edificatoare.

Cele ce urmează reiau, în traducere, cele mai interesante, mai atractive pagini consacrate anilor primei căsătorii, petrecuți în țară. Pe cea de-a doua a trăit-o la Atena și e mai puțin revelatoare pentru noi.

Cu gândurile și sentimentele chiar de ea evocate, a trecut, așadar, Zoe Suțu la primul capitol al Jurnalului ei.

Să-i dăm, dar, ei cuvântul:

„M-am născut în București, România. Tatăl meu, Jean M.Alexandrescu, mare proprietar, a fost una dintre personalitățile marcante ale Partidului Conservator, făcând mult bine și fiind foarte stimat de toată lumea.

Deputat, senator, a fost ales de patruzeci de ori în circumscripția lui, refuzând propunerile de a fi numit ministru.

A lăsat amintirea unui om de caracter, drept și loial.

Mama, născută Ghermani, a fost, după câte mi s-a spus, o femeie frumoasă, dar a murit când m-a născut pe mine, la numai 19 ani și doar după doi

ani de căsnicie.

La 9 ani am fost trimisă într-un pension la Paris, mai întâi în istituția doamnei Barras, rue de Vaugirard nr.96 și apoi în mănăstirea călugărițelor Dominicane din Neuilly, situată în mijlocul unui parc ce aparținuse reginei Amelie d'Orleans. [22]

La 18 ani am fost anunțată de vizita viitorului meu logodnic și a fratelui său, Alexandru Lahovary, diplomat.

Am plecat, dar, din Franța spre România, la București, unde trebuia să aibă loc, la biserica Domnița Bălașa, căsătoria cu Georges Em.Lahovary; a fost de față toată aristocrația, iar Claymour[3], marele cronicar monden al timpului, după ce m-a descris, lăudându-mi talia de viespe (care, din păcate, între timp s-a îngroșat mult) a încheiat cu acest vers:

Iar grafia mai frumoasă ca frumusețea.

Dar a început așa:

„Joi seara a avut loc o nuntă în lumea bună. Dl. Georges Lahovary, fiul cel mare al D-lui Em.Lahovary și al D-nei Olympe Lahovary s-a însoțit întru căsătorie cu D-ra Zoe Alexandrescu, fiica din prima căsătorie a d-lui Jean Alexandrescu, cu domnișoara Ghermani. Biserica Crețulescu, unde a avut loc ceremonia religioasă, s-a dovedit prea mică spre a cuprinde toată lumea venită să salute tânăra pereche. Turnul ei avea în juru-i

[3] Pseudonimul lui Mișu Văcărescu, care semna cronica „High Life" în „l'lndependance Roumaine", *Sâmbătă, 30 octombrie 1882*

girandole cu gaz, iar în curtea bisericii un soare electric își arunca blândele-i raze asupra lumii curioșilor.

La ora opt jumătate, logodnica și-a făcut intrarea în biserică la braț cu tânăra-i mamă vitregă; înaltă, zveltă, cu o talie de viespe, tânăra mireasă purta o splendidă rochie de brocart alb, iar pe lângă tufe de fiori de portocal pieptul drept, de fecioară, era agrementat de pernițe, pe capul fermecător de grație, avea o cunună de fiori de portocal, iar voalul din fir de aur îi cădea ca o mantie pe umeri. [23]

Intrarea miresei a fost salutată cu un imn cântat de corul, din absidă, al parohiei.

P.S.S.Mitropolitul Primat, înconjurat de înalți prelați, a oficiat slujba, iar înconjurul mesei sfinte s-a făcut sub o ploaie de flori și de bomboane.

Nași erau D-l Em.Lahovary, tatăl și sora, D-na Zoe Ghica-Comănești, strălucitoare de frumusețe și eleganță. Tânăra nașă purta o toaletă Regence din catifea rubin ce cădea peste o fustă gri cu puncte d'Alențon, corsajul Parabere era împodobit cu briliante, iar coafura Duchesse, foarte înaltă, cu trandafiri și briliante.

In asistența foarte numeroasă i-am putut remarca pe D. Baron de Ring, ministrul Franței, d. Baron Mayer, ministrul Austro-Ungariei, d.prinț Urusoff, ministrul Rusiei, d.von Wachdelen, ministrul Germaniei, d. White, ministrul Angliei, Suleiman Bey, ministrul Turciei, d. de Alladre, ministru! Spaniei, d. Cavaler Panga, prim Secretar

---

și însărcinat cu afaceri al Italiei, d. baron von Salzberg, Consilier de Legație, d.Samanego, primul Secretar și d.Murrus, secretar doi al Legației ruse, d.Dinu Bră- tianu, d.General Mânu, d.prinț Bibescu, d.General Lupu, d.prinț D.Ghica, d.prinț Alex.Stirbey, d.Dim.Sturdza, ministrul Afacerilor Străine, d.General Florescu, d.Grigore Cantacuzino, d.prinț Grig.Ghica, d.General Davilla, d.Rado Mihai, Prefectul Poliției Capitalei, d.Grig.Alexandrescu, d.Prinț Ferdinand-Ghica, d.Grigore Em.Lahovary, d.Costescu-Câmpeanu, d.Al.Lahovary, d.Menelas Ghermani, d.Jean Ghica, d.Dem.Bărcănescu, d.Dem.Ghermani, d.Col.Hercule Arion, d.Căpitan Odo- bescu...

Printre doamne le-am văzut pe: D-na G.Ghermani, D-na Maria Slătineanu, D-na Zoe Florescu, D-na Marian,

D-na Anais Filitti și domnișoara ei, D-na Marion Eliott, D-na Grig.Alexandrescu și domnișoarele ei, D-na Dragomiris, D-na Alex. Beldie, D-na Hercule Arion, D-na Rado-Mihai etc. Precum și mulți tineri și nu puțini militari.

După ceremonia religioasă a avut loc o mare recepție în palatul D-lui Em. Lahovary; D-na Olympe Lahovary, stăpâna casei, într-o mare toaletă de satin albastru de Bagdad, cu dantele de catifea neagră, brodate cu perle și briliante trandafirii, făcea onorurile saloanelor sale, strălucitoare de frumusețe și de fericirea fiilor ei

pe care-i adoră. Tot Bucurestiul a venit să ciocnească o cupă de șampanie atât înăuntrul, cât și în afara ei. Palatul arde prin toate ferestrele sale. Aduce cu palatul fermecat al unei zâne.

In curtea, amenajată în feerică grădină, muzica husarilor roșii face să răsune împrejurimile. In saloane, tabloul e grandios, cu scânteieri de pietre prețioase, cu luciri de stofe în culori dintre cele mai vii, cu un etalaj de umeri de marmură și brațe de alabastru. Le salutăm, în treacăt, pe prințesa George Bibescu, într-o frumoasă toaletă argintie, cu o ploaie de perle și briliante, pe domnișoarele de Listeny, întrupând grația și frumusețea, în alb, cu margarete; pe contesa de Wachdelen, în pastel roz; pe D-na Simone Lahovary, grațioasă ca totdeauna, într-o toaletă albă, pe prințesa Lamballe, într-o rochie verde cu flori de catifea, cu broderii negre; pe D-na Catherine Lahovary, în roz Dubay, cu pene și dantele; pe D-na prințesă Știrbey, foarte admirată, într-un alb ca de apariție; pe D-na Lili Bălăceanu în șaten saumon; pe D- na Mărie Cretzeanu, în albastru porțelan, pe D-na Marie Fălcoianu într-o toaletă cloazonată; pe D-na White în

Pompadour; pe D-na Coralie Săvescu, în roz cu adieri de mai etc. etc.

La ora 11, D-na Grigore Lahovary a poftit în vestibul muzica militară și a început dansul. Intr-o mare animație; valsurile, cadrilurile s-au succedat

fără întrerupere. După care serbarea s-a terminat printr-un cotilion.

Ultima figură a constat în salutarea stăpânilor casei. Trecând sub arcade de brațe, dansatori și dansatoare i-au felicitat, înclinându-se, pe D-l Emanuel Lahovary și pe simpatica-i soție, D-na Olympe Lahovary".

După care:

„Georges și cu mine am plecat în călătorie de nuntă la Paris. Nu doresc să fac o amplă descriere a celor cincisprezece ani de căsătorie: un răstimp de petreceri, de zile strălucitoare, sub domnia lui Carol I, când Principesa Maria, uluitor de elegantă și de bună, conferea fast tuturor serbărilor de la Curte. Au fost, de asemenea și reuniuni muzicale la Regina Elisabeta, la care eram invitați spre a admira frumosu-i talent și a ne reculege ascultându-i pe marii maeștri ai muzicii.

Pe vremea aceea, lumea se aduna la mine și jucam tenis în grădină. Spiridon Bibescu, unul din cei mai înzestrați tineri ai timpului, compunea pentru mine câte o revistă și dădea astfel un plus de strălucire reuniunilor noastre mondene. Teatrul nostru era alcătuit din acești artiști: Jean Duca, care a murit în condiții atât de tragice, asasinat în gara Sinaia, Mitilineu, gen.Alexandru Ghyka ș.a. Țață era Olga Florescu, Floflette, care avea un cert talent pentru melodiile de operete și era aplaudată de un auditoriu de trei sute de spectatori, alcătuit din tot ce aveau Bucureștii ca personalități marcante din toate sferele societății. La rându-mi, îmi dădeam și eu contribuția la

26 asemenea serbări. Costumele mi le comandam la Paris - ca, de pildă, o rochie din șaten roz paietată verde. Originalitatea ei consta în faptul că avea un bec care se aprindea prin apăsarea unui buzunar ce comunica cu corsajul. La un moment dat, ridicam bagheta și porunceam sălii, lăsată în întuneric, să se facă lumină, ceea ce provoca aplauzele spectatorilor. Am mai apărut, însă, și în altă costumație, în care - de astă dată - reprezentam ziarul „L'Independance Roumaine“, una din cele mai importante publicații ale vremii, la care soțul meu Georges Em.Lahovary era, deo-potrivă, proprietar și director.

Dar cel mai senzațional eveniment monden a fost recepția dată de noi spre a cinsti celebrul Theâtre Franțais din Paris, reprezentat de celebrul Coquelin, iar cel de varieteu cu Judie, aflat și el în trecere prin București, amândouă bucurându-se atunci de un mare renume. Un dejun de treizeci de tacâmuri le-a fost oferit în sala mare de la parter, alți oaspeți fiind o parte a societății românești de atunci.

11

Astru să fi fost cel ce așterne aceste rânduri? Mult ași mai dori ca doar astru să fi fost.

„O zi cumplită pentru mine a fost aceea în care am fost anunțată de sfârșitul atât de puțin meritat și de nedrept al celui cu care-mi împărțisem până atunci viața. Un om care n-a făcut decât bine în viața lui generoasă și nobilă, a trebuit să răspundă

cu viața pentru un articol scris de altcineva, dar pentru care el a trebuit să-și asume răspunderea.

27

Și de aceea, nici un rege n-ar fi avut parte de funeralii ca ale lui.

Timp de trei zile au trecut pe dinaintea sicriului, depus în salonul mare din Calea Griviței, o întreagă lume de prieteni, cunoștințe, îndatorați din toate clasele societății. Mi s-a povestit că nici Regina Elisabeta (Carmen Sylva), aflată la fereastra Palatului, nu și-a putut stăpâni lacrimile la trecerea cortegiului. Am fost nespus de mișcată de pioasa ei atenție și de compasiunea pe care mi-a arătat-o în această tristă zi, trimițându-mi flori, însoțite de o placă de marmură (pe care o păstrez și acum) și pe care scria: „în numele celor sărmani, Elisabeta". Căci îmi cunoscuse soțul, care prin sufletul generos și inima nobilă, era cunoscut de toți cei în nevoie. Acum, când scriu acest Jurnal, aceste rânduri de cinstire a memoriei sale, m-am gândit și la cei sărmani și am pus să se construiască o fântână, cu bustul lui, lângă locul unde și-a aflat moartea, lângă un azil, rănit mortal în duel cu Nicolae Filipescu.

E un mic omagiu adus amintirii lui, dar trebuia să o fac, căci lumea există, o nouă generație a urmat celui de atunci și puțini mai sunt în viață dintre cei care l-au cunoscut. Misiunea pe care mi-am asumat-o nu e defel ușoară, dar mă ajută să reînviu o epocă extrem de dureroasă din viața

mea."

Și tot din Jurnalul lui Zoe Suțu aflăm și pretextul care a dus la duelul sfârșit cu moartea soțului ei: El a fost, astfel, explicat de acest articol apărut în „L'lndependance Roumaine" din 28 noiembrie (10 decembrie):

Două politici

Regretabilele evenimente din aceste ultime zile au scos, o data mai mult, la lumină imoralitatea procedeelor opoziției.

S-a putut vedea de la bun început câ „Epoca" vedea cu ochi foarte buni mișcările studenților în afacerea rezerviștilor israeliți.

După primul scandal din sala Dacia, ziarul pomenit s-a grăbit să aprobe fără ezitare modul cum au procedat studenții față de evrei - se cuvine, de altfel, să nu uităm că printre respectivii studenți s-au aflat și unii redactori „ literari" de la „ Epoca

Cu ce scop încuraja organul conservator niște dezordini și chema și la altele?

Au fost unii care au afirmat că proprietarul - director al acestei foi care nutrea o ură oarbă față de evrei, s-a aflat în mod firesc atras de o mișcare antisemită, uitând de orice principii și ascultând de sugestiile obsesiei lui. Conform unei alte versiuni, acest director, preocupat mai ales să creeze neplăceri guvernului, și-a împins agenții la

dezordini spre a-și făuri o nouă armă împotriva guvernului și a putea cere acestuia să demisioneze în numele principiului încălcării ordinei.

Acum se știe ce s-a întâmplat. Atitudinea „Epocii" confirmă în totul cea de-a doua explicație care, evident, nu e tocmai onorantă pentru acest ziar.

Mai întâi, o Notă a directorului a blamat și, în același timp, a justificat excesele petrecute duminică și, la fel, a jacul și „Voința Națională". A fost o modalitate de a pregăti schimbarea la față, care n-a întârziat să se producă. Intr-adevăr, a doua zi „Epoca" a publicat un articol prin care, în termeni energici, a cerut demisia guvernului care a dezonorat Capitala și țara. Și mânia foii conservatoare a mers crescendo mai departe; a întrebat Coroana dacă e mulțumită de explicațiile consilierilor ei.

A uitat, însă, că ceea ce condamna era rezultatul propriei acțiuni. Dar ce importanță mai are asta? In politică nu-ți pasă de atâta lucru.

G.E.L.

Dezordinile din sala „Dacia" au stârnit, de altfel, ample comentarii și în alte ziare:

„Timpul", foaie conservatoare, le-a comentat scriind: *„Capitala s-a aflat ieri în plină anarhie.*

Toată lumea e de acord de a acuza guvernul

(liberal, condus de Dim.Sturdza - n.n.) nu numai pentru că n-a știut, ci și pentrucă n-a vrut să-și facă datoria ce incumbă oricărui guvern: aceea de a păstra ordinea și de a (ine sub protecția legii pe toți locuitorii, fără deosebire".

Foaia junimistă, „Constituționalul" a adoptat și ea un ton similar:

„Guvernul D.Sturdza este, se pare, blestemat și condamnat să verse asupra României toate rușinile.

Acest guvern a reușit să ne prezinte ieri în ochii străinătății ca o societate foarte înapoiată, în care Statul nu e încă în stare să-și înțeleagă el, cel dintâi, datoria de a păzi ordinea publică.

O bandă de vagabonzi și băieți de prăvălie a străbătut ieri, vreme de câteva ore, mai multe cartiere ale Capitalei, spărgând ferestrele caselor evreiești și vitrinele magazinelor ținute de evrei, cu urlete de sălbateci".

Riposta dată conservatorilor prin articolul „Două politici" a avut, însă, și o urmare total imprevizibilă. Căci dacă George Em.Lahovary rămăsese cu articolul lui în limitele unei polemici de presă, Nicolae Filipescu s-a socotit jignit în onoarea lui și și-a provocat adversarul la duel. Acesta din urmă a considerat, la rândul său, că dacă

 ar fi desconsiderat provocarea ar fi însemnat că dă dovadă de lașitate și a acceptat.

Cu o zi înainte de data fixată de martorii celor

două părți, revenit acasă aproape de miezul nopții, George Em. Lahovary și-a chemat valetul, i-a dat ultimele recomandări în legătură cu serviciul său, i-a spus de duel, dar i-a interzis categoric să sufle vreo vorbă, „indiferent cui“.

A doua zi s-a dus, ca de obicei, la redacție, unde a stat, însă, foarte puțin și, după cum a relatat „L'lndependance Roumaine[44] din 12 decembrie 1897:

„La zece jumătate l-am văzut încă ocupat cu conducerea ziarului, rămânând în post până în ultimul moment, plin de proiecte pentru prosperitatea României. După jumătate de oră nu mai era în viață.

Fulgerătoarea veste a morții sale a pricinuit în oraș o mare și adâncă emoție, d. Lahovary fiind iubit de toți oamenii de bine. Din păcate, a trebuit să moară ca să fie apreciat așa cum merită.

O soție devotată, o mamă căreia soarta i-a rezervat o asemenea durere, frați surori iubite se pleacă acum asupra trupului neînsuflețit al celui ce părea să aibă înainte multe zile închinate fericirii alor săi și binelui patriei.

Toți copiii din „L'lndependance Roumaine" îngenunchează și plâng în fața mormântului atât de prematur deschis.

Redacția"

„Jurnalul[14] lui Zoe Suțu abundă, de altfel, în raportări și la alte izvoare. Ceea ce ne permite să reconstituim, grație martorului Constantin Izvoranu și cum s-a desfășurat duelul:

„Lupta a avut loc la ora 11 fix.

Adversarii s-au dezbrăcat până la centură. D. V. Ionescu a fost desemnat, prin tragere la sorți, arbitrul de teren.

Imediat ce luptătorii au luat poziție, mi-am dat seama că George Em. Lahovary era pierdut. Inferioritatea lui era totală, superioritatea lui Filipescu copleșitoare, încât cel dintâi nu mai avea decât o singură speranță, ca acesta din urmă să se mulțumească să-i producă o rană ușoară.

In prima repriză, Filipescu s-a năpustit ca un taur. Lahovary uitase, parcă, și cele câteva parade pe care-l învățasem. S-a oprit în loc și s-a mulțumit doar să ridice sabia în aer, de parcă ar fi vrut să gonească un câine.

Duelul a fost întrerupt. Lahovary se retrăsese până aproape de peretele sălii.

Repriza a doua a fost ca o străfulgerare. Filipescu a fandat cu o iuțeală extraordinară și și-a străpuns adversarul.

Lahovary a rămas o clipă în picioare, cu privirile pierdute, apoi s-a clătinat. Am sărit să-l sprijin. N-a mai apucat să rostească decât câteva cuvinte: Mamă, e o crimă Și a leșinat.

Articolul din „L'lndeependance Roumaine" care i-a vestit moartea, a mai oferit și alte detalii:

„D.Lahovary s-a prăbușit. își pierduse complect cunoștința și intrase în agonie. Doctorul Romalo s-a grăbit să vină lângă el.

După zece minute de totală absență, rănitul a deschis ochii, a articulat câteva cuvinte.

Agonia a durat aproape 25 de minute.

...In oraș consternarea a fost generală.

32

Pe acoperișul clădirii ziarului a fost arborat drapelul negru".

Autopsia trupului a fost făcută a doua zi, de către doctorul Minovici, care a constatat că rana avea o adâncime de 15 până la 20 de centimetri.

După autopsie, corpul a fost îmbălsămat. Iar după amiază sculptorul Georgescu a luat masca obrazului.

Zoe Suțu a supraviețuit și celui de-al doilea soț, iar când peste cerul Europei au început să se adune norii vestitori ai unor vremuri nespus de tulburi s-a întors la București. Dar nici aici n-a avut parte de o atmosferă mai senină.

Căci iată cum sună ultimele rânduri ale Jurnalului ei:

1940

„Aflu, îngrijorată, asasinarea lui lorga, o personalitate în România, un mare istoric. Am fost la înmormântare. Am asistat la cursurile lui, pe care le frecventam cu multă asiduitate.

4 decembrie. Cutremurele de pământ se succed unul după altul; trăim, parcă pe un vulcan. Nicicând n-a fost viața mai amenințată ca până

acum.

Se spune că o să avem parte de război, care o să înceapă dirr primăvară. Dumnezeu s-a săturat de păcatele oamenilor și-și arată mânia. Revoluții, cutremure de pământ. Tot atâtea semnale care arată că oamenii trebuie să ispășească pentru răutatea, vrăjmășia și mizeria în care se complac.“

33
Berlin, la finele veacului XIX

Alexandru Alimăneștieanu

La Berlin și, în genere, în Germania secolului XIX mulți din cei care au avut apoi un cuvânt de spus în evoluția societății românești și-au dobândit pregătirea pentru ceea ce aveau să însemne odată

întorși acasă.

Dacă pentru primele cinci-șase decenii ale veacului avem mai multe mărturii ale celor care și-au făcut ucenicia pe meleaguri germane, pentru ultimii ani ai veacului ele sunt reduse ca număr, dar nu mai puțin interesante. De aceea, mărturisesc, am fost realmente foarte bucuros când am descoperit evocarea lăsată de Alexandru Alimăneșteanu, într-un plic adresat lui Ion Pillat.

Dar, mai întâi, câteva cuvinte despre autor.

Născut la 1 august 1874, la douăzeci de ani a fost trimis de tatăl lui în Germania spre a se pregăti pentru profesia către care simțea că are chemare, aceea de

34 specialist în economie și finanțe. După câțiva ani petrecuți acolo, a trecut în Olanda și de acolo la Londra, sejururi din care de asemenea a lăsat însemnări ce ar merita să vadă lumina tiparului.

în fiecare din aceste locuri a deprins cunoștințe și comportamente care, ulterior, i-au fost de mare utilitate în carieră. în Germania, de pildă - ne-o spune el - „Am învățat ordine, metodă, stăruință și disciplină în muncă“.

Revenit în țară, a lucrat în posturi de conducere, în mai multe societăți importante ale vremii - și după cât se pare și la „Banca Românească", pe atunci un simbol a ceea ce adversarii politici numeau „finanța liberală". De altfel a și fost în mai multe rânduri deputat și senator P.N.L. și șeful organizației județene Olt a acestui partid.

A fost căsătorit cu Pia Brătianu - care o bună bucată de vreme a dat chiar numele străzii unde au locuit, în aceeași casă cu Ion Pillat.

A murit în 1946.

Fără a vădi veleități literare, amintirile sale sunt, cred, interesante și pentru datele pe care ni le furnizează despre ceilalți tineri români aflați la Berlin: I.Costinescu care, de profesie medic, a fost între cele Două Războaie Mondiale de mai multe ori ministru al Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale; Mihail Manicatide, și el medic, profesor universitar și autor al multor lucrări de specialitate; luliu Valaori, doctor în litere și filozofie, profesor de limbi clasice la Universitatea București, autor a numeroase lucrări de filologie greacă și latină și mulți alții - printre care „maiorul Averescu" - despre care avem acum prilejul să aflăm că și el era atunci la Berlin.

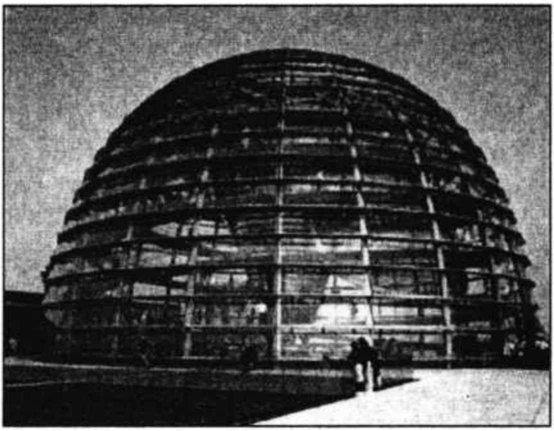
însă, mai presus de toate, iată, amintirile lui Alexandru Alimăneșteanu evocă o experiență de viață într-o lume

35 care a fost, ele impun și concluzii de care ar trebui să ținem seama și acum.

„ Terminând armata, m-am dus la Alimănești unde i-am găsit pe toți triști în urma nenorocirii de la Curțișoara. Nu se terminase încă căratul uneltelor și vitelor de la Curțișoara și cu cât le vedeam, cu atât eram mai amărât. Mă gândeam la greutățile tatălui meu, cu trei copii în liceu și cu mine pe punctul de a pleca în străinătate. După

câteva zile a căzut guvernul conservator și a venit, după șapte ani de opoziție, cel liberal. M-am dus cu tata și tata mare la alegerile parlamentare, care au fost foarte libere și în care nu a intrat nici un conservator. Țara cerea pe liberali și alegerile nu se făcuseră cu bătăi și cu chinoroz, cum făcuseră conservatori în cei șase ani. După puțin timp s-a prăpădit tata mare. Acel om cât muntele și care s-ar fi crezut că va trăi 100 de ani.

După multă trudă părinții mei s-au hotărât să mă trimită în străinătate.

Domul din Berlin

In drum spre Berlin, m-am oprit opt zile la Karlsbad. De acolo m-am dus la un coleg de școală, student, la Dresda. Împreună cu el am

vizitat minunatele muzee din acel oraș. Cu cât interes am ascultat explicațiile ce ni se dau despre celebrul tablou al Madonei Sixtine. Am stat mai multe diminețe pe scaun privind Madona, dar mai ales pe o pictoriță frumușică care scotea o copie după tablou. De la Dresda am plecat la Berlin și am avut nenorocul să ajung pe un timp mohorât. Tocmai se serba aniversarea căderii Sedanului. Limba germană, cu care mă chinuisem cinci ani, nu o știam mai deloc. M-am pus pe muncă; luni de zile nu am văzut nici un român, decât pe Beldiman, ministrul nostru la Berlin. Peste câteva luni, intră la mine doi sublocotenenți, G.Jitianu din artilerie și Alexandru Gorski din Geniu. Veniseră să facă școala de aplicație de la Charlottenburg. Nu ne vedeam decât duminica. Mi-a ajutat mult la învățarea limbii bagajul de vorbe și de verbe ce le strânsesem în cei cinci ani. Cum am sosit la Berlin l-am întrebat pe birjar dacă cunoaște o pensiune. M-a dus în Karlstrasse la un polițist și după câteva zile m-am mutat în Kaiserstrasse, lângă palatul împăratului. In acel timp era la Berlin Kunstgewerbe - Ausstellung. Am rămas înmărmurit când am văzut progresele la care ajunsese industria. Mașinile de cules, rotativele enorme, industriile chimice și de cidori m-au impresionat mult, de asemenea organizația socială, birturile, locuințele și căminele populare. In expoziție era o secție colonială din Africa și un trib de beduini. Aceștia dau spectacole de lupte de călăreți sălbateci care impresionau foarte mult. Această expoziție mi-a folosit enorm, deoarece din

prima lună a sosirii m-a pus la curent cu foarte multe lucruri.

37

Această expoziție a avut pentru germani unele urmări neplăcute. In multe cămine bărbații s-au pomenit că femeile lor au născut copii negri. Se poate închipui câte tragedii familiale s-au produs, pentru că femeile au gustat din fructul oprit. Tot atunci, „Berliner Lokalanzeiger" a anunțat că se va face pe dealul câmpiei Tempelhof experiențe cu balonul fără cârmă. M-am dus și eu. Erau mii de oameni acolo. Balonul s-a înălțat și după câteva minute vedem că balonul se aprinde. Am asistat să vedem tristul spectacol. A căzut echipajul carbonizat. Multă vreme m-a urmărit acest spectacol. Mă gândeam câte vieți omenești nu se sacrifică pentru știință, pe care, oamenii din nenorocire, o întrebuințează pentru distrugerea civilizației și a omenirii. Mă întreb dacă nu este începutul unei decadențe și ducerea societății la sclavie, barbarie și viața animală. In toamna aceea a plecat spre Polul Nord Andree cu balonul și nu s-a mai întors. Se zice că de curând ar fi fost găsit înghețat de alți exploratori în apropiere de Pol.

îmi alesesem ca activitate banca. Am căutat să fac practică în bănci. In acest scop, fratele meu Costică mi-a trimis recomandații către Diskonto-Gesellschaft, Deutsche Bank și Banca Mendelsohn de la Eugen Carada, Ion Kalinderu, Menelas Ghermari, Emil Costinescu, oameni ce aveau

legături cu finanța germană în instituțiile lor. După foarte multe greutăți, Diskonto-Gesellschaft m-a primit. Prin această bancă făceam noi împrumuturile de Stat. Nu am putut profita mult acolo. Era prea mare și operațiile prea specializate. Avea 2.200 funcționari și se primeau, în medie, zilnic 2.000 de scrisori. Am stat puțin și am intrat într-o bancă mai mică, unde în scurt timp am învățat toate operațiunile și mecanismul de bancă. De

38 *două ori pe săptămână, când nu aveam cursuri, mergeam la Bursă. In anul al doilea erau 35 de români la Universitate și cursuri speciale. In fiecare sâmbătă, la ora șase, ne întâlneam în sala de sus la restaurantul Terminus. Până la ora opt ținea unul din noi o conferință, când ne scoboram la masă. După masă ne duceam la concert, săli de dans sau cafenea. In 1896 am înființat prima societate a românilor din Berlin. Primul președinte a fost doctorul, profesor universitar M.Manicatide, vice-președinți profesorii luliu Valaori și Grigorovitz, secretar Al.Gorski, casier eu, membri profesor Șumuleanu, Călugăreanu, G. Creangă, Veliki, inginer Maxim, Glatz, Stratulat, An- toniu. Doctorul Gerota și Nolicu Antonescu tocmai părăseau Berlinul. Pentru că unii din români lipseau de la ședințe, am propus să fie amendat cel ce lipsea cu 20 pfenigi. De atunci au început să vină regulat. Conferințele erau foarte interesante. Ne stimulam unii pe alții și eram foarte uniți. Eu am vorbit despre comerțul exterior al României și despre cauzele împărțirii Poloniei - intriga și dezunirea. După conferințe ne duceam unde se anunța că venise o orchestră renumită și la baluri.*

Veneau și de la noi tarafuri de lăutari, mai cu seamă din Ploești. Ne duceam la ei pentru că ni se spusese că aveau mare trecere la femei. Unul din prietenii noștri pusese ochii pe o chelneriță nostimă și se pregătea ca la închiderea restaurantului să plece cu ea. Eu glumeam cu el și-i spuneam să nu se trudească degeaba, că are să i-o șterpelească un țigan lăutar. La plecare, am văzut că gluma noastră era realitate. La plecare, chelneriță era de brațul unui țigan urât foc, ai

cărui dinți sclipeau. Iarna, duminicile și sărbătoare ne duceam la matineuri, la Operă și la teatre sau filarmonici, iar seara la concertele clasice,

39 unde ascultam pe loachim, Sarasati, Lili Lehman și toate celebritățile mondiale. Studenții plăteau prețuri de nimic. Ce era de remarcat pe atunci era că se aplaudau cel mai mult cântecele franceze ca Gounod, St. Saens, Massenet. Când veneau Rejane și Yvette Guilbert sălile erau arhi-pline. Cele mai cautate din concerte erau, totuși, cele clasice, în zile de sărbătoare, deoarece era singurul loc unde putea merge lumea intelectuală. Berăriile, cafenelele, teatrele erau pline de oameni din popor. In zilele de sărbători, dimineața, cutreieram sălile de pictură, sculptură.

Primăvara, vara și toamna ieșeam afară din Berlin, prin păduri și lacuri. Griinwald și Wansee erau cele mai căutate. Eu, în special vara, când mai toți românii veneau în vacanță, vizitam ferme, câmpuri de experiență și, în fine, tot ce mă interesa și-mi folosea în viață. Tot timpul cât am stat în străinătate nu am venit o dată în țară. La germani, seara de Crăciun este o mare sărbătoare. O făceam, de obicei, la Wintergarten. Luam bilete cu 15-20 zile înainte. Pe scenă apăreau multe diseuse franceze.

împăratul Wilhelm al II-lea ținea mult să se sărbătorească zilele de victorie ale germanilor și ale familiei imperiale. Nu era lună să nu fie două-trei sărbători. Militarii le petreceau la cazinourile

de la regimente sau la școlile speciale. Ofițerii germani erau din familii nobile și cu avere. Leafa le era foarte mică. Aveau, însă, avantaje mari, trăind pe nimica. Faptid că erau toată ziua împreună era o mare legătură între ofițeri și trupă. Maiorul Alexandru Averescu era atașatul nostru la Berlin. Mai târziu a fost prim-ministru și a comandat armata Il-a în războiul din 1916 la Mărășești. Era foarte gentil. Invita ofițeri și se ocupa de ei. Avea multe cunoștințe militare.

Un general german s-a mirat când i s-a spus că Jăcea parte din cavalerie. Cunoștea artileria la perfecție.

în 1898 se zvonise că Bismarck era grav bolnav. Doream să-l văd și eu înainte de moarte. Mă sui în tren și plecai la Hamburg. De acolo luai un tren care ducea la Friedrichsruhe. Ca să fim acolo la ora unu când ieșea, de obicei, la plimbare. In fața castelului era un deal de unde se vedea în curte. Când am urcat, am găsit acolo cinci- zeci-șaizeci de persoane, ca și mine dornice să-l vadă. Peste câteva minute trage o trăsură cu doi cai negri, aco- periți cu valtrapuri albe, în fața castelului. Apăru marele Bismarck, înalt, cu fața de ceară și brăzdată. Era urmat de unul din fiii săi. S-a plimbat prin parc cam o jumătate de oră, apoi s-a înapoiat. Am fost bine inspirat ca să mă duc să-l văd, căci peste trei săptămâni s-a dus în lumea celor drepți și aș fi regretat toată viața că nu l-aș fi

văzut. Pe când îi așteptam înapoierea, câte gânduri și câte fapte ale lui nu mi-au trecut prin minte.

Vedeam pe acel mare colos care, la un moment dat, fusese toată politica omenirii, care a mărit și a făcut atâtea pentru țara sa, cum se stinge ca o lumânare în singurătatea de la Friedrichsruhe; dezgustat de ingratitudinea celor ce le-a jacut atâta bine. Mă indigna chipul neomenesc cu care s-a despărțit împăratul de acela ce a jacut unitatea germană. N-a putut scăpa nici el de ingratitudinea contimporanilor. Rămâne tot legea eternă a dreptății că faptele mari nu se pot întuneca și că pigmeii nu-și pot ridica sufletul și mintea la asemenea seninătăți.

Peste o lună eram în stațiunea climaterică de la Kohlberg, pe marea Baltică. Acolo era un singur hotel și vreo 40-50 de vile. Mesele le luam la hotel. Hotelierul era un german polonez care fusese în România. El mi-a povestit de înființarea portului de petrol la Constanța și de

41 mutarea plajei la Mamaia. La masă vedeam trei femei și doi bărbați îmbrăcați în negru. Mă impresiona simplitatea lor și, întrebând pe hotelier, îmi lămuri că erau băieții și nurorile lui Bismarck. La fiecare 2 săptămâni erau alergări de cai în stațiune. M-am dus regulat la curse. In tribune erau numai junkeri, prinți, conți din Pomerania, toți foarte simpli și rezervați. Cât am stat la Kohlberg am vizitat multe gospodării. Intr-o zi am voit să gust și eu una din plăcerile localității, de a mă duce cu pescari în largul mării. Regulez cu unul din ei și la crăpatul zilei am fost la debarcader. Plecau bărci cu 12 pescari. După ce ieșisem în largul mării și începuse să dispară pământul, am început să sughiț. Am auzit pe pescari: „1st fertig", adică își dădeau seama că mă apucase răul de mare. De la ora 3/2 dimineața și până la 7 seara nu am stat în barcă decât cu fața în jos. Nu am văzut absolut nimic. Când am pus iar piciorul pe pământ m-am simțit absolut sănătos. Aceasta mi-a fost pățania în prima mea excursie pe mare.

Cât am stat la Berlin aveam 160 de lei pe lună. Nu mi-a lipsit niciodată un ban. Am trăit tot așa de bine ca și ceilalți români și câteodată mă găseam în măsură să împrumut pe unii colegi care aveau 400 de lei pe lună. Am văzut tot ce era mai interesant, ca și ei. Mai întotdeauna către finele lunii se împuținau banii și atunci ne duceam să mâncăm la restaurantul vegetarian din dreptul Universității. Cu 50-60 de pfenigi aveam 3-4 feluri de mâncare, desert și pâine. Ne simțeam foarte bine, poate că ne dezintoxicam de carnea ce mâneam în celelalte zile ale lunii.

De câte ori veneau sărbătorile Crăciunului, Poștele și vacanța mă apuca un dor de-ai mei și de (ară. Mă gândeam la veselia de altădată. Mă vedeam pe coastă, la

Alimănești și cârdul de tineret. Căutam cu prietenii să nu ne tot gândim și să ne întristăm.

Cât am stat în Germania am căutat să văd tot și cred că mi-a rămas puțin, fără mare importanță, nevăzut. Palatele imperiale, Potsdamul, Babelsberg, Spandau, unde era depozitat aurul plătit de Franța în războiul din '71, muzeele și multe altele demne de văzut. In ultimul an, am studiat comerțul cu vinuri cu Germania. Am făcut un raport către ministerul Agriculturii. începusem să studiez și comerțul cu fructe, pe care l-am terminat la Rotterdam, având nevoie și de piața aceea.

M-am ocupat de aproape de silozuri și varante, de cereale și fructe. Fratele meu Costică mi-a trimis un foarte interesant studiu al inginerului inspector Schlawe asupra silozurilor din America, pe care ministrul Lucrărilor Publice Ionel I.C.Brătianu îl trimisese să le studieze.

In primăvara lui 1898 am asistat la experiența telegrafiei fără fir, făcută la Politehnica din Charlottenburg, experiență la care a asistat și împăratul Wilhelm al II-lea.

In ultimele 6 luni cât am mai stat la Berlin am avut o cameră cu chirie la o familie evreiască. Atunci am putut să-mi dau seama ce grijă extraordinară pun evreii la creșterea copiilor lor. Fiecare membru din cei 5 bătrâni se ocupa de o parte din educația și instrucția celor 2 copii. Erau abonați la „Berliner Tageblatt", care avea în fiecare zi un supliment pentru comerț, industrie, finanțe, agricultură și cultură.

La masă, povestea fiecare ce citise din partea ce i se atribuise. Dau explicații și copiii nu numai că ascultau, dar puneau întrebări, la care părinții le dau deslușiri. Părinții căutau să vadă dacă au înțeles. Sărbătorile se

 duceau, pe rând, la diferite muzee și le explicau. Acești copii la 15 ani știau mai mult decât un om de 40 de ani din alte țări. Așa se înarma pentru lupta vieții această rasă, pe lângă ajutorul material și moral ce li se da de diferitele lor asociațiuni.

Ajuns la sfârșitul studiilor, Berlinul mi-a folosit foarte mult. Germanii au fost binevoitori cu noi românii, fiindcă România era în alianță cu ei. Am învățat ordine, metodă, stăruință și disciplină în muncă. Păcat că în urmă conducătorii lor l-au militarizat și le-au desființat orice ideal.

înainte de a trece în Olanda, am vrut să studiez porturile, docurile, silozurile și magazine de la Marea Baltică și a Nordului. La începutul lui august, am pornit cu trenul la Memel și de acolo,

din port în port, am ajuns până la Kiel. Până la Hamburg am avut o mare decepție. Nu am găsit nici o instalație modernă din cele ce citisem că există în America. Chiar vechile porturi hanseatice, Danzig, Stettin, Lubeck erau rudimentare. Hamburgul și Bremen erau moderne. In drumul meu m-am suit pentru prima dată în expresul Roma-Miinchen-Copenhaga-Stockholm care jacea 100 km pe oră. Zguduia, ne venea amețeala, pe ferestre intra nisipul din Pomerania, un om la fiecare douăzeci de minute venea de ștergea praful de pe perne. La Danzig m-a interesat ulicioara rămasă cu casele ei timp de 1.000 de ani neschimbată. Am stat ore întregi să privesc acele clădiri care aveau un farmec cu totul deosebit. De la Hamburg am trecut prin canalul Kiel, m- am dus la Bremen, de unde mi-am urmat drumul la Rotterdam. Am părăsit Berlinul unde petrecusem așa de bine cu camarazii mei și am văzut atâtea lucruri interesante pentru țara noastră.

New-York în 1918

O cameră în hotel de lux, 20 lei • în afara „voiajului[44], acces liber doar rudelor

de gradul întâi • Fără „pourboire“-uri • „Impresiune[44] total deosebită față de Europa • Străzile - ziua și noaptea

Doctorul Constantin Angelescu a fost, fără îndoială, una din cele mai interesante personalități ale clasei noastre politice dintre cele două Războaie Mondiale. A impulsionat decisiv modernizarea învățământului de toate gradele - introducând, de pildă, bacalaureatul, transformat în treaptă hotărâtoare pentru orice tânăr ce voia să-și croiască o „carieră“, cum se spunea - ceea ce a și făcut să fie considerat un al doilea Spiru Haret.

Absolvind în 1897 Facultatea de Medicină din Paris, a mai rămas o vreme acolo colaborând la publicații de specialitate ca: Mercredi Medical, Annales de Medicine, La Gazette des Hopitaux și ținând conferințe în cadrul unor Societăți științifice de profil.

Revenit în țară, după un răstimp în care a lucrat în spitalele Brâncovenesc și Filantropia, a devenit, în 1903, profesor și director al Clinicii de chirurgie a Facultății de Medicină din București.

Interesat și de politică a aderat la Partidul Liberal care, între 1914-1916, i-a încredințat portofoliul Ministerului Lucrărilor Publice. Numit apoi Ministru plenipotențiar în Statele Unite, a rămas în această funcție circa doi ani - 1917-1918.

După un nou, dar de astă dată scurt popas în capitala Franței, unde a fost ales membru al Consiliului pentru Unitatea Românilor, care avea menirea de a crea o atmosferă favorabilă României în preajma Conferinței de Pace, s-a integrat definitiv în viața politică autohtonă.

A fost cooptat în nu mai puțin de zece formațiuni guvernamentale - conduse, succesiv, de Ion I.C. Brătianu, G.G. Mironescu, luliu Maniu, l.Gh. Duca sau Gh. Tătă- rescu - în calitate de Ministru al instrucțiunii Publice, Ministru al Instrucțiunii Publice, Culte și Arte, Ministru al Educației Naționale, dar și, pentru scurte perioade, ad- interim la Comunicații sau Subsecretar de Stat la Ministerul de Interne.

Un număr de texte ale sale, ce ni s-au păstrat: Activite du Ministere de I'Instruction 1922-1926; Discurs relativ la legea organizării Culturale; Discurs la legea învățământului superior ținut în ședința Senatului; Contribuții la istoria învățământului ori La deschiderea noului an școlar 1936-1937 ar merita să fie citite și de cei care conduc astăzi destinele învățământului nostru.

Membru de onoare al Academiei Române (din 1934), s-a alăturat ulterior regimului autoritar al

lui Carol II, care l-a numit Consilier regal, pentru ca în o ultimă parte a vieții (între 1941-1947) să preia președinția Ligii Culturale.

Bolnav și integrat în Spitalul Francez, care ființa atunci în Capitală, s-a stins din viață în 1948.

însemnările de față datează, cum chiar autorul lor ne-o spune, din răstimpul cât a fost Ministru plenipotențiar. Așternute din fuga condeiului, probabil fără intenția de a le publica ca atare, ci mai degrabă spre a-i rememora o experiență interesantă, ele ne revelează șocul produs de descoperirea unei civilizații total diferite - cum mai era atunci „Lumea Nouă" - asupra unui intelectual familiarizat, totuși, cu viața unei mari capitale europene.

Ele pot, însă, fi, uneori surprinzătoare și pentru noi cei de astăzi atunci când citim că în Statele Unite din vremea aceea nu se știa, bunăoară, ce-i „pourboire"-ul. Deși poate că, mai ales, tinerii, care vorbind acum fluent romgleza, ar putea fi interlocați de respectivul galicism: drept care mă văd obligat să-i informez că el poate fi foarte ușor explicat printr-un turcism: bacșiș, termen de care, sunt sigur, s-au mai ciocnit.

Alte curiozități ale textului vor fi cu siguranță mai accesibile cititorilor de toate vârstele.

e la debarcare am fost duși la hotelul

Biltmore, unde era și Misiunea militară românească condusă de Miclescu, trimisă în Statele Unite ca să cumpere material de război pentru armata română.

Voi vorbi de această misiune mai târziu și voi arăta că ea era departe de a-și îndeplini însărcinarea ce avea așa cum trebuia, deși era condusă de un om cinstit, însă cu totul inferior ca inteligență și ca activitate.

Hotelul Biltmore, situat pe Madison Avenue, între a 43-a și a 44-a stradă este o construcție nouă reprezentând ultimul confort modern, având 20 de etaje, cu 1000 de camere.

Ele comunică pe sub pământ cu una din cele mai mari și cele mai însemnate stațiuni de Cale

Ferată din New York, cu „Grand Central Terminal". Din această stație pleacă în fiecare oră câte 200 de trenuri cu 70.000 de pasageri. Interiorul sălii principale a acestei gări poate conține până la 15.000 de pasageri. Tavanul acestei săli imită cerul, având mii de stele, care strălucesc pe acest cer albastru, producând un efect extraordinar.

In hotel mi s-a dat, la al 15-lea etaj, o cameră foarte spațioasă, al cărei confort, de asemenea, nu lăsa nimic de dorit. Pentru această camera plăteam 4 dolari pe zi, dolarul valorând 5 lei la venirea noastră la New York, costul camerei era, deci, de 20 lei pe zi. De altfel, cam acesta era costul unei camere bune, cu baie, în mai toate marile hoteluri de la New York, la Waldorf Astoria, la Piaza (unde am locuit mai târziu când am venit din nou la New York) etc.

48

Intrând în camera mea de hotel, am găsit pe masa de noapte Biblia, cum de altfel găsești Biblia în toate camerile hotelurilor din New York și din Londra.

Faptid se explică, căci în America, ca și în Anglia, credința și spiritul religios domină atât de mult sufletul creștinilor, încât aceștia nu pot trăi fără ca să o aibă ca îndrumător al vieții.

/.../ Dar să revin la camera ce am ocupat la Hotel Biltmore și să dau oarecare detalii.

Confortul, cum am mai spus și curățenia sunt ireproșabile, uneori chiar sunt împinse la extrem. E suficient să spun ca cearceafurile patidui se schimbă în fiecare dimineață. Că la lavoir se pun în fiecare zi câte 5 șervete curate în locul celor din ajun, chiar dacă ai servit numai puțin din unele dintre ele. In fiecare lavabou găsești săpun nedespachetat pentru mâini și pentru ras. Toate acestea sunt în costul camerei, fără nici un supliment peste prețul acesteia.

Și aici îmi permit să deschid o mică paranteză și să examinez o chestiune care s-a discutat adeseori și care pe mine m-a frapat și care mă face să afirm că cei care au susținut contrariul nu au dreptate.

Cât am stat în Statele Unite, la New York, la Washington, la Philadelfia, la Chicago nu am dat nici un pourboire, nici la hotel, nici la restaurant, nici la bărbier și nici în o altă parte pentru serviciile ce mi s-au făcut. Țigănia aceasta a pourboirului[4]*, care constituie o adevărată rușine în Europa, nu este practicată în Statele Unite. Servitorii, chelnerii, oamenii de serviciu, nimeni nu mi-a cerut pourboire, iar persoanele care mă însoțeau m- au oprit să le dau, spunându-mi că acest obicei nu este*

Bacșiș

49 practicat în Statele Unite și că numai europenii caută să-l introducă, deși în America sunt contra.

Revenind la descrierea camerei, trebuie să adaog că toate camerele hotelurilor sunt astfel încălzite, bine înțeles cu căldura centrală, încât în permanență ochiurile de sus ale ferestrelor prevăzute cu aparat de aerație sunt întredeschise. Din cauza fumului, însă, care se degajează de la Metropolitan și de la Drumul de fier aerian (Elevated trains, Elevated railroad), în camere, chiar la etajele superioare, lenjeria se acoperă cu un strat subțire de praf de cărbuni, ceea ce nu este tocmai agreabil.

O dispozițiune cu totul specială Statelor Unite și pe care nu am mai văzut-o în alte țări este dispoziția luată în hotelurile din America de Nord de a nu permite pasagerilor să primească în camerele lor alte persoane decât pe soții sau soțiile lor, pe părinții, surorile sau frații lor. Celelalte persoane ce voiesc să-i vadă, trebuie să-i aștepte în hotelurile sau saloanele hotelurilor și acolo are loc întâlnirea. La hoteluri, în etaje, sunt adeseori postați polițmani care escortează femeile care intră în camera vreunui voiajor, dacă această femeie nu este una din rudele voiajorului citate mai sus.

S-au întâmplat, uneori, în această privință mari neajunsuri directorilor hotelurilor, când din exces de zel vreun polițist, aplicând sistemul de mai sus, fie că nu luase informațiile necesare, fie că locatarul camerei era un escroc, a cărui escrocherie nu se putea demonstra, arestase o

femeie găsită în camera unui voiajor.

Iată un caz pe care mi l-a comunicat fostul senator de Prahova Negulescu, vice-președinte al Senatului, care se găsea la New York în timpul când eram și eu acolo.

Un călător a ocupat o cameră într-un hotel și jără să anunțe pe Directorul hotelului că-i sosește soția peste 2-3 zile, soția venindu-i și urcân- du-se în camera lui a fost arestată de polițmanul etajului. De aici scandal, dare în judecată și condamnare la o mare amendă a Directorului hotelului.

Acestea fiind zise asupra hotelului și asupra ce am ocupat la New York la sosirea mea în Statele Unite, trecem acum la impresiunile ce mi-a făcut acest oraș extraordinar care este New York-ul și care diferă în totul de impresiunea ce mi-au făcut până acum toate orașele din Europa.

Bine înțeles, voi insista foarte sumar asupra acestui subiect, dând numai câte un amănunt, căci nu e nici locul, nici cazul, ca să mă depărtez prea mult de scopul ce urmăresc prin aceste amintiri.

Cum eram obligat să stau câteva zile la New-York, înainte de a merge la Washington, m-am decis să vizitez orașul și am rugat pe o persoană care cunoștea acest oraș, căci îl locuiește de peste

15 ani, cu lot ce prezintă el de remarcat, să mă însoțească dându-mi toate explicațiile necesare. Grație acestui lucru, am fost chiar, în cele

51 *câteva zile cât am stat, la un concert, ca să-mi fac o idee precisă despre acest oraș intr-adevăr extraordinar, cum spuneam, ca să-mi dau seama despre moravurile și starea lucrurilor din această parte a lumii, care nouă celor noi veniți din Europa, ni se par atât de diferite și atât de stranii față de ceea ce cunoaștem din rânduielile și obiceiurile lumii vechi de dincolo de peste ocean.*

Am văzut New-York-ul în mai mute rânduri și mi-am complectat astfel impresiunile din primele zile ale sosirii mele.

In fiecare dată am rămas adânc impresionat de haosul și zgomotul asurzitor ce se degajează din acest oraș în tot cursul zilei și care se continuă - aproape cu aceeași intensitate toată noaptea. De altfel, New-York-ul trebuie văzut atât ziua, cât și noaptea.

Impresiunea ce acest oraș îți produce atât la lumina zilei, cât și la lumina milioanelor de becuri electrice noaptea e prodigioasă. Circulația și aglomerația pe străzi este extraordinară, mintea omenească nu și-o poate închipui, cu deosebire în cartierul afacerilor ziua, iar pe străzile principale atât ziua, până și noaptea.

Ziua zgomotul produs de mecanismul ajuns la extrem, de zecile de mii de vehicule, de automobile, de tramvaie, de autobuze, de trenurile de la etaje de-a lungul stradelor (Elevated

railroad), de trenurile subterane (Metropolitan), de trenurile prin tuneluri care trec sub apă, tuneluri sub Hudson, tuneluri care unesc Manhattan-ul, prin urmare New-York-ul cu New-Jersey; circulă peste podurile imense Brooklyn Bridge, Manhattan Bridge și Williamsburg Bridge (care unesc New-York-ul cu foburgul Brooklyn), toate aceste produse de mintea și mâna omenească minunează, dar în

 același timp zgomotul zăpăcește, asurzește și îți trebuie vreme îndelungată ca să te obișnuiești cu ele.

Noaptea, alături de acest zgomot care-și continuă [cursul] său apocaliptic, feeria ce prezintă New-York-ul grație electricității este extraordinară. Mii și mii de becuri electrice dau acestui oraș o viață pe care noi europenii nu ne-o putem închipui.

Magazinele cu vitrinele lor luxoase și artistic aranjate, cinematografele cu reclamele lor orbitoare, restaurantele, dancingurile, automatele, marile ziare cu ecranele lor electrice pe care se anunță în fraze scurte știrile din toată lumea, zgârie-norii titanici și zeci de etaje cu ferestrele luminate â giorno și cu reclame electrice la sute de metri înălțime, sub formă de baloane, de trenuri, de automobile, de vagoane etc. dau o astfel de lumină și de înfățișare unora din stradele

New-york-ului și în special Broadway-ului, încât te crezi transportat într-o lume ireală, într-o altă planetă.

Dacă la toate acestea se adaugă massele enorme de oameni care se mișcă ziua și noaptea, cu deosebire dumineca pe aceste strode, în special pe marea arteră comercială a New-York-ului, care este Broadway-ul, înțelege ori și cine ce este această viață intensă care face să bată, cum am spus, atât de adânc și atât de repede sufletul acestei lumi noi, chemată să dea un nou avânt omenirei viitoare, deschizând o nouă cale de progres și de civilizație.

Orașul New-York, propriu-zis ocupă o bandă de pământ, numită insula Manhattan, a cărei lungime este de peste 26 km și a cărei lățime variază de la câteva sute de metri în unele părți la aproape 7 V2 km în alte părți.

Această insulă Manhattan, și prin New-York-ul propriu-zis, este situată între două râuri și rada NewYork- ului care comunică cu Oceanul Atlantic.

La răsăritul insulei Manhattan este râul East-River, iar la vestul ei râul Hudson care se continuă spre nord, purtând numele de North-River. Râul East-River separă Manhattanul și prin urmare New-York-ul de Long Island pe care se găsește foburgul important Brooklyn și foburgul Queens, iar râul Hudson și North River separă Manhattanul și New-York-ul de New Jersey, unde

se găsesc orașele industriale Jersey-City și Hobokan.

Cele 4 foburguri din jurul New-York-ului: Brooklyn, The Bronx și Richmond sunt astăzi încorporate la foburgul Manhattan, formând un singur oraș. New-York-ul de astăzi are 5 foburguri. New-York-ul nu exista înainte de 1623, insula Manhattan fiind cumpărată la această dată de la indieni pentru 24 de dolari plătiți în [...][24] *de către guvernorul olandez Minnil. Pe aceasta insulă s-au clădit atunci primele așezăminte ale orașului, căruia i s-a dat numele de Noul Amsterdam de către Compania olandeză a Indiilor Occidentale, care cea dintâi pusese stăpânire pe această parte a coastei americane. După aproape 50 de ani, englezii punând stăpânire atât pe Virginia, cât și pe ținutul din jurul său, au schimbat numele orașului în New- York, după numele Ducelui de York, fratele regelui Angliei Carol al II-lea.*

New-York-ul a rămas în posesia englezilor până în 1783 când, în urma războiului Independenței, America de Nord a trecut pentru totdeauna în stăpânirea acesteia.

în această sută de ani din urmă, New-York-ul s-a dezvoltat într-un mod extrordinar; de unde în 1820 el nu avea decât aproape 124.000 de locuitori, după 80 de ani, în 1900, numărid

24 Autorul a lăsat în două locuri spații pe care își propunea, probabil, să le complecteze ulterior, dar n-a mai revenit asupra textului.

locuitorilor trecea de 3.000.000, iar în 1913 populația New-York-ului, împreună cu populația celor 4 foburguri unite cu el, trecea de 7.000.000. Astăzi, în 1918, această populație trece de 10.000.000.

New-York-ul este, prin urmare, cel mai mare nu numai din America, dar și cel mai mare oraș din lume. Mult mai mare ca Londra, care are mai puțin de 7 milioane de locuitori.

La New-York, în afară de locuitori americani, de locuitori englezi, mai sunt numeroșii locuitori de alte naționalități ca: germani, ruși, polonezi, italieni, suedezi, norvegieni, scoțieni, unguri, francezi, spanioli, chinezi, japonezi, negri și români, numărul acestora din urmă trecând de [...] din care cea mai mare parte sunt evrei originari din România, care ocupă în cea mai mare parte din ei un cartier special, despre care voi vorbi mai departe.

Orientarea în New-York este foarte ușoară, fiind dat planul stradelor sale.

In afară de partea de jos a orașului, către vârful insulei Manhattan, unde stradele, cea mai mare parte, sunt neregulate și formează o adevărată dedală de străzi ca în orașele noastre europene, restul stradelor sunt drepte, așezate la aceeași distanță unele de altele, diriguate de la Est la Vest, numerotarea lor începând de la sud cu N' 1 și mergând până la N' 217 la nord, acum în 1918, după cum îmi declară persoana care mă însoțește și care îmi dă aceste detalii.

Primul vorbitor la Radioul românesc

Alexandru Tzigara-Samurcaș a fost, timp de

decenii, o figură de prim plan a vieții culturale, cu o activitate foarte variată, greu de schițat în câteva rânduri.
Era coborâtor al unei familii de boieri, „divaniții“ care - de teama mișcării revo-luționare a lui Tudor Vladimirescu și apoi de invazia turcească - și-a aflat un trecător refugiu la Brașov, de unde, în 1822, înaintașul său Constantin

Samurcaș a fost inițiatorul unui demers caracteristic pentru crepusculul perioadei fanariote. Și anume, o corespondență ultra-secretă cu Friedrich von Gentz, mâna dreaptă a lui Metternich, și care, generos recompensat, era gata să furnizeze informații ce puteau permite întrezărirea viitorului curs al evenimentelor.

Cu studii la Paris, Berlin și Miinchen, Alexandru Tzigara-Samurcaș s-a consacrat cunoașterii și promovării artei populare românești în țară și peste hotare. Numit director al Fundației Universitare „Carol 1“ și, ulterior, al Muzeului de Arte Naționale, iar din 1911 profesor la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București, a participat, numai până la Primul Război Mondial, la tot felul de congrese și expoziții internaționale - la Paris, Liege, Berlin, Amsterdam și Salzburg. După cum tot în același răstimp a procedat la estimarea odoarelor mănăstirii Secu sau a celor din Eparhia Buzăului, a ținut nenumărate conferințe și a fost ales membru al Societății Regale de Geografie și al Societății Arhitecților Români.

în 1913, deși după vârstă nu mai putea fi mobilizat, s-a înrolat voluntar pentru ca, fiind martor al scenelor de pe câmpul de luptă „să poată să le eternizeze și să contribuie prin cunoștințele sale la formarea unei arhive neprețute a vitejiei românești".

După izbucnirea Primului Război Mondial, la recomandarea Regelui Ferdinand, a rămas în zona ocupată de trupele germane spre a proteja Palatul Regal și Domeniile Coroanei. Dar faptul că a acceptat să fie numit de ocupanți Prefect al Capitalei i-a atras apoi tot felul de incriminări și

chiar răsunătoare procese cu N. lorga și Stelian Popescu, dar nici unul din guvernele care s-au

57 succedat nu i-a reproșat vreodată ceva. Mai mult, în 1926 a fost decorat de Regele Ferdinand cu ordinul „Steaua României[41] în gradul de Mare Ofițer.

Bărbat cu prestanță și incontestabil prestigiu în „lumea bună[44] a Bucureștilor vremii, în 1928 a inspirat chiar revista Realitatea ilustrată să-l desemneze președinte al juriului ... chemat să aleagă „Cea mai frumoasă[44] din România. Un juriu din care au mai făcut parte, alături de doamnele Alexandrina Cantacuzino și Maria Giurgea, Liviu Rebreanu, N.Batzaria, Jean Steriade, Fr.Storck și Al.Mavrodi.

în anul imediat următor, a organizat Pavilionul românesc la Expoziția Internațională de la Barcelona, primind din partea lui Grigore Gafencu, atunci Subsecretar de Stat la Președenția Consiliului de Miniștri, și misiunea de a conduce Secțiunea de artă populară românească la Expoziția de la Atena, prilejuită de prima conferință interbalcanică de sub egida Biroului Internațional al Păcii de la Geneva. Iar guvernul francez, prin ambasadorul său la București G. Puaux, i-a transmis un prețios porțelan de Sevres drept omagiu pentru contribuția sa la manifestările culturale franco-române.

Și s-ar mai putea continua mult în aceeași notă, menționând, de pildă, prezența lui Tzigara-Samurcaș la al XIII-lea Congres de Istoria artei de la Stockholm, la o Conferință în capitala Finlandei unde a patronat pavilionul românesc, decorarea lui

de către guvernul iugoslav cu ordinul „Sf. Sava[44], etc., etc.

în 1939, în perspectiva tot mai amenințătoare a unui nou măcel mondial, a fost invitat de Marele Stat Major al armatei la discutarea unui iluzoriu Anteproiect de

58 convenție internațională pentru protecția monumentelor și operelor de artă.

A trecut cu bine și prin cel de-al Doilea Război Mondial și și-a putut vedea mai departe de ale lui - deși în primele momente s-a izbit de unele dificultăți create de intenția desființării secțiunii țărănești a Muzeului de Artă Națională - cum rezultă dintr-o surprinzătoare scrisoare inedită adresată lui ... Emil Botnăraș căruia i-a mulțumit pentru că „în afară de vechiul meu coleg Prof. Parhon - care a și scris Ministrului Ralea în favoarea mea - D.V. sunteți singurul care m-ați sprijinit.[44]

Așa se face că din voluminoasa arhivă a lui Alexandru Tzigara-Samurcaș mai putem afla și că în 1950 s-a numărat printre membrii Comitetului Internațional de Istoria artei ori că în 1955 a fost invitat să participe la al 18-lea Congres internațional al istoricilor de artă... deși murise înainte cu trei ani.

Autor al unui mare număr de comunicări, studii și articole, apărute atât în țară, cât și în străinătate, a inaugurat la 1 noiembrie 1928 - în circumstanțele mai jos relatate - emisiunile postului de Radio București, la care a fost apoi deseori invitat să se adreseze unui public ce mai

avea răbdarea să urmărească cicluri de conferințe ale personalităților pe care, totuși, le respecta.

Căci ne-a spus-o chiar el, oferindu-ne, în același timp, câteva utile sfaturi despre ceea ce trebuie să facem spre a ne stăpâni emoția în fața microfonului.

„Așa ne-am obișnuit cu comunicările la Radio, încât ni s-ar părea că și știrea izgonirii lui Adam și a Evei din Paradis tot pe această cale am aflat-o.

Prietenul C.Angelescu, Directorul de atunci, un frecvent auditor al cursurilor la Fundație, veni să-mi

propună să-mi dau concursul, inaugurând conferințele ce voia să introducă și la noi. Necunoscând diferența între vorbirea liberă și cetirea la Radio, am primit fără nici o ezitare. In ziua cuvenită prietenul Director veni să mă ia cu automobilul, la ora convenită, 6 după amiaza.

După ce-mi dete lămuririle necesare, fui lăsat singur într-o cabină mică, peste tot tapisată cu pânză verzuie și cu o singură ferestruie. Mă simții intimidat și foarte nesigur de mine. Ținând manuscrisul cu ambele mâini, numi venea să încep, simțindu-mă stingherit în fața microfonului. Lipsa auditorilor, cu care eram așa de familiarizat, mi-a tăiat avântul necesar unei conferințe. Dându-mi seama de cetirea monotonă, m-a cuprins și mai tare groaza, gândindu-mă la efectul neplăcut ce trebuia să producă asemenea debit asupra ascultătorilor. Sudori reci m-au năpădit și, după un sfert de ceas de chin, am eșit din cușcă mai obosit decât dacăași fi vorbit liber timp de mai multe ceasuri.

Indulgentul prieten Director mă consolă,

reconducân- du-mă cu automobilul acasă, căci alt onorar nu era prevăzut încă pentru conferențiari.

Acasă, ai mei, care mă ascultaseră, mi-au mărturisit a nu-mi fi recunoscut vocea, atât de afon și de monoton fusese debitul. Le împărtășii, la rândul meu, ciudatele stări sufletești prin care trecusem, arătând cum încremenisem cu manuscrisul în mâini. Doamna Dymsza, fiica lui T. Maiorescu, care de câte ori venea din Lituania asista la conferințele de la Fundație, găsi îndată cauza straniei mele atitudini, știind de la părintele ei, unul din corifeii oratoriei române, că pentru a împiedica un orator să vorbească era deajuns să i se ia libertatea mâinilor. Și înțelepciunea anonimă a poporului, prin nenumăratele

 anecdote, confirmă spusele lui Maiorescu.
Ținând seama de cele constatate, la a doua conferință, imediat următoare, în loc de a mă imobiliza în fața microfonului cu manuscrisul în mâini, am întins foile pe pupitrul înclinat din față-mi, iar cu mâinile, libere de astă dată, am putut reda cadența vorbirii. Căci acesta este, cred, rolul gesticulării în vorbirea liberă: o exprimare dinamică a exprimării gândirii. De la simplele mișcări ale mâinii până la întinderea complectă a unui braț sau chiar amândouă avem gama întreagă de la simpla nedumerire ce exprimă o palmă deschisă, până la cele mai avântate elanuri, însoțite de atingerea pieptului și avântarea brațelor spre cer. Admirabil sunt însumate diferitele faze ale elocinței mâinilor în neîntrecuta frescă „ Cina cea de taină" a lui Leonardo da Vinci, din S-ta Maria del le Grazie, de la Milano.

Palma stângă deschisă a Mântuitorului întrebând cine e trădătorid și dreapta crispată de

amărăciune, ca și variatele și expresivele gesturi de protestare și nedumerire ale celorlalte mâini puse în mișcare ca printr-un curent electric, toate redau gama variată a vorbirii prin gesturi. Singur dintre toți cei din jurul Mântuitorului, Juda, cel cu musca pe căciulă, a amuțit: ține mâinile nemișcate: stânga imobilizată de surprindere, iar cu dreapta strânge sacul cu talanții trădării. Pe când toți se reped spre dânsul, el singur își retrage trupul, ca trăznit de cuvintele Mântuitorului. După gesturile respective se poate recunoaște caracterul fiecăruia dintre apostoli: întrebarea, prin degetul ridicat al lui Toma necredinciosul, resemnarea lui Ion, indignarea lui lacob cu brațele deschise și așa mai departe.

Dar nu numai libertatea gesturilor mâinilor, pe lângă care nu trebuie uitate mișcările expresive ale feței, asigură superioritate vorbirii libere față de aceea din cușca izolată de la Radio. O mare satisfacție a oratoriei libere e contactul tacit, dar așa de înviorător, dintre vorbitor și ascultători. De la privirea înconjurătoare a asistenței după primele cuvinte rostite, autorul își dă seama de atmosfera simpatică sau ostilă a sălii, așteptând instinctiv atitudinea potrivită în ținută și în vorbă. Și nu e mulțumire mai mare decât constatarea că sala întreagă urmărește cu atenție binevoitoare cuvintele rostite. Căci paralel cu depănarea gândului și a exteriorizării lui, oratorul adevărat domină, în același timp, și cu privirea pe auditori. El vede și înregistrează cele mai mici mișcări din

sală fără ca prin această dublă acțiune vorbirea să fie stânjenită. Firește, numai în cazul când autorul nu e sclavul foițelor, ci grăiește cu totul liber, emițând fără sforțare sau penibile ezitări șirul gândurilor sale.

Distractive și odihnitoare sunt pentru ambele părți observațiile exprimate în cursul vorbirii, așa, de pildă, scuzele de a fi început înainte de venirea în sală a vreunui sau vreunei întârziate ce turbură prin intrarea lor zgomotoasă - sau alte asemenea glume.

Din strânsa legătură dintre conferențiar și ascultători, din atmosfera înviorătoare pentru vorbitor nasc adesea, pe nebănuite, considerații și concluzii neprevăzute în programul stabilit de acasă. De aceea, adevărații conferențiari nu pot în prealabil încredința hârtiei rostirea lor, căci ea nu e încheiată decât după pronunțare. Adaosurile survenite, pe nepregătite, în cursul vorbirii sunt, în genere, din cele mai fericite, fiind rezultatul gândirii mai concentrate decât chiar în timpul pregătirii conferinței,

 când pot fi subjugați de părerile altora. Toate gândurile sunt triste și definitiv nivelate în încordarea supremă expunerii verbale în fața judecătorilor, altfel decât în izolarea camerei de meditație tacită. Apăsătoare, din contră, e lipsa de libertate a gândirii din boxa închisă de la Radio, unde suntem sclavii slovelor fixate pe hârtie și orice abatere nu e posibilă. Iar încercările unora, prea încrezuți în puterile lor, de a vorbi liber în fața microfonului, au dat greș, Upsindu-le elementul principal, contactul direct al vorbitorului cu publicul ascultător. Excelentă este calea prin Radio pentru comunicate, sfaturi de tot felul, istorisiri sau expuneri, chiar științifice. Convingător și emoționant cu greu poate fi, însă, cuvântul împărtășit prin minunata descoperire a difuziunei mecanice. Ea nu se poate compara cu graiul firesc, ce îi este hărăzit omului, spre deosebire de celelalte viețuitoare, negrăitoare.

O satisfacție ce rămâne oratorilor născuți care consimt a vorbi la Radio: este și răspândirea cuvântului lor în mii sau zeci de mii de ascultători, față de numărul limitat al sălilor de conferințe. Dar tot mai deasa și mereu perfecționată întrebuințare a megafoanelor înlătură și această deosebire. Numai când printr-un exercițiu al organelor, auzul va fi disociat de văz, atunci Radioul va triumfa, fără însă a reuși să înăbușească oratoria, unul din darurile cu care ne-a înzestrat firea. Căci după vechea Biblie „La început a fost cuvântul", și de-a pururea el rămâne fără concurent.

Expunerile teoretice de până aci să nu ne împiedice, însă, de a relata și alte amintiri radiofonice, cum de pildă compararea între comunicarea făcută la Radio Berlin și în alte centre europene, mult mai comode decât cerințele

63 *instituției germane. Pentru a se evita exhibițiile unor bâlbâiți sau peltici, așa cum odinioară ne-a fost dat să ascultăm și la noi, la Berlin se impune solicitatorilor vorbitori un prealabil examen. Eu am fost invitat în ianuarie 1926 în urma conferinței ce ținusem la Universitatea din Berlin. Un reprezentant al Societății, după ce asistase la conferință, m-a declarat scutit de alt examen, fiind găsit radiofonic și mi-a înmânat un lung program de prescripții de îndeplinit.*

Manuscrisul trebuia depus în trei exemplare, înaintea zilei convenite. Prezentându-mă la ora fixată în splendidul nou Palat din Berlinerplatz, după multe vămuiri am fost prezentat conducătorilor, apoi introdus într-una din numeroasele cabine, corespunzând numărului ce la intrare primisem. Era mică, dar toată căptușită în lemn și cu tavanul tot de lemn, în planuri diferit înclinate. Intr-o despărțitură alăturată era un supraveghetor ce urmărea textul, de la care nu-mi era îngăduit să mă abat. La eșirea din cabină am fost reluat în primire de boy-ul căruia fusesem încredințat la intrare. Tot el mă conduse la casierie unde onorariul, cu mult superior celui de la noi, mi-a fost imediat înmânat cu aceiași prevenitoare curtenie.

La Paris, desfășurarea fu cu totul alta. Fui invitat în scris și fără a mi se cere examen de voce sau a mi se impune alte condiții și nici prealabila depunere a manuscrisului. Prezentându-mă la vechiul Minister al Comunicațiilor din rue Grenelle am fost primit cu o exuberantă amabilitate de funcționarul respectiv, cu care se încinse o vie convorbire asupra colegilor români, ce-i erau mai toți cunoscuți. Apropiindu-se ora 12, ce-mi era fixată și la insistența mea de a nu fi pus în

întârziere ne

repezirăm la un prim studio, ocupat însă de o repetiție muzicală. La un al doilea studio o pățirăm la fel. In lipsă de alt local liber fui instalat în fața microfonului chiar în biroul directorului, între vrafuri de dosare oficiale. Dar de-abia începusem și fui întrerupt de țărâitul telefonului de pe alăturata masă directorială, nevoit fiind să-mi părăsesc scaunul pentru a opri aparatul. Intrarea intempestivă a celor care năvăleau în odaie în căutarea directorului mai produse alte turburări. In cele din urmă fui somat să închei de impacientul deputat ce urma să vorbească după mine și care ignora întârzierea cu care începusem și întreruperile ce întâmpinasem. Cecul asupra Băncii de France fiindu-mi înmânat de prea amabilul și tot atât de grăbitul casier înainte de începerea conferinței, putui să părăsesc repede localul, mai toți funcționarii fiind și ei plecați la masă. M-am plictisit de efectul ce trebuie să fi produs asupra eventualilor ascultători numeroasele incidente de care a fost întreruptă comunicarea mea. Mi s-a explicat starea precară a instalațiilor radiofonice prin gratuitatea abonamentelor de atunci. In urma perceperii de taxe, instalația pariziană este, mi se spune, la înălțimea celor din alte țări.

La Bruxelles am vorbit în condiții și mai sumare, la un aparat instalat într-o casă particulară, unde lumea forfotea ca la bâlci, cerându-mi-se să reduc la jumătate comunicarea scrisă, ce fu mai mult vorbită decât cetită.

Improvizație peste tot. Din fericire, în odaia în care vorbeam fiind și câțiva ascultători vorbirea liberă nu m-a stânjenit.

După cele arătate de pe aiurea, nu pot încheia aceste amintiri decât cu laudele cuvenite instalațiunilor noastre. Cu plăcere constat că ne ținem la curent cu cele mai noi

65 *perfecțiuni ale acestei minunate invenții, cu așa de binefâcătoare rezultate pentru răspândirea civilizației în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii.*

Și totodată trebuie să mărturisesc mulțumirea sufletească ce am resimțit-o de câte ori în regiunile cele mai îndepărtate ale țării, ori la amintirea de vreuna din comunicările la Radio. Căci ce recompensă mai bună există pentru un vorbitor decât a constata că cuvântul său n-a fost rostit în zadar.

Obligați suntem, de aceea, să ne îngrijim cât mai deaproape comunicările menite unui public atât de numeros, pe cât de variat. A nu lua cuvântul în zadar și a fi pe înțelesul tuturor trebuie să ne fie preocuparea de seamă. Iată ultimul cuvânt al celui mai vechi vorbitor al postului românesc de Radio.

Să-i „ascultăm" dar, sfaturile, după mai bine de 80 de ani și să ținem neapărat seama de ele. Cu atât mai mult, cu cât ne sunt oferite fără „onorariu".

Pe Strada Academiei, despre Goethe şi familia lui...

Pentru jumătatea lui decembrie 1930, corpul diplomatic și lumea bună a Capitalei așteptau cu nerăbdare un eveniment, deopotrivă, cultural și monden. Căci în ziua amintită era așteptată o conferință ieșită din comun: într- adevăr, doamna Marie von Mutius urma să vorbească despre relația dintre familia ei și Johann Wolfgang Goethe.

Conferențiara era soția lui Gerhard von Mutius, ministrul Germaniei la București, un intelectual de mare clasă, autor cu o impresionantă bibliografie și o activitate diplomatică care, începută în 1903, îl purtase de la Paris la Sankt Petersburg, de la Constantipol la Pekin. Ultimul post înainte de București, unde se afla din 1926, fusese Copenhaga.

Doamna von Mutius trebuia să-și țină conferința în frumoasa sală Liedertafel.

Citind această ultimă denumire, poate că mulți cititori ar putea schița un gest de nedumerire: sala Liedertafel? Și,

67 totuși, aceasta se afla în plin centrul Capitalei, pe Strada Academiei, dar unii dintre noi poate că au mai și apucat-o, deși sub alt nume. Căci numaidecât după 23 august 1944 a fost botezată sala „Libertatea” și a adăpostit sediul Partidului Social Democrat, de sub șefia lui Const. Titel Petrescu. Iar după înghițirea acestui partid de către P.C.R. a devenit sală de spectacole a proaspătului Teatru Țăndărică, până când a dispărut cu totul, înlocuită de noile clădiri dintre străzile Edgar Quinet și fosta stradă Regală.

Sala Liedertafel

în 1930, sala Liedertafel împlinea frumoasa vârstă - parcă așa se spune, nu? - de 78 de ani. Căci, ca fundație, ea ființa încă din septembrie 1852 când, la inițiativa profesorului transilvănean Friedrich Walter, circa douăzeci de iubitori de muzică din mai multe colțuri ale Germaniei (încă divizată, sfâșiată într-o mulțime de stătulețe), Austriei și Transilvaniei și-au dat întâlnire la București spre a întemeia o fundație care să cultive îndeosebi muzica, dar și alte valori ale spiritului. în scurt timp, numărul

68 membrilor a sporit la 100 care, tot în același an, au aniversat Centenarul nașterii lui Friedrich Schiller. Iar programele, manifestările, cât și dările de seamă asupra lor au început să atragă și personalități românești.

în 1862, deci la zece ani de la înființare, corul Liedertafel și-a putut permite și un prim turneu la Brașov, în ciuda drumului dificil, ansamblul a avut; totuși, toate motivele să fie bucuros, întrucât de astă dată dările de seamă din presa locală s-au întrecut în elogii, unele chiar ditirambice.

La intervale mai scurte sau mai lungi, au urmat apoi concerte la Sinaia, Constantinopol, Viena, Tumu-Severin, Pitești, Breslau, Cairo, Alexandria sau Niimberg.

La puțină vreme după sosirea în țară a prințului Carol, corul a dat și primul său concert în Palatul Cotroceni. Iar după alți zece ani, în 1877, conducătorii săi au organizat o mare serbare aniversară cu prilejul împlinirii a douăzeci și cinci de ani de la înființare, serbare la care a participat și Carmen Sylva, ce n-a întârziat, de altfel, să-și comunice impresiile soțului aflat pe frontul războiului pentru independența țării.

Un moment cu adevărat decisiv în existența Lieder- tafel-ului l-a constituit, însă, anul 1881 când fundația a putut achiziționa terenul pe care a construit clădirile în care a funcționat de atunci încolo: o frumoasă sală de concerte; una mai mică pentru repetiții și consfătuiri și mai multe încăperi pentru birouri. întreaga construcție a fost finisată în 1887, însă dezvoltarea luată de activitățile Liedertafel-ului a impus în scurt timp o nouă creștere a suprafeței clădirilor sale, terminată în 1897, grație unor subsidii ale prietenilor săi din

medii foarte diferite. Și tot atunci au fost inaugurate conferințele pe teme muzicale,

69 literare sau științifice, ceea ce denota, odată mai mult, reușita eforturilor depuse de diriguitorii Liedertafel-ului pentru a face cât mai bine cunoscută cultura germană.

Perioada Primului Război Mondial a fost un răstimp dificil pentru fundație, cu localul sechestrat și amenințat la un moment dat cu desființarea, dar salvată până la urmă de insistențele profesorului dr. Adolf Frank, medic dar și finanțist, întemeietorul Băncii Transilvania. După care au urmat ani liniștiți, marcați de fructuoase domenii. în 1934, de pildă, un prestigios ansamblu de la Josephstädter Theater din Viena a prezentat cu mare succes celebra „Liebelei” a lui Arthur Schnitzler, aflat atunci în mare vogă. în 1936 a funcționat acolo, e adevărat scurt timp, teatrul „Renașterea” întemeiat de câțiva tineri actori: Toma Dimitriu, N. Făgădaru, Iliada Munteanu, Marga Ha- giescu - cu versiunea românească a piesei lui Schnitzler.

Iar în anul imediat următor, sala Liedertafel și-a putut sărbători, cu mare fast, a 85-a aniversare. Ilustrată, printre altele, printr-un concert de gală în cadrul căruia corurile sale reunite au fost dirijate de Theodor Rogalski și s-a produs Valentina Crețoiu-Tassian de la Opera Română, acompaniată de Orchestra simfonică a Radiodifuziunii.

A 90-a aniversare a trebuit, însă, sărbătorită într-un cadru mult mai modest, din nou în plin război și anume la 13 decembrie 1942, când pe

frontul de la Stalingrad se dădea bătălia ce avea să decidă în mare măsură cursul anilor care au urmat. Dar două zile după aceea, în seara zilei de 15 decembrie a mai avut loc, totuși, la Ateneu un concert la care, în afară de cei 120 de coriști cât număra acum Liedertafel-ul și-a dat concursul și o orchestră militară a Wehrmacht-ului...

Am insistat - străduindu-mă să fiu, totuși, cât mai concis - asupra acestei istorii a Liedertafel-ului pe de o parte pentru a nu lăsa să se piardă în negurile trecutului amintirea unei instituții care a făcut cinste Bucureștiului de odinioară, iar pe de alta pentru că încerc, realmente, o strângere de inimă când constat cât de puțini mai sunt concitadinii noștri care cunosc ceea ce făcea farmecul orașului de altă dată. într-adevăr, câți mai sunt cei care știu unde era frumoasa casă a lui Alexandru Marghiloman (dărâmată spre a face loc cinematografului „Patria”); cine mai bănuiește că în spatele magazinului Eva (sau cum s-o mai fi numind acum) era Strada Mercur, cu casa lui Titu Maiorescu în care-și dădeau întâlnire atâtea glorii ale literaturii noastre; câți sunt cei care-și mai amintesc unde se afla Muzeul Simu sau statuia lui Take Ionescu, pentru a rămâne în același mic perimetru al orașului?

După această paranteză, să ne înapoiem, însă, în strada Academiei și anume acolo de unde am pornit: conferința doamnei Marie von Mutius.

Mi-e cu atât mai ușor s-o recomand, cu cât pot face apel la un articol apărut în „Adevărul literar și

artistic” din 1 aprilie 1928, de fapt o recenzie la nuvela *Le Miroir* și *Der Spiegel,* apărută în Editura Dom Verlag din Berlin. (în București ea putea fi găsită la librăria F. Zweier din B-dul Brătianu 2).

Ce spunea, așadar, articolul, semnat Ion Băilă?

„Autoarea acestei interesante nuvele - erau informați cititorii - trăiește în mijlocul nostru. Originară din Franța d-na Marie v. Mutius a devenit soția d-lui Gerhard von Mutius, actualul ministru și reprezentantul diplomatic al Germaniei la București. împrejurarea aceasta a făcut ca d-na Marie v. Mutius să-și însușească egal de bine limbile

 franceză și germană și să devină o scriitoare apreciată pentru ambele națiuni cărora le aparține, prin naștere și prin căsătorie.

Sub pseudonimul M. d Boissy a publicat în limba franceză două volume de versuri: *Ombres et Clartes* și *Pages d'hier,* iar în limba germană o povestire «Mein dänischer Freund» *{Prietenul danez* - n.n.). Ultima ei lucrare, de care ne ocupăm aici, a scris-o deodată în amândouă limbile, păstrând exact forma și subiectul, fără a face o traducere dintr-o limbă în cealaltă. Era vorba de nuvela *Le Miroir.* ”

La care acum mai putem adăuga că, în 1930, d-na v. Mutius a publicat la Brașov (în Editura Kraft & Drotleft) volumul *In memoriam* o culegere de poezii din Detlev von Liliencron, Rainer Maria Rilke și Hugo von Hofman- nstahl, într-o ediție bilingvă. Cu Rilke se cunoscuse și corespondase, de altfel, mai demult. Și explicând în prefață cum îi venise ideea acestei ediții, a scris, tot despre Rilke: „Dacă am încercat să încredințez limbii franceze

gândirea lui Rilke atât de conștientă și de sigură de ea însăși, cum chiar el a spus-o, am facut-o cu speranța de a face mai bine cunoscut lumii sufletul acestui poet rătăcitor”.

Și totuși nu acestea au fost, probabil, rațiunile care au adunat atâta lume aleasă la conferința d-nei v. Mutius. Ci, cu siguranță, curiozitatea de a afla de la sursă date despre relația dintre familia ei și aceea a titanului de la Weimar.

Mulțumită ei știm și noi acum că stră-străbunicul ei, Johann Philipp Bethmann, care a înființat în 1748 la Paris Banca Bethmann, a înnodat cel dintâi o relație cu domnul consilier Goethe. Care își amintește, de altfel, undeva în *Poezie și Adevăr,* că în casa tatălui său locuia un ins care, deși slab la minte, era utilizat la tot ce ținea de scris. Era

72 nepotul celui care întemeiase banca. în scurt timp cele două familii au intrat în strânse legături de afaceri. Iar Goethe pomenește chiar, într-o scrisoare către mama lui, că: „Fără s-o știe, acești Bethmanni mi-au făcut rost de un credit”.

Elisabeth Bethmann, nepoata lui Johann Philipp, i-a fost tovarășă de joacă lui Goethe. Iar ulterior, când acesta a fost student la Leipzig, acesta i-a scris - oarecum înciudat - surorii sale că Elisabeth prea se lăsa curtată de tot soiul de baroni, aristocrați și doctori. Și, la rândul lui, Johann Philipp a fost informat de Rudei, cumnatul lui, printr-o scrisoare cu accente foarte critice și disprețuitoare, că studentului Goethe i-a fost „în fine confiscat *Werther*- ul” lui, cu „nenumăratele sale sentimente atee”.

Fiica mai mare a lui Johann Philipp s-a măritat

cu Johann Jakob Hollweg, întemeind astfel familia Beth- mann-Hollweg, care l-a dat, printre alții, pe Theobald Bethmann-Holiweg, Cancelar al Reichului între 1909- 1917. O altă fiică s-a căsătorit cu contele Flavigny, a devenit mama contesei d'Agoult (una dintre cele mai celebre femei din epocă, mama celor trei copii ai lui Franz Liszt, printre care Cosima Wagner și, după cât se pare, și unui al patrulea, medicul Carol Davila[25]). Iar unicul fiu, Simon Moritz von Bethmann ținea casă mare la Frankfurt și era un apropiat al familiei Goethe.

Numai că în timp ce „doamna consilier” îi vizita des pe Bethmanni, Goethe venea rareori la Frankfurt, ultima oară în 1815, când a prânzit împreună cu ei.

Despre familia von Mutius - din care am cunoscut-o personal pe Dagmar, fiica celei despre care tocmai am relatat - și, mai ales, despre Gerhard von Mutius, un om cu o operă care rezistă timpului și ministru al Germaniei la București între 1926-1931, silit să părăsească țara în împrejurări ieșite din comun, voi scrie cu alt prilej, într-un viitor volum.

---

25 Carol Davila (1828-1884), nume puțin cunoscut acum. Născut la Roma. împreună cu N. Kretzulescu a pus bazele învățământului medical în țara noastră. A întemeiat societăți și publicații medicale: Societatea medicală (185 '), Societatea de Cruce Roșie (1876), „Gazeta medicală” (1865). Autorul unei importante lucrări de specialitate *Profilaxia sifilisului, o* boală răspândită și considerată fără leac în epocă.

Bătaie la „Cuvântul“

Nu demult am dat peste ecourile unui conflict ignorat de posteritatea literară - dar care, la vremea lui, a stârnit multe pasiuni și aprinse comentarii.

El mi-a fost dezvăluit de această telegramă, pe care o reproduc întocmai:

ZIARUL CUVÂNTUL BULEV
ELISABETA BUK

2727 30 20 8.10

REVOLTAȚI DE GESTUL LAȘ AL VELMÂSCĂ-R1CIULUI VĂLĂTUC TEODOREANU TRIMITEM UN SĂRUT OMAGIAL POETULUI ȘI PUBLICISTULUI ION CÂLUGĂRU. SASA PANA, A ZAREMBA. A DI- MITR1U PĂUȘEȘTI.

Cuprinsul ei m-a surprins cu atât mai mult, cu cât pe doi din cei amintiți în text, anume Păstorel și AI.Dimitriu- Păușești, îi cunoscusem personal și în cursul convorbirilor pe care le avusesem, la solicitarea mea îmi evocaseră multe amintiri, fără însă a pomeni vreodată de cele întâmplate.

E adevărat, eu am avut plăcerea să-i întâlnesc și să discut cu ei la mai bine de douăzeci de ani de la incident și

75 poate că acesta se estompase în amintirea lor sau, cine știe?, nu-i mai acordau nici o importanță.

Dar pentru că cele aflate din textul telegramei distonau atât de categoric cu personalitatea lor așa cum mi s-a înfățișat mie - Păstorel cu amabilitatea, sclipitoarea-i inteligență și talentu-i de povestitor, iar ALDumitriu-Păușești ca un autentic cărturar și om cu vederi largi - am fost incitat să descopăr cum stăteau cu adevărat lucrurile.

Și am fost, mai întâi, ajutat de data indicată de ștampila poștei de pe telegramă: 20.IX.1929. Iar întrucât știam că Ion Călugăru fusese pe atunci redactor la „Cuvântul" lui Nae Ionescu, răsfoind colecția ziarului de acum mai bine de optzeci de am am dat de cauza supărării lui Păstorel. Și anume, o scurtă cronică dramatică la „Rodia de aur“, o piesă scrisă împreună cu Adrian Maniu și prezentată, în premieră, pe scena Naționalului bucu- reștean. Publicată în „Cuvântul" din 14 septembrie 1929, autorul cronicii afirmase:

> „Nu trebuie pismuită cariera cronicarului dramatic. Aparent prestigioasă, e totuși o carieră plină de riscuri. Ferice de titularul acestei cronici, excelentul nostru camarad A.Kirițescu, care a absentat de la premiera „Rodiei de aur"! Ferice de actorii care n-au fost distribuiți, de publicul ce nu s-a pripit! „Rodia de aur" a fost un spectacol plictisitor, neinteresant. S-a râs, nu că actorii ar fi avut intenția să amuze, ci fiindcă premiera l-a răzbunat și reabilitat pe Victor Eftimiu.
>
> „Rodia de aur" e o feerie care descinde direct din viziunea d-lui Victor Eftimiu, nici mai strălucită, nici mai proastă.
>
> S-a spus că e un basm pentru copii; în piesă se pomenește, totuși, că în alte vremi femeia

nu-și înșela

76 bărbatul. S-a spus că e feerie, dar se vorbește în termeni uzuali ca: meseria de rege e foarte grea și credeam că ești o fire calmă...

Adrian Maniu a scris, totuși, versuri admirabile și Al.O.Teodoreanu o proză suculentă și hazoasă.

Nu e vina lor că publicul cere feerii gen Victor Eftimiu.

Punerea în scenă? Cum se obișnuiește. întuneric, câteva fulgere și o decorație lunatecă. Apoi: versuri debitate în sughițuri și oftaturi. Un vraci harap și-a făcut apariția hilar. Au izbucnit hohote de râs.

A fost și lume care a aplaudat... Pentru d-nii Sârbu și Nicu Băltățeanu".

Deși semnată Interim, Păstorel a aflat cine era autorul și a reacționat într-un mod care a stârnit mare agitație în presa vremii.

în „Curentul[11] din 19 septembrie, sub titlul „Un gest condamnabil", cititorii ziarului au putut astfel citi:

„Primim din partea ziarului «Cuvântul» acest îndreptățit protest:

Eri după amiază, la o oră la care numai colegul nostru LCălugăru obișnuiește să stea în redacție, s-a strecurat înăuntru d.Păstorel Teodoreanu. Iritat ca întotdeauna după masă, d.Păstorel Teodoreanu a apostrofat și lovit pe colegul nostru, după ce l-a întrebat dacă el este autorul cronicei dramatice asupra piesei a cărei primă reprezentație a avut loc zilele trecute.

Temându-se de lecția pe care servitorii ar fi putut s-o aplice înainte de a fi fost oprit, a amenințat cu revolverul și s-a strecurat afară.

O asemenea agresiune este incalificabilă.

Acum, mai ales, când congresul criticei dramatice pune în discuție problema independenței criticului se produce faptul relatat. Cerem pe această cale deocamdată tuturor confraților noștri de presă, amenințați deopotrivă în această agresiune, intervenția și vește- jirea energică a actului d-lui Teodoreanu.

Este o chestie care privește însăși demnitatea și libertatea presei.“

Ziarul „CUVÂNTUL[44]

„Curentul[44] a luat și el poziție și, într-o notă adăugată protestului de mai sus, a ținut să adauge:

„Gestul domnului Teodoreanu - de a lovi la masa lui de lucru un cronicar care-i este și un confrate - este cu atât mai condamnabil, cu cât d.Călugăru scrisese pentru „Rodia de aur[44] o critică din cele mai îngăduitoare, al cărei unic defect era, poate, excesul de indulgență. Și este cu atât mai deplorabil gestul acesta, cu cât aflasem odată din scrisul d-lui Teodoreanu că îndeletnicirea slovei sale este „o boierie[44] - a cărei elementară eleganță ar fi trebuit să-i pară respectul pentru părerile unui confrate, corect și cinstit exprimate.

Sistemul revolverelor răsucite prin redacții și al bătăilor consolatoare, are însă un neajuns -

> se prea poate ca într-o bună zi și revolverele să se descarce - nu în pieptul sau în tâmpla redactorului. Cu nădejdea aceasta îl acceptăm.[44]
>
> ION DIMITRESCU

O zi mai târziu, „Cuvântul[44] a revenit cu un nou și patetic apel la solidaritatea colegilor de breaslă, din care citez:

> „Presa din Capitală a relatat brutala agresiune a d-lui Păstorel O.Teodoreanu împotriva redactorului nostru d.Ion Călugăru, în redacția ziarului unde-și face, cu dragoste și cu înaltă probitate, datoria sa de ziarist și de scriitor. S-ar putea pe chestia aceasta broda o întreagă serie de considerații asupra împrejurării în care un ziarist e pus uneori în viață (?). Lucrul în sine, însă, depășește cadrul generalităților și dacă d.Călugăru nu are de ce, personal, să se simtă jicnit, apoi presa are tot dreptul și toate obligațiile să reacționeze cu toată energia față de această acțiune îndreptată direct împotriva libertăței și a conștiinței[44].
>
> (s.s.): Cv.

La fel a socotit, probabil, și Șerban Cioculescu care, în „Adevărul[44] din 22 septembrie, sub titlul „Bătaie în publicistică[44], a semnat un lung articol în care a fost, parcă, și mai dezaprobator:

> „Un umorist de talent a bătut pe un scriitor

de talent, critic teatral ocazional, care îndrăznise să nu admire o producție literară pare-se mai mult rizibilă decât umoristică.

Este cea mai proastă glumă a Măscăriciului Vălătuc, care ne obișnuise cu măscări de gust ales.

O condamnăm dintr-un sentiment estetic intransigent.

O glumă bună, acidă, virulentă sau chiar benină în formă, dar neîndurată în fond, ucide la figurat. O palmă murdărește pe cel care o aplică, îl descalifică, îl trece din ordinul spadasin al cavalerilor condeiului, în breasla bătăușilor electorali sau administrativ. îl suprimă[44].

Ion Călugării n-a ripostat în presă, ci s-a adresat direct:

„Domniei-Sale, Domnului Prim Procuror al Parchetului de Ilfov.

Subsemnatul Ioan Călugăru, redactor la ziarul „Cuvântul[14], fac plângere împotriva D-lui ALO.Teo- doreanu, publicist, cu domiciliul la HOTEL „CAPȘA“, LOCO, pentru faptul de lovire săvârșită în următoarele împrejurări:

Eri 17 septembrie a.c., la ora 3 după amiază, pe când eram singur în redacția ziarului „CUVÂNTUL[44], pândind probabil acest moment, D-l AI.O.Teodoreanu a intrat în redacție și, fără nici o vorbă, m-a lovit în mod sălbatec și m-a amenințat că mă împușcă.

în răstimp, venind servitorul ziarului HARA-LAMB1E NICU, D-l ALO. Teodoreanu a fugit.

Cer respectuos să se facă cercetări și apoi să fie pedepsit acest agresor laș. Mă constitui parte civilă cu suma de 1 leu.

în acelaș timp vă rog să-mi dați autorizație să port armă, deoarece D-l AI.O.Teodoreanu m-a amenințat că va pune oameni să mă lovească și că el însuși mă va împușca[44].

Cu distinsă stimă Ion Călugăru
Bd.Elisabeta 12

N-am aflat și dacă a avut loc un proces ori s-a dat vreo sentință. Dar cel mai bine cred că a judecat timpul care, în curgerea lui, a șters gâlceava din amintirea contemporanilor, păstrând-o pentru posteritate doar în hârtii mai mult sau mai puțin îngălbenite de patina lui.

Ion Pillat:

Unchiul meu, Ion Brătianu...

Ion Pillat (1891-1945), autorul acestei evocări,

a fost, fără îndoială, unul din numele cele mai sonore ale poeziei românești dintre cele două războaie, fără a fi cunoscut însă, vreodată și existența mașteră a multor altor poeți. Născut într-o familie înstărită, a făcut liceul la Paris, după care, tot în capitala Franței, și-a luat licența în istorie, frecventând cursurile unor mari cărturari - ca Aulard, Seigno- bos, Bourgeois, Klotz, De
Martenne, autori de lucrări fundamentale - iar un an mai târziu, în 1913, ia licența în litere. Și tot atunci, a urmărit cu asiduitate, la College de France, prelegerile filozofului Henri Bergson, ce stârneau mare vâlvă în viața intelectuală

81 a Parisului și despre care își va aminti cu emoție până la sfârșitul vieții.

întors în țară, s-a consacrat, totuși, cu precădere poeziei - de altfel, începuse să publice încă din 1912, la Paris - fără a se ține însă, departe nici de viața publică a vremii. Dimpotrivă, a fost, în repetate rânduri, deputat și o dată senator, dar marile lui pasiuni s-au numit, mai cu seamă, limba română, pe care a mlădiat-o în tonuri foarte personale, peisajele moldave și argeșene, cărțile rare și tablourile frumoase. După cum a fost și un hamic autor de antologii de poezie cultă și populară românească, un talentat traducător și autor de studii asupra marilor lirici universali și un conferențiar ascultat totdeauna cu plăcere.

Textul pe care-1 dăm acum, pentru întâia oară, publicității a fost pregătit pentru un interviu. Păstrat în Arhiva Ion Pillat din Fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române; el revelează o fațetă mai puțin cunoscută a lui l.C. Brătianu, aceea de om cu gust literar dar și îndrăgostit de istorie, de om politic dublat de o fire de artist și - cine ar fi crezut? - și de un autor de versuri, prieten și ocrotitor al poeților.

Pe Ionel Brătianu l-am cunoscut foarte bine, așa încât aș putea să fac un studiu despre personalitatea lui. Ionel Brătianu a fost un om care, sufletește, mi-a fost cel mai apropiat. Era un om cu totul superior și, deși mi-a fost unchiu, personalitatea lui covârșește acest detaliu. Numai

în fața lui și în fața lui Bergson am avut cele mai mari emoții.

Bergson, în cursurile de la College de France, pe care le-am urmat în timpul cât îmi făceam studiile, când îl

 auzeam, aveam intuiția neta a unei spontaneităţi geniale. Era în el ceva care te domina.

Tot așa și Ionel Brătianu avea în el ceva care te domina; nu prin o autoritate pe care mulți partizani politici au simțit-o sau printr-o autoritate fizică de bărbat impozant, - nu. Avea în el ceva care e foarte greu de analizat, ceva ce am simțit și în fața lui Bergson; când vorbea la cursurile lui, începea cu lucrurile cele mai simple și pe măsură ce vorbea simțeai, la un moment dat, cum te ridică mai sus, încet, încet, ca și cum ai zbura: aveai impresia bizară că Bergson te face mai inteligent, simțeai parcă cum se deschideau compartimente noi în sufletul tău. Tot astfel, nu atât în ordine logică, ca la Bergson, dar în ordine sufletească, sentimentală, am avut întotdeauna când am stat alături de Ionel Brătianu. Era un om care domina pe toți contimporanii săi.

Eu n-am fost niciodată lipsit de simț critic pentru oamenii pe care i-am iubit sau pentru familia mea. Din contră, am avut spiritul poate mai tăios și un spirit poate mai incisiv pentru ei, decât pentru alții. Dar mărturisesc că pe Ionel Brătianu

n-am putut să-l critic, deși l-am cunoscut cum nu se poate mai bine. Am stat alături de el, chiar i-am fost și secretar în tot timpul neutralității. Am fost apoi la Paris, la Conferința Păcii, desigur după războiu, ca secretar al delegației ardelene, când am lucrat cu dl. Vaida-Voevod. La Conferința Păcii, Ionel Brătianu, împreună cu Clemenceanu, dominau toată conferința. Nu vorbesc de influență. Bine înțeles, când ești reprezentantul unei țări mici ca România nu poți influența atât, să zicem, cât delegația Marii Britanii. Poți să fii un Platone, dar când în asemenea ocazii va vorbi delegatul Marii Britanii, chiar dacă e un bou, a spus mai mult decât Perlele sau

Platane în fața acestui areopag internațional. Dar vream să spun că printre toți diplomații de acolo, el se relevase ca o personalitate cu totul deosebită, cu totul respectată.

Ionel Brătianu era o natură în sine literară, cu gust literar și artistic foarte dezvoltat. Toată viața lui, chiar în împrejurări politice, a fost un artist. El nu concepea viața politică așa cum o concepe omul de știință. Despre Brătianu a rămas părerea că era un leneș și se vorbea pe atunci că se culca devreme și se scula foarte târziu, iar după masă se întindea ceasuri întregi, cu ochii închiși. Aceasta li s-a părut multora că e lene. Nu e așa. Aceasta nu era decât o concentrare, un fel de pregătire artistică a evenimentelor politice. El avea intuiția

evenimentului politic, pe care o lăsa să se dospească adânc în sufletul lui. Nu era un improvizator. Creațiunea evenimentului politic la el se poate compara cu creațiunea artistului.

Îmi aduc aminte, când a fost să intrăm în război, s-a dus pe deal și a stat mult timp lângă mormântul tatălui său, pentru care avea un cult deosebit. Parcă ar fi voit să aibă o legătură sufletească cu trecutul, să caute din însuși izvorul pământului îndrumări pentru mai târziu.

El care punea la punct viața politică până la ultimul amănunt, când trebuia să plece la drum, pornea ca un artist; pe urmă venea explicația logică, după cum și în poezie e întâi actul concepțiunii și pe urmă explicația; tot așa el, întâi crea ca un artist, apoi explica.

Așa a fost pentru el ideea exproprierii, pe care a discutat-o cu mine încă din 1913, înainte de campania din Bulgaria. El avea înainte această viziune, că numai un popor stăpân pe destinele lui și pe pământul lui poate să formeze o unitate sufletească. Și, fără să mă laud, pot

 spune că am avut și eu un mic rol în paternitatea exproprierii.

Ionel Brătianu a trăit întotdeauna cu viziunea unei opere politice ca a unei opere artistice: România Mare, pentru înfăptuirea căreia a lucrat totdeauna, de multe ori, poate, inconștient, însă cu acea suplețe, cu acea neașteptată izbucnire a

marelui artist.

Pot spune că i-a plăcut foarte mult istoria; dacă n-ar fi fost om politic, desigur că ar fi scris istorie. Era foarte tare în orice chestiuni de istorie și în această privință ar fi putut ține, cu o înaltă competență, cursuri la Facultate alături de istoricii recunoscuți, ca un istoric de meserie, îmi aduc aminte cum de multe ori discuta cu fiul său, care studia istoria, și de multe ori tatăl era mai bine pregătit, din cauza experienței vieții, care era mai hotărâtoare decât știința mai proaspătă a fiului.

In ce privește literatura propriu zisă, bine înțeles că îi plăcea. El, mai întâi, a scris versuri. Pe urmă, scria versuri umoristice. La Anul Nou, se făcea tradiționala plăcintă, cu ocazia căreia poeții familiei, el și sora lui mai mică Pia, făceau versuri în care erau luați în râs toți membrii familiei și, de multe ori, cei doi poeți își trimiteau săgeți reciproc. Avea un foarte dezvoltat simț al ritmului, scria foarte frumos. Discursurile lui erau scrise literar și, dacă citiți în Cugetul Românesc, *acele amintiri scrise în urma insistențelor mele, vă veți da seama de realul talent pe care îl avea.*

El avea, ca toți membrii familiei Brătianu, moștenită de la tatăl său, oarecare suspiciune față de poezie; considera pe poeți că nu sunt oameni serioși. Mie, care scriam versuri, mi-au trebuit ani de zile ca să-l conving că și poeții sunt oameni serioși, ca să scap de ironiile lui,

85 *care usturau foarte mult. In sfârşit, mi-am impus părerea, mai ales cu ajutorul mătuşii mele Eliza, care avea un spirit literar foarte pătrunzător şi o mare influenţă asupra gustului literar al lui Ionel Brătianu. Pe urmă m-a rugat să-i aduc acasă poeţi tineri şi odată pe săptămână era un fel de şezătoare la el acasă. Nu mai vorbesc de Furtună, Crainic, Mânu şi alţii care, îmi scapă acum din minte, care i-au citit poeziile lor şi el făcea observaţii critice foarte amănunţite şi de multe ori de mult gust.*

La sfârşitul vieţii, chestiunile de cultură îl dominau şi, într-adevăr, când a fixat acel program al partidului liberal, la care îmi rezerv şi eu o foarte modestă parte, desigur că a făcut aceasta din preocupările lui intelectuale, ca o urmare a literaturii. Era un om cu gust literar şi cu interes literar.

Pe el nu l-a dezvoltat atât istoria, cum a arătat d. Duca într-o conferinţă ţinută la Fundaţia Brătianu, ci, după mine, politica. El a considerat politica nu ca o ştiinţă, ci ca o artă, deşi făcuse studii matematice şi avea o educaţie temeinică în această privinţă.

Scriitori între ei

Scriitorul este, se știe, un ins ce nu se resemnează să-și ascundă gândurile. Și când nu o făcea pentru public, într-o vreme când nici telefon nu avea oricine, iar intemetul nici în vise nu-i apărea, cel mai la îndemână mijloc de a-și exprima gândurile, fie și de la mari depărtări, erau scrisorile. în ele putea împărtăși gânduri, sentimente, satisfacții, nemulțumiri, dorințe, proiecte. încât pentru posteritate scrisorile constitute o fidelă oglindă a relațiilor dintre condeieri.

în cursul anilor am dat peste multe asemenea testimonii și-mi spun că, măcar o parte din ele, să le aduc la cunoștința cititorilor pe care, poate îi vor interesa. Căci e vorba de texte inedite de lorga, Lovinescu, Fundoianu, Camil Baltazar sau Comarnescu, din epoci, locuri și exprimând trăiri foarte diferite între ele.

Acestea fiind spuse, mai întâi câteva cuvinte despre scrisoarea lui lorga către Coșbuc.

în 1906, Gh.Coșbuc și Ion Gorun scoteau **Viața literară,** Revistă săptămânală, literară și artistică în care erau des întâlnite semnăturile lui Eugen Lovinescu și llarie

Chendi. Iar și unul și celălalt scăpau puține prilejuri de a nu-l înțepa pe lorga, care li se părea prea sigur de sine și necruțător cu opiniile altora.

în numărul din 25 ianuarie 1906, Lovinescu constata, astfel, malițios:

„Iată un om, ce zic? un supraom - ce nu are nevoie de miracolul modest al florilor bunului simț, semănate în grădinița din dosul casei. Pe dânsul Candide nu l-a învățat nimic; în loc să-și semene grădina, el seamănă norii, ce-i foesc sub picioare".

Sau în cel din 3 septembrie 1906:

„Ideile generale nu sunt elementul cel mai tare al d-lui lorga...

Dar în guerillas, d.Iorga e tare, nesfârșit și totdeauna gata".

însă cel mai rău l-a supărat pe N.lorga articolul lui Ilarie Chendi, intitulat „Originea scriitorilor" și apărut în numărul din august 1906, în, care acesta afirmase:

„Toate acestea nu le scriem ca o învinuire - căci e vinovat cineva de originea sa?" Și ceva mai departe: „Nici a pomi cu gând rău împotriva celor ajunși români prin contopire de rase nu socotim, căci mulți dintre ei (ca să vorbim numai de cei în viață, amintim pe domnii Caragiale, lorga și Ranetti, (tustrei elini după tată sau mamă) își au meritele lor incontestabile".

De aici replica lui N.lorga.

București, 19 Aug. 1906

Domnul mieu,

Vă rog să binevoiți, ca directorul „ Vieții literare", să dispuneți publicarea în cel mai apropiat număr al revistei Dvoastră a următoarelor rânduri:

Declar că aserțiunea cuprinsă în „ Viața literară" nr.34, că aș fi împreună cu dl.Caragiale și Ranetti, „Elin după tată sau mamă", e o calomnie. Tatăl mieu era dintr'un neam de negustori români mai târziu boieriți, din Botoșani, iar mama mea ieste fiica scriitoarei române Elena Drăghici, nepoata de soră a cronicarului Manola- chi

Drăghici și nepoata de fiică a lui lordachi Drăghici, Mare Vornic al Moldovei. Cu tot numele său de Arghi- ropol, tatăl mamei mele, dintr'o familie venită din Rusia,

89 *din Basarabia, era fiul unei Miclește din Ținutul Tartarei, rudă cu Mitropolitul Sofronie Miclescu, la care a și locuit într'un timp, și cu Mitropolitul Calinic.*

Primiți, vă rag, încredințarea considerației mele deosebite.

N. lorga

Eugen Lovinescu și Felix Aderca au fost mereu în cele mai bune relații. Scrisoarea celui dintâi mi se pare interesantă pentru ceea ce avea în vedere criticul atunci când se gândea la o nouă serie a „Sburătorului“, care n-a putut să apară, însă, decât trei ani mai târziu, în 1926.

9 august 1923

Fălticeni

Scumpe domnule Aderca

Iți mulțumesc pentru buna amintire ce-mi trimiți, aici m-am recules într-o pace patriarhală, fertilă în felul ei. Cum mi-am propus să dau literaturii române pe cei trei mari latini: Tacit, Virgiliu, Horațiu, în tălmăciri integrale și degajate de pedantisme și servilitate, îmi continui lucrul cu

o frenezie ce mă pune la masa de lucru la ora 6 dimineața, o temperatură agreabilă și monotonia vieții mi-o permite; în douăsprezece mari volume voi ridica, deci, paralel, două monumente marilor înaintași: unul latin și altul român. Nicăieri nu te poți reculege mai bine în trecut și în lucrări considerabile, decât în provincia, prin intermitențe, regeneratoare.

Și pentru București am planuri, scumpe domnule Aderca; cu toată catastrofa hârtiei tipărite sau numai

90 *albe, tot sper să putem pune pe picioare un mic sburător, pur critic, dar mai ales militant. Publicistica noastră literară îmi pare atât de conjurată pentru parvenire pe orice cale, prin dubla metodă a tăcerii sistematice fi intimidării organizate pentru „amici" - încât mi se pare că ar fi vremea unui modest organ de strictă fi severă înregistrare a întregii noastre activități culturale, fără reticență perfidă sau pumnalul asasin. Sper să mai vorbim în această chestie când voi veni (primele zile ale lui septembrie) la Bucurefti fi să ajungem la o înjghebare mică, mai mult sau mai puțin stabilă (ca toate întreprinderile literare) dar, înainte de toate, profund respectabilă prin spirit decis fi onestitate.*

Cu toată afecțiunea prietenească Joi 19 august 1926" E. Lovinescu

G.M.Zamfirescu era, la data expedierii scrisorii

sale, director al Teatrului Național din Iași, iar H.Blazian ocupa un post important la Radio România. Ea impresionează plăcut prin delicatețea și grija de a nu răni, cumva, sensibilitatea adresantului.

TEA TRUL NA ȚIONAL IAȘI
DIRECȚIA DE SCENA

Dragă prietene Blazian,

Profit de faptul că distinsa mea colegă vine la Bucurefti, ca să-ți trimit textul piesei. Iți promisesem să fac anumite însemnări pe text, dar afa zisele „scăderi" pe care le-am găsit sunt afa de mici, că am fost perfect convins, în timpul secundei lecturi, că ai să le vezi f i ai să

91 *le suprimi singur. De pildă, am impresia că tablourile (fapt cert, acțiunea e prea fragmentată) referitoare la revista pe care o scot cei trei amici ar putea fi contopite, de nu cumva reduse, să rămână ca despre aventura lor publicistică de cari pot fi capabili acești trei mușchetari ai prieteniei și sărăciei rusești. Te îndemn la această contopire sau suprimare, pentrucă nici interesul piesei și nici accentul dramatic nu cade pe ideea redactării unei reviste, ci pe cinstea sufletească și pe sărăcia ce-i unește. Conflictul dramatic, așa dar, e în partea doua și a treia a piesei și aci ar fi bine să concentrezi toată atențiunea - un conflict mult mai mult în intensitate, dacă în toată această dramă subtilă ar trece firul de lumină al unei iubiri. Ai un personagiu, care ar putea deveni foarte prețios dacă i-ai acorda importanță și anume prostituata Marusia. Nu știu dacă Averescu i-ar acorda o oarecare importanță în roman, dar indiferent de faptul acesta, d-ta poți și ești dator să depășești romanul, atunci când această depășire e în interesul dramatizării. Firește că tot ce spun eu aci, are un simplu titlu de opinie amicală, așa cum l-ai cerut. Piesa are atâtea mari calități de umanitate și de meșteșug, încât ar fi păcat să n-o scuturi de tot ce ți s-ar părea d- tale după o nouă citire inutil. Sandu Morcovescu- Teleajen, care e membru în comitetul de lectură și a citit piesa, are o opinie tot așa de bună. Noi ne hotărâsem chiar s-o trecem prin amintitul comitet, dar nu va fi convocat decât foarte târziu, prin noiembrie - oricum după deschiderea stagiunei, care va avea loc la data de 14 oct. a.c. Deci, ai tot timpul să faci oarecari modificări, vreau să spun: să-i dai forma definitivă și s-o transcrii - ca să ai și d-ta un*

exemplar. Căci ai spus, când am vorbit ultima dată, că acesta pe care ți-l trimit acum e ultimul.

92

Și acum, țin să-ți mulțumesc că m-ai înscris cu cea de- a doua conferință dela Radio. Am să vin la București, după toate probabilitățile, cu Ionel Teodoreanu. Dacă, însă, împrejurări și de astă dată potrivnice ne-ar împiedica pe amândoi să venim, te rog foarte mult să citești d-ta conferința, ca să nu mai mi se scadă din onorariu și așa destul de redus, o parte pentru lector. Am făcut atâtea cheltuieli cu deplasarea dela București și cu instalarea de aci, că primul salariu pe care l-am luat, pe august, acum câteva zile, s-a dus pe gârlă. Am să te rog să fii așa de bun să dispui să mi se trimtă onorariul, dacă nu vin, cât mai curând posibil. Repet, însă, că - până acum - nu văd ce m-ar opri.

Dacă, eventual, nu vrei să faci nicio modificare la piesa d-tale (care, repet, are prea multe calități ca să nu treacă prin comitet și în forma actuală) te rog să dai la transcris și să mi-o trimiți, ca să fie printre primele înregistrate pentru lectură. De altfel, eu am avut grijă să opresc un număr în registru. In orice caz, mi-ar face plăcere să-mi comunici și mie, mai înainte, la ce hotărâre te-ai oprit. Iar până la primirea răspunsului din partea d- tale, îți trimit salutările mele cordiale.

Sept. 1933 *Zamfirescu*

în ultimii ani se poartă, între două remarcabile personalități ale culturii noastre, o acerbă dispută în legătură cu dreptul de a publica corespondența lui B.Fun- doianu. Eu îmi îngădui doar să semnalez că la Arhivele Naționale există două scrisori ale celui amintit, iar la Biblioteca Națională una, către Mihail Sebastian.

Cea de față, nedatată și în franceză, este, mi se pare, interesantă prin maniera caracteristică vechiului cola-

93 borator al tuturor revistelor moderniste din perioada interbelică devenit, între timp, Benjamin Fondane.

O reproduc în franceză, întrucât o traducere ar răpi din savoarea ei:

Societe Anonime Franțaise
Les Studio Paramount

Robert T. Kane
Administrate™ Delegue

Siege Social
2 Rue des Reservoirs
Saint Maurice
Seine
Bureau a Paris: Rue Meyerbeer

Dlui Ion Călugăru

Veuillezprendre note -j'y songe
que dis le 15 Avril, enfin!

je cesse d'habiter rue Monge
pour le 6 de la rue Rollin

M'y trouverons journaux et lettres
amis, fâcheux et creanciers
perseverant dans mon Etre au fade
du grand Escalier.

Benjamin Fondane
du Pă

N'am Primil ■■ Omul de

ușă" și-l văd recenzai.
Uitare? Poștă pierdută?
Represalii?
Te așteaptă cu aceiași
veche dragoste.
Fundoianu

94

Misiva lui Camil Baltazar către Camil Petrescu, pe o filă cu antetul revistei „România literară[41] - de sub direcția lui Liviu Rebreanu, apărută între 1932-1934 - e o elocventă dovadă a amiciției care a dăinuit între cei doi în tot răstimpul, atât de agitat, dintre cele Două Războaie Mondiale, dar și ulterior.

Dragă Cămile,

Am omis să te întreb eri ce faci în zilele de Crăciun. Cum relațiile noastre se întâmplă sub o zodie de discontinuitate, n-ar fi rău dacă am folosi prilejul unei reluări mai temeinice de relații. Să

stăm adică de vorbă. Scrie-mi în ce zi a Crăciunului ești mai liber, ca să'mi faci plăcerea să poftești la mine la un pahar de vin sau la un ceai și să putem sta și de vorbă pe îndelete. Aștept cuvântul tău.

Cu dragoste
al tău
Camil Baltazar

Telefonul meu nu merge.
Anastase Panu 11
Tramvai 19, 25, 8, 81.

25 Decembre 1933

Scrisoarea lui Petru Comamescu, aflată și ea la Arhivele Naționale, indică data alcătuirii ei, însă nu și destinatarul. Cuprinsul nu lasă, însă, nici o îndoială că acesta era redactorul-șef al „Revistei Fundațiilor Regale[44].

Camil Petrescu

95

Bozener Weg 3, Leipzig 0.27 12 Septembrie 1936

Dragă prietene,

Iți scrin de la Leipzig, pe o mașină infectă, care mă enervează, dar care, oricum, mă face mai citeț. Urmez aici o sesiune de o lună la Facultatea

de Filosofie, unde în afară de Hans Driesch, Hans Freyer și Heisenberg există foarte puține personalități. In Germania estetica și etica aproape că nu mai există, iar sociologia a devenit politică. Despre actualul regim încă nu mi-am putut forma o părere temeinică, deși îmi dau seama că s'au realizat aici multe lucruri bune Și necesare în ultimii trei ani. Am fost deja la Breslau, Dresda și Meissen, orașul milenar, unde goticul a rămas în picioare ca și întreg trecutul. De aici, după terminarea cursurilor voiu trece la Berlin, Hamburg, Miinchen și în celelalte centre, pentru a mă documenta, măcar rapid, despre trecutul și prezentul german. In țară revin la 15 Oct., când sper să lucrăm cât mai temeinic împreună, fiind deantregul la dispoziția dtale.

In categoria colaborărilor străine la R.F.R. aș propune și pe profesorul de aici, Hans Freyer, un tip strălucit, emerit eseist și filosof al culturii, care ne-ar da bucuros din când în când ceva la revistă, care prin dta ar putea căpăta o circulație mondială și o autoritate și mai mare. Guști îl apreciază îndeosebi pe Freyer, așa că la nevoie am avea și concursul său. Cum voiu vizita Halle, Heidelbergul, Berlinul aș putea lesne căpăta colaborările principale ale marilor gânditori germani, completând astfel programul început de dta în Franța. Dar am nevoie în prealabil de deslegarea dtale.

Al doilea punct al scrisorii acesteia este chestia lui Mihai Popescu, pe care l-am mai văzut și după plecarea dtale, după cum a fost vorba. Mihai Popescu mi-a sugerat că ar juca bucuros la Teatrul Național în Martie-April, după ce se va fi afirmat pe scenele străine, fie în piesa lui Jean Cocteau „La Machine Infernale", fie în „Le tombeau de sous l'Arc de triomphe", fie în „Ifigenia în Taurida" a lui Goethe, aici rolul lui Orest, pe care l-a mai jucat la Katowicz. Deasemenea, mi-a vorbit de piesa „Der standhafte Prinz" (Principele hotărât) de Calderon, prelucrată de J. Gregor, piesă tipic barocă. Eu aș prefera piesa lui Cocteau, în care el are un frumos rol, pe care la Paris l-a jucat Jean Pierre Aumont. Dar această piesă ar trebui bine tradusă de un adevărat poet și înscenată de un regisor cu spirit nou. Vom mai vorbi în țară despre acestea, dar am ținut să-ți comunic, după cum ne-am înțeles, rezultatul întrevederii noastre.

Te rog mult, dispune ca să apară odată în R.F.R., eseul lui Grigore Sturdza dat de aproape un an și care mereu este amânat, deși e un lucru bun. Te-aș ruga deasemenea să nu întârzie nici micul eseu eminescian al drului Bacaloglu care mă pisează mereu.

Cred că te-ai mai văzut cu Lassaigne și că i s-a achitat articolul acela. Nu știu unde să-i scriu acum, căci probabil că nu mai e nici la Sovata și nici în monografie cu Gușți. Dacă-l mai vezi, spune-i că îi voiu scrie de îndată ce-i voi ști

adresa. Numărul la casa din str.Primăverei iarăși nu-l am. Pentru Paris, agent în vederea colaborărilor îl putem face pe Brutus Coste, secretar de legație acolo și care e un om foarte informat și serios, din grupul celor tineri. El ne stă la dispoziție să ne furnizeze articolele, întreținând legături cu personalitățile pe care i le vei sugera.

Pentru cronica R.F.R., o bună achiziție va fi Anton Golopentia, care-și ia acum doctoratul aici cu Hans Freyer și care e un tip foarte adânc și erudit. II vei cunoaște în (ară, unde va colabora cu Gusți.

Și acum te las, rugându-te să scuzi scrisul acesta barbar, care a voit totuși să-ți demonstreze că nu te-am uitat și că mă gândesc cu bucurie la revederea noastră, precum și la cooperarea plănuită.

Petru Comarnescu

Dlui Rosetti nu i-am scris încă, șiindu-l în străinătate. Dacă e în București, spune-i te rog toate cele bune din parte-mi.

Pentru cei care cunosc opera lui Comarnescu poate stârni mirare sau măcar un zâmbet afirmația lui că, deși nu-și făcuse o „părere temeinică[41] despre regimul din Germania anului 1936, își dădea, totuși, seama că se realizaseră ...

„multe lucruri bune[44]. Căci nu după prea multă vreme, Comarnescu a devenit un fervent admirator al societății americane, ba chiar și Secretarul general al „Societății Amicii Statelor Unite[44].

încât, odată cu Maurice Bedel, contemporan cu autorul scrisorii, am putea spune și noi: „Să luăm totul în serios, dar nu și în tragic[44].

Ion Antonescu, actul de la 23 august 1944 a trezit mari speranțe în lumea scrisului. Scriitori, ziariști, hrăneau nădejdea că, după șapte ani de ne-

Zaharia Stancu - despre el şi N. Carandino

După regimul autoritar al lui Carol II și

cruțătoare cenzură, internări în lagăre și tot soiul de alte abuzuri, se vor putea exprima, în fine, liber, fără restricții.

Dar, foarte curând, ea se va dovedi o iluzie, premergătoare a unui și mai lung răstimp de încătușare a gândului liber.

La fel ca mulți

alți confrați, nici Zaharia Stancu nu avea cum să uite constrângerile la care fusese supus ani de zile și care, în timpul războiului, culminaseră cu expedierea lui în lagărul de la Tg. Jiu.

Probabil că mulți cititori știu, iar unii chiar își amintesc că ziarul „Lumea Românească", condus de Zaharia Stancu, a fost o autentică tribună a democrației timpului, cu atât mai prețuită cu cât, la finele anului 1937, toată „presa din Sărindar", ziarele „Dimineața", „Adevărul", „Lupta" și o serie întreagă de reviste) au fost suprimate de guvernul Goga-Cuza. „Lumea Românească" a supraviețuit până în februarie 1939, dar în circumstanțe tot mai vitrege.

Astfel, în finalul articolului „Pace, pâine, libertate" din 3 februarie 1939, odată cu zilnicele pagini de „aderări" la „Frontul Renașterii Naționale", partidul de casă al Iui Carol II și „Lumea Românească" a fost silită să proclame:

„Aderăm la «Frontul Renașterii Naționale» convinși că, sprijinind această organizație, vom contribui la consolidarea României de azi și la pregătirea, sub semnul monarhic, a României puternice de mâine".

Pentru ca numai după opt zile, un text în chenar, cules cu aldine, în pagina întâi a ziarului să-și anunțe cititorii:

ZIARUL NOSTRU ÎȘI ÎNCETEAZĂ APARIȚIA

„împrejurări independente de voința

noastră ne obligă să ne încetăm pentru un timp apariția. Am întâmpinat în drumul nostru - care n-a fost prea lung, dar spinos ca niciunul altul - obstacole pe care cititorii nici măcar nu le pot bănui.

Ne-am străduit să le învingem. Mărturisim că n-am izbutit în totul.

...Echipa de ziariști și prieteni care ne-au ajutat în redactarea ziarului, rămâne întreagă în jurul nostru.

Nădăjduim că cititorii se vor întâlni, în curând, cu noi în același bloc unitar, îndrăzneț, de neclintit în credințele ce ne sunt atât de dragi și pe care le vom păstra întregi“.

ZAHARIA STANCU

Și a și izbutit să-și respecte promisiunea cu Seria a doua din „Azi“, care a durat însă și ea doar între februarie 1939 și septembrie 1940.

După care au urmat câțiva am grei pentru el, până când a putut relua cu adevărat contactul cu cititorii săi, în 1954, la „Gazeta Literară“.

Dumitru Hîncu

Crezuse, însă, că o va putea face și cu 10 ani înainte, și anume în decembrie 1944, când s-a

adresat M.A.E. Care, la rândul lui, i-a trimis lui Dangulov S.A. de la Comisia Interaliată de Control a Presei, în rusește, nelipsita cerere însoțită de următorul text:

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
DEPARTAMENTULUI PRESEI ȘI INFORMAȚIILOR
22 decembrie 1944
Domnului Dangulov S.A.

Anexând la aceasta memoriul d-lui Zaharia Stancu, directorul revistei săptămânale „Azi“, avem onoare a vă

101 ruga să binevoiți a da aprobarea Dvs. pentru reapariția acestei reviste.

DIRECTORUL PRESEI ȘI INFORMAȚIILOR

MEMORIU
CU PRIVIRE LA REVISTA „AZI“
ȘI LA ZIARUL „OFENS1VA“

1./ a) Revista „Azi“ a apărut la 1 martie 1932, ca publicație lunară, cu 112-140 pagini și a publicat până în 1935 literatură, în majoritatea cazurilor fără caracter politic. Din 1935 până în 1938 a avut atitudine de stânga, publicând eseuri cu caracter democrat și note polemice cu mișcările de dreapta

cuziste și legionare. La 16 februarie 1939 s-a transformat în revistă săptămânală, format de ziar, și și-a accentuat și mai mult poziția la stânga. Acest lucru s-a petrecut în timpul dictaturii Frontului Renașterii Naționale, când a fost singura publicație care a dus lupta pe plan extern contra fascismului și nazismului, iar pe plan intern contra dictaturii de orice fel și în special contra Gărzii de Fier. în paginile săptămânalului „Azi“ s-au publicat zeci de articole pentru cunoașterea Sovietelor, s-au tradus și publicat extrase din ziarele sovietice și s-au întocmit pagini compacte de literatură din noua Rusie sau din lucrările vechilor revoluționari ruși ca: Maiakowsky, Mihail Șolohov, Taras Șevcenco, Gorki etc. S-au publicat, deasemenea, numeroase fotografii după ziarele și revistele sovietice. S-au închinat pagini Cehoslovaciei lui Massaryk și lui Beneș. Tot aici s-a susținut alianța franco-anglo- americană împotriva axei Roma-Berlin-Tokio și, privitor

102 la conflictul din Extremul-Orient, s-a combătut Japonia imperialistă și s-a susținut tânărul Ciang-Kai-Shek. în săptămânalul „Azi“, printre altele, s-au publicat și patru mari articole documentare asupra Armatei Roșii, singurele care au apărut în presa română până la 23 august 1944. în general s-au sprijinit pe cât a fost posibil sub un regim de dictatură aspră, cu o cenzură extrem de vigilentă, ideile democrate și s-a combătut fascismul și nazismul cu hotărâre. Adăugăm că în timpul acela, săptămânalul „Azi“ a fost singura publicație de largă răspândire care a rămas neclintită pe această poziție, până la 6 septembrie 1940, când noua dictatură a lui Antonescu și a legionarilor a dispus suprimarea ei.

b) în timpul colaborării româno-germane, „Azi“ n-a apărut, iar directorul ei, ca și majoritatea foștilor colaboratori, n-au scris la niciun ziar.

2 ./ „Azi“, dacă îi va fi îngăduit să reapară, va avea următorul personal redacțional:

Zaharia Stancu, director.

Sorana Gurian, prim secretar de redacție.

Al.Ionescu, secretar de redacție.

Colaboratorii vor fi aleși dintre scriitorii și ziariștii democrați binecunoscuți ca d-nii:

Victor Eftimiu, director general al Teatrelor.

C.Titel-Petrescu, șeful Partidului social-democrat. Ștefan Voitec, ministrul Educației naționale.

3 ./ Săptămânalul „Azi“ va milita în cadrele Partidului Social-Democrat român.

4 ./ Săptămânalul „Azi“ va publica extrase ample din presa sovietică, cum a făcut și în trecut, când

acest lucru era foarte dificil, precum și din presa marilor Națiuni Unite: Anglia, Franța, Statele Unite și va da mare însemnătate

103 literaturii noui din aceste țări și în special literaturii sovietice.

5 ./ „Azi“ va începe cu un tiraj inițial de 20.000 de exemplare.

6 ./ Cu prilejul solicitării reapariției săptămânalului „Azi" și a ziarului „Ofensiva" găsesc necesar să dau pentru cei ce nu mă cunosc sau care n-au urmărit suficient activitatea mea, următoarele informații:

- Am intrat în presă în primăvara anului 1934, ca redactor al ziarului „Credința". Până la această dată am publicat literatură. între altele, în decembrie 1933, o carte cu poeme alese din Serghei Esenin, carte care a fost o vreme interzisă de cenzură, iar după afirmațiile criticilor, a avut o influență importantă în evoluția tinerei poezii românești și a fost cea dintâi lucrare literară care a atras atenția asupra literaturii din U.R.S.S. în 1930-1931 am ținut două conferințe la Radio-București despre literatura sovietică, vorbind despre scriitori ca Esenin, Maiakowsky, Serafim Serafimovici, N.Ognev, Valentin Kataev, Boris Pilmak, Konstantin Fedin și alții, care sunt azi programați de ediitura „Cartea Rusă". Tot atunci am încercat să plasez la editurile românești, și nu am izbutit, romanul „Torentul de fier" de Serafimovici și „An pustiu" de Boris Pilmak.

- în 1934 am fost printre puținii semnatari ai manifestului prin care se încerca constituirea în România a unei asociații intitulată “Amicii U.R.S.S.-ului".

- Din 1934, intrând în presă am activat cu hotărâre în cadrul ideilor democratice. în politica internă am susținut partidele democratice, încercând prin numeroase articole să le conving să părăsească atitudinea pasivă pe care o aveau și să lupte cu dârzenie împotriva mișcărilor de dreapta din ce în ce mai agresive. N-am făcut parte din

104 niciun partid politic. Am combătut, într-o vreme în care acest fapt putea să mă coste viața, Garda de Fier precum și celelalte mișcări antisemite și filo-germane reprezentate de partidele conduse în vremea aceea de Vaida-Voevod, Goga, Cuza, etc.

- în politica externă m-am călăuzit de ideile regretatului N.Titulescu și am militat continuu pentru apropierea României de Soviete. Am susținut deasemeni alianța României cu Anglia și Franța și am combătut fascismul italian și nazismul german.

- în timpul războiului italo-abisinian am fost unul din foarte puținii ziariști români care au luat partea celui slab, scriind și semnând numeroase articole și reportagii împotriva Italiei fasciste.

- în vara anului 1936, cu prilejul turburărilor legionare, când se ardeau ziarele democrate pe străzile Capitalei, direcția ziarului „Credința", la

care lucram, mi-a interzis să mă mai manifest ca ziarist de stânga. Am părăsit atunci redacția acestui ziar și după un lung șomaj am izbutit să editez cu d.C.Clonaru, ziarul „Lumea Românească". Acest ziar a apărut la 1 iunie 1937. Având aci mai multă libertate de mișcare, deși cenzura guvernului Tătărescu era extrem de vigilentă și nu făceam un pas fără să fim urmăriți de organele polițienești și ale Siguranței, am continuat, cu toate riscurile ce le implica situația, să scriu pe plan intern ca și pe plan extern contra dictaturii fascisto-hitleristă și pentru o democrație reală și autentică. După înlocuirea de la ministerul Afacerilor Străine a marelui N.Titulescu, am continuat să-i susțin politica.

- Am dus campanii de mare răsunet contra falșilor naționaliști, Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru și Ilie Rădu- lescu, pe care i-am arătat opiniei publice în adevărata lor

 lumină, de agenți ai fascismului italian și ai hitlerismului german în România. Acelaș lucru l-am făcut și cu profesorul Nae Ionescu. Am izbutit astfel să țin aproape singur sus un steag cu care azi se fălesc atâția.

- Războiul civil din Spania a fost înfățișat cititorilor „Lumii Românești" ceea ce era în realitate și nu cum încercau să-l înfățișeze celelalte ziare românești. Franco a fost arătat ca o unealtă fascisto-hitleristă, iar guvernele republicane au fost susținute ca reprezentând

adevărata voință a poporului spaniol. Am trimes cu acest prilej un redactor special la Paris, iar după întoarcerea acestuia în țară am angajat un corespondent special la Paris, care alimenta ziarul cu informații din sursă republicană.

- în timpul guvernului Goga-Cuza am apărat pe evrei, scriind articole reproduse în presa străină și am scăpat ca prin minune de bandele fasciste înarmate care m-au urtnărit tot timpul.

- Ziarul meu „Lumea Românească" a suferit numeroase suspendări, la cererea legației italiene și germane. Am avut în schimb satisfacția că multe din articolele noastre au fost reproduse în presa străină sau citate la posturile de radio sovietice și engleze.

- La 8 februarie 1939, „Lumea Românească" și-a încetat apariția în urma loviturilor și piedicilor nenumărate pe care ni le punea guvernul dictatorial al fostului rege Carol II. La 16 februarie 1938 am editat săptămânalul „Azi", care a urmat aceeași linie politică, mult accentuată spre stânga, până la 6 septembrie 1940, când acest săptămânal a fost suprimat de guvernul Antonescu.

- în timpul colaborării româno-germane n-am scris la niciun ziar.

- Am fost arestat de trei ori (prima dată în ziua în care Antonescu ordona armatelor române să treacă Prutul) fiind suspectat de defetism, întrucât

nu credeam că Axa va câștiga războiul, iar în iama anilor 1942-1943 am fost internat în lagărul de la Tg.Jiu împreună cu alți scriitori și ziariști democrați, fiind considerat de către poliția lui Antonescu ca „simpatizant comunist și anglofil cunoscut[44]. Am fost eliberat din lagăr într-a zecea zi de grevă a foamei, în urma intervenției unor prieteni democrați, care aveau legături de rudenie cu fostul Secretar general al ministerului de Externe, col Gelep.

- Ziarul „Ofensiva[44], ca și săptămânalul „Azi[44], dacă Comisiunea Aliată de Control va găsi că am suficiente state de serviciu pentru democrație și va aproba apariția lor, va fi un ziar de luptă al democrației românești, va susține cu dârzenie împlinirea condițiunilor de armistițiu, va milita pentru strângerea cât mai sinceră a relațiilor dintre România și marile Națiuni Unite și în special a relațiilor dintre România și U.R.S.S.
- La conducerea acestui ziar se va afla alături de mine d. N.Carandino, cu care am luptat mulți ani alături pentru izbânda acelorași idei și cu care am împărțit zilele de lagăr de la TG.Jiu.

N.Carandino este unul din puținii ziariști români care a păstrat, în ciuda prefacerilor prin care a trecut țara, o semnătură nepătată. Deși ziarist profesionist și trăind exclusiv din scrisul său, el n-a scris și n-a semnat nici un singur rând care să nu exprime ferma și constanta lui convingere democrată. N.Carandino militează de aproape 15 ani pentru ideile de stânga, pe plan politic, pe plan cultural general și pe plan teatral, unde a fost printre puținii cronicari de teatru care

și-a spus cuvântul răspicat ori de câte ori scena a fost pusă în slujba dictaturii.

107

Colaborator obișnuit și în majoritatea cazurilor prim- redactor la mai toate ziarele de stânga câte au apărut din 1933 și până astăzi, N.Carandino a dus campanii și a purtat lupte de presă, de pe urma cărora s-a ales cu ostracizări, cu internare în lagăr, cu percheziții și cu interzicerea de a scoate vreun ziar sau vreo revistă sub nume propriu. Funcționar la Ministerul Propagandei, a fost scos din serviciu în 1940 de către legionari, în urma rapoartelor Poliției, Siguranței și Gestapo-ului, care îl arătau dușman neîmpăcat al nemților și drept comunist.

După plecarea legionarilor de la putere, a fost singurul ziarist care nu a fost repartizat în slujbă, atitudinea sa fiind socotită prea antigermană pentru a nu trezi suspiciuni sau supărare printre naziști sau filoaxiști.

De la 23 August încoace, N.Carandino luptă pe o poziție personală în cadrul larg al actului restaurator de libertăți, pentru o democrație sinceră și curajoasă, pentru o apropiere de Soviete și în general de marii Aliați.

9./ în afară de noi, la ziarul „Ofensiva" vor mai scrie următorii:

Victor Eftimiu

Em. Serghie Al. Kiritescu Sorana Gurian Sergiu Dan Al. Ionescu llie Păunescu Ș> Dr. I. Schineanu

108

„Ofensiva" va avea un tiraj inițial de 40.000 exemplare.

Memoriul de mai sus a avut parte de următorul răspuns:

19 Februarie 1945 MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
Direcția Presei și Informațiilor

D-lui Director al publicației „Azi“ din București

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că Secția Politică a Comisiei Aliate de Control din România găsește inoportună apariția publicației „Azi“ de sub direcția d-lui Zaharia Stancu.

DIRECTORUL PRESEI ȘI INFORMAȚIILOR
Șeful serviciului,

P.S. E adevărat, Zaharia Stancu uitase să adauge ceva, care n-a scăpat celor care-1 informau pe Dangulov S.A. Anume că, în noiembrie 1939, el atacase fără menajamente

agresiunea U.RS.S. împotriva Finlandei.

Corespondenții profesorului George Oprescu

E aproape un truism dacă afirm acum că mulți scriitori, muzicieni, artiști plastici români - și, în genere, oameni de cultură sau de știință - au întreținut o vastă și amicală corespondență cu omologii lor francezi. Ea ar putea umple cu ușurință mai multe volume. în ce-i privește pe scriitorii francezi, aș putea aminti, de pildă, că Pierre Loti, Lecomte de Lisle, Jean Richepin, Jules Romains, Saint- Exupery, Andre Gide sau Paul Claudel ar fi bine reprezentați într-un asemenea florilegiu.

Printre intelectualii români care au ilustrat

elocvent această relație s-a numărat, indubitabil, criticul și istoricul de artă George Oprescu (1881-1969). Membru al Academiei Române și al unor instituții similare de peste hotare, George Oprescu a fost și mulți ani, alături de Elena Văcărescu, reprezentant al României în Institutul de Cooperare Intelectuală, cu sediul la Paris, iar apoi, după desființarea acestuia, în Comitetul Internațional pentru Litere și Arte de pe lângă Liga Națiunilor, cu sediul la Geneva, al cărui secretar a și fost ales. în această calitate a putut comunica și și-a făcut mulți prieteni - cum ne putem

110 ușor convinge din scrisorile unor mari spirite ale epocii. Ele sunt, de altfel, mult mai numeroase și ar avea nevoie de cel puțin un volum spre a le putea cuprinde pe toate.

La rândul lui, George Oprescu a scris și publicat în franceză multe lucrări, dintre care aș semnala, cu titlu de exemplu, măcar o seamă dintre ele ca bunăoară: *Une „Adoration des Mages” de Bonifazio Veronese au Musee Toma Stelian* (din București), *L'art roumain de 1800 â nos jours* (carte apărută la Malmo, Suedia), *L 'art du paysan roumain* (avec une preface de Henri Focillon), *Un grand historien de l'art, ami des Roumains'. Henri Focillon, Caracteres communs du developpement de l'art chez Ies peuples romans, Brancusi,* pe lângă multe altele.

De la Paid Valery

Paris, luni 40 Rue

Villyust XVI

Dragă Oprescu,

N-am nici o știre de la Geneva, în afară de cea a numirii d. Bonnet, publicată în ziare.

Nimeni nu mi-a scris despre ce s-a întâmplat sau nu s-a întâmplat, în Comisie și în culise. Cred că am fost mai mult sau mai puțin jucat. Ai fi foarte drăguț dacă mi-ați da informații despre aranjamentele care, probabil, s-au făcut, întrucât va trebui poate să iau o hotărâre.

Te rog să crezi, dragă Oprescu, că-ți păstrez cea mai bună și prietenoasă amintire.

Paul Valery[26]

---

26 Paul Valery (1871-1945). Devenit celebru prin poemul *La jeune Parque* și autorul unui mare număr de eseuri. Interesat de istoria contemporană. Strălucit cercetător asupra procesului cunoașterii. Din 1927 membru al Academiei Franceze.

In corespondența celor doi mai există trei bilețele privitoare la activitatea Comisiunii.

CENTRE U NIVERSITAI RE M EDITERRAN EEN
DE
NICE

L'Administrateur

Nice, ie . II Decembre, ioa 5

Mon cher Opresou,

Je suis actuellement ă Nice pour quelques jours, ă 1»occasion de la reouverture des cours et conferences du Centre. J'ai annoncâ, d'abord ă mon Conseil, ct ensuite au public de la stance inaugurale, la fondat ion de la chaire Sminesco, nouvelle qui a 6t6 accueillie avec la plus grande faveur par tout le monde.

Vous pouvez dire â M. TItulesco que Ies autoritds et le public d'ici ont trfes sensibles â la mesure qui a ete prise bt js rouă auls, quant â moi, particuliărement reconnaisaant d*avoir itd l'agent essential de cette decision qui m'est trfes prdcieuse.

Je viens vous demander maintenant si Je dois 6crire au Ministere des Affaires etrangăres â Bucarest, au sujet de la mise en vlgueur de la susdite collaboration Roumainer Je vous prie 6gale- ment de voulolr bien me dire ce qu'il y a lieu de faire ă cet effet. Savez-vous si on a choiai quelqu'un pour premier confărencier Rou- main? (je crois qu'il avait 6t£ question de L'. Jorga pour conimencer) Les conferences de la chaire Eminesco pourraient se placer, par exemple, en f6vrier ou en mars, car il faudra bien un bon xoia et demi, Je pense, pour que les questions administratives soien regleet chez vous.

Je compte rentrer â prcchaine, PARIS sans doute au dăbut de la semaine o'est lâ que vous pouvez m'ăcrire.

Paul Valéry

Monsieur OPRESCU
Professeur ă 1*University
BUCAREST. (Roumanie)

112

CENTRUL UNIVERSITAR MEDITERANEAN NISA

Administratorul Nisa, 11 decembrie 1935

Dragă Oprescu,

Sunt pentru câteva zile la Nisa, cu ocazia redeschiderii cursurilor și conferințelor Centrului. Am anunțat mai întâi în Consiliul meu și apoi publicului participant la ședința inaugurală întemeierea catedrei Eminescu, știre primită cu mare plăcere de toată lumea.

Poți să-i comunici d. Titulescu că autoritățile și publicul de aici au fost foarte sensibili la măsura luată, iar în ce mă privește sunt extrem de recunoscător pentru că ai fost principalul factor al acestei decizii la care țin în mod deosebit.

Acum, te întreb dacă să scriu ministerului Afacerilor Străine din București despre intrarea în vigoare a amintitei colaborări românești? Și te mai rog să fii amabil să-mi spui ce trebuie făcut în legătură cu asta. Știi, cumva, dacă a fost ales cineva spre a fi primul conferențiar român (mi se pare că pentru deschidere, a fost vorba de N. lorga). Conferințele catedrei Eminescu ar putea fi fixate, să spunem, în februarie sau martie, întrucât cred că o să fie nevoie de cel puțin o lună jumătate pentru rezolvarea problemelor administrative.

Mai mult ca sigur, cred că mă întorc la Paris săptămâna viitoare și-mi poți scrie acolo.

Paul Valery

113

Domnului Oprescu Profesor universitar,
BUCUREȘTI (România)

CENTRUL UNIVERSITAR MEDITERANEAN, NISA 13 mai
Administratorul 40 Rue de
XVI

Dragă prietene,

Tocmai m-am întors dintr-un turneu de conferințe în Algeria și Tunisia, totul în mare grabă, pe ploaie și frig. Cu toate astea Islamul mi-a lăsat o impresie cât se poate de agreabilă. Am trecut prin Nisa, unde nu se știa nimic despre subvenția românească, și acum iată scrisoarea dumitale. îți foarte mulțumesc că te-ai ocupat de treaba asta. Și pentru că expedierea trebuie să aibă loc curând, aș dori ca să fie făcută cum am arătat în bilețelul alăturat. Programul cursurilor 36-37 nu e încă întocmit. Va fi fixat abia în octombrie.

Și acum, în ce privește problema cu Bucureștiul. S-ar părea că se precizează: Academia din Varșovia m-a invitat solemn și mă gândesc să mă duc cam pe la sfârșitul lui octombrie. De acolo vreau să-mi continui călătoria prin București și apoi, poate, la Atena.

E un plan măreț. Sper că starea sănătății mele, care nu e prea bună și situația îngrozitoare din Europa n-au să-mi pună stăvili. Cerul e foarte întunecat și prostia omenească apasă greu asupra

lumii.

Sper, dragă Oprescu, să te văd curând la Budapesta. Helene[27] pe care am văzut-o acum un sfert de oră, îți transmite salutări. E cam nedecisă în ce privește atitudinea pe care s-o adopte la Budapesta și spunea chiar că ar dori să-l consulte în legătură cu asta pe d. Titulescu. Te rog să-i transmiți încă odată mulțumirile mele.

La revedere, dragă prietene, al dumitale cu afecțiune și simpatie.

Paul Valery

De la Leon Brunschwieg[28]

16 ianuarie
1936 53, rue
Scheffer Paris
XVI

27" Era vorba, evident, de Elena Văcărescu care, în cadrul sesiunii Comitetului Permanent pentru Litere și Arte ținută în 1936 la Budapesta și consacrată rolului umanităților în formarea omului modem, a ținut un referat intitulat „Cum să reîntinerim umanismul?”.

28 Leon Brunschvieg (1869-1944) - Filosof, al cărui idealism pozitivist se întemeia pe o originală analiză matematică.

Dragă prietene,

Cred că te interesezi în continuare de Institutul de Cooperare; în gândul meu colaborarea mea e inseparabil legată de imaginea atât de fericitelor și competentelor dumitale inițiative. Ceea ce explică și cuvântul pe care ți-l adresez spre a te întreba dacă vezi cumva posibilitatea de a sprijini candidatura la Institut a unui doctor în litere de la Sorbona, dar român, Ștephane Loupasco. Tezele lui vor fi ale unui filozof și savant care se exprimă într-un limbaj foarte tehnic; dar ca om e fermecător și foarte devotat; dacă informațiile pe care ți le poți procura în România confirmă impresiile mele și dacă o să socoți potrivit să intervii, cred că o să fie un lucru foarte bun. îi scriu, de altfel, în favoarea lui și lui Henri Bonnet.

Oricum, profit de ocazie spre a-ți reînnoi expresia sentimentelor mele foarte afectuoase, devotate și însoțite de cele mai bune urări.

L. Brunschwieg

Pe plic: Domnului Oprescu
Profesor de Istoria artei
la Universitatea București

30 ian. 36
53 rue Scheffer, XVI

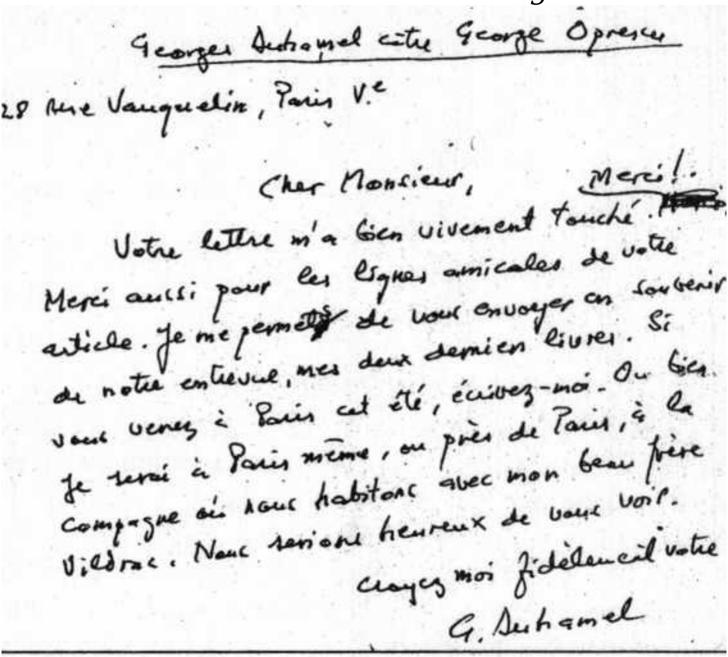
Dragă prietene,

îți sunt extrem de îndatorat pentru

amabilitatea de a- mi fi răspuns. Am vorbit cu amicul nostru Bonnet care nu ezită decât din cauza imposibilității de a spori cadrele Institutului.

L. Brunschweig

De la Georges Duhamel[10]

Georges Duhamel către George Oprescu

28 rue Vauquelin, Paris Ve

Cher Monsieur, Merci!

Votre lettre m'a bien vivement touché.

Merci aussi pour les lignes amicales de votre article. Je me permets de vous envoyer en souvenir de notre entrevue, mes deux derniers livres. Si vous venez à Paris cet été, écrivez-moi. Ou bien je serai à Paris même, ou près de Paris, à la campagne où nous habitons avec mon beau frère Vildrac. Nous serions heureux de vous voir.

Croyez moi fidèlement votre

G. Duhamel

28 rue Vauqnelin, Paris VI

Dragă domnule,

Scrisoarea dumneavoastră m-a impresionat mult. Mulțumesc. Mulțumesc pentru prieteneștele rânduri ale articolului dumneavoastră. Dați-mi voie să vă trimit, în amintirea întrevederii noastre, ultimele mele două volume. Dacă veniți vara asta la Paris, scrieți-mi. Fie că voi fi chiar

10 Georges Duhamel (1884-1966). în linii mari, opera îi e dominată de două cicluri de romane: *Vie et overtures de Salavin* (1920-1932) și

Chronique des Pasquier (1933-1945). Membru ai Academiei Franceze.

117 la Paris sau la țară, unde locuiesc cu cumnatul meu Vildrac. Am fi bucuroși să vă vedem.

Credeți-mă al dumneavoastră devotat

G. Duchamel

De la Henri Bergson[29]

Paris, 47 Bd. Beausejorer
23 dec. 1937

Dragă colega,

Pentru mine e o măre plăcere să primesc vești de la dumneavoastră. Citindu-vă, evoc mereu amintirea vremii când colaboram la opera Societății Națiunilor și împărțeam speranțele pe care ea le trezea. încerc să mai nădăjduiesc și de aceea adresez prietenilor mei - printre care dați-mi voie să vă număr - urările mele, totuși pline de încredere, la acest sfârșit de an.

H. Bergson

---

29 Henry Bergson (1859-1941). Filosof. Autor al unei celebre critici a cunoașterii, uzând de conceptele de durată, memorie, clan, ritual și intuiție. Cele mai cunoscute. *Essai sur les domnees immediates de la conscience. Les deux sources de la morale et de la religion.* Membru al Academiei Franceze, Premiul Nobel pentru literatură.

De la Louis Lumiere[30]

8. aprilie 1929 156, Boulevard Bineau

Neuilly sur Seine
Fee Maillot 14-50

Iubite și eminent coleg,

Multe mulțumiri pentru amabila dumneavoastră scrisoare din 3 aprilie la care vă rog să mă iertați că răspund cu o mică întârziere.

Vă rog să credeți că am păstrat cea mai vie amintire despre vizita mea la Roma și că am fost realmente tulburat de primirea ce mi-a fost făcută la Institutul Internațional de Cinematografie.

Frumoasele și interesantele plimbări pe care le-am făcut împreună m-au fermecat și am fost extrem de fericit să pot beneficia de profunda dumneavoastră erudiție în Cetatea Artei.

Ași fi încântat să vă revăd cu prilejul Adunării Generale de la începutul lui octombrie. Dar dacă vreo împrejurare oarecare v-ar aduce la Paris înainte de această dată, sper că veți binevoi să-mi dați de știre și că-mi veți rezerva atunci răstimpul unui dejun la Neuilly, fără ceremonie.

Eu am să plec din Paris pe la 20 iunie spre a mă instala la Houlgate unde, e de prisos să vă

30 Louis Lumiere (1864-1945). Inventatorul cinematografiei, precursor al celei de-a șaptea arte. A perfecționat fotografia, dar s-a îndeletnicit și cu cercetări biologice.

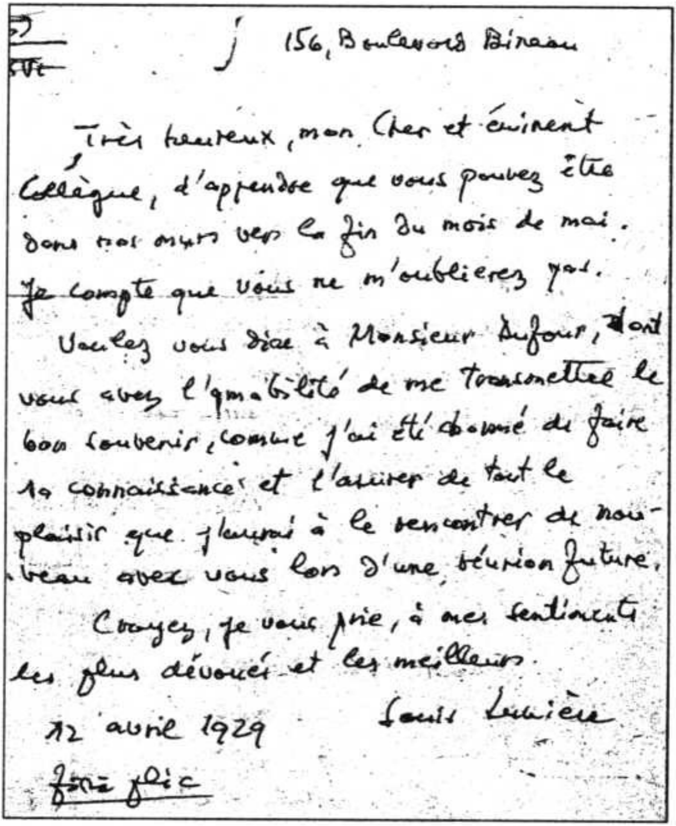
spun, după această dată ați fi binevenit la vila „Les Lucioles” dacă cumva o excursie v-ar aduce în Normandia după această dată.

Aci alăturat vă trimit notița uitată și vă rog să credeți, dragul și eminentul meu coleg, în cele mai distinse și bune sentimente ale mele.

Louis Lumiere

Pe plic:

Domnului Oprescu
Secretar al Comisiunii Internaționale de Cooperare Intelectuală
Societatea Națiunilor

156, Boulevard Bineau

Très heureux, mon cher et éminent Collègue, d'apprendre que vous pouvez être dans nos murs vers la fin du mois de mai. Je compte que vous ne m'oublierez pas.

Voulez vous dire à Monsieur Dufour, dont vous avez l'amabilité de me transmettre le bon souvenir, combien j'ai été charmé de faire sa connaissance et l'assurer de tout le plaisir que j'aurai à le rencontrer de nouveau avec vous lors d'une réunion future.

Croyez, je vous prie, à mes sentiments les plus dévoués et les meilleurs.

Louis Lumière

12 avril 1929

156, Boulevard Bineau

Sunt extrem de fericit, prea scumpe și eminent coleg, că spre sfârșitul lunii mai vă veți putea afla printre zidurile noastre. Sper că nu mă veți uita.

Vreți să-i spuneți domnului Dufour, din partea căruia ați avut amabilitatea de a-mi transmite salutări, cât de încântat am fost să-l pot cunoaște și să-l asigur de marea plăcere pe care aș avea-o

de a-1 reîntâlni, împreună cu dumneavoastră, la o viitoare reuniune.

Vă rog să credeți în cele mai bune și devotate sentimente ale mele

Louis Lumiere

12 aprilie 1929

Les
Lucioles
(Houlgate)
Calvados
Tel 11

Multe mulțumiri, scumpe coleg, pentru bunele dumneavoastră gânduri.

Vă rog să credeți că voi fi foarte fericit să vă revăd la Roma unde, dacă așa cum sper, starea sănătății îmi va îngădui să mă deplasez acolo la 8 octombrie

Cu multă considerație al dv.
Louis Lumiere

5 august 1930

Carte poștală ilustrată cu legenda: Coasta de Azur, Cap Ferrat văzut prin Pins d'Alep.

Nisa-31.12.31

Mii de mulțumiri și cele mai bune urări

Louis Lumiere

156, Boulevard Bineau
Neuilly *I* Seine
Tel: Maillot 14-50

Multe mulțumiri, scumpe domnule Oprescu, pentru primirea atât de interesantei dumneavoastră lucrări și pentru dedicația cu care ați însoțit-o.

Și fiți convins de sentimentele mele de vie și cordială simpatie.

Louis Lumiere

30 oct. 1935

Carte de vizită a lui Louis Lumiere cu acest text

Mii de mulțumiri și cele mai bune urări, scumpe domnule Oprescu, cu speranța să vă văd într-una din aceste zile pe meleagurile noastre.

Cu considerație al dumneavoastră
L.L.

Louis Lumiere

Membru 1 Institutului

Vila Lumen
Bandei

Dar poate că cea mai neașteptată relație a prof. George Oprescu a fost aceea cu Thomas Mann și Albert Einstein.

Dintr-un articol publicat în două numere consecutive, din 9 și 10 octombrie 1932, ale cunoscutului cotidian elvețian „Neue Ziiricher Zeitung”, evocând activitatea Institutului de Cooperare Intelectuală, din care facea și el parte, Thomas Mann l-a caracterizat, de pildă, ca pe un om de o căldură sufletească ce trezește prietenia și de o mare sensibilitate spirituală.

Albert Einstein (1879-1955) a fost - mai e nevoie s-o amintesc? - creatorul teoriei relativității timpului și spațiului, o explicație a universului care a exercitat asupra filosofici moderne o înrâurire la fel de puternică și de durabilă ca, bunăoară, aceea a lui Copernic cel care în secolul XVI a relevat omului că nu e centrul lumii.

Corespondența dintre George Oprescu și Albert Einstein s-a întins pe mai mulți ani. lată măcar câteva scrisori ale acestuia din urmă.

18.VII.’26

Dragă domnule Oprescu,

l-am comunicat domnului Korn veștile dumneavoastră îmbucurătoare. El vă transmite amicale mulțumiri și-mi spune că e de acord cu

Modusul propus de dumneavoastră.

Cu prietenie vă salută al dvs.

Albert Einstein

P.S.: începând cu 12.VII adresa mea va fi:

Doamna Al. Einstein, Hiittenstr. 62, Zurich. V-o comunic pentru cazul că înainte de sesiune ar trebui să-mi trimiteți ceva urgent.

*

23.X.’26

Dragă domnule Oprescu!

Aglomerat cu tot felul de treburi, din păcate n-am să pot participa la ședința Comitetului de Direcție din 30. Transmiteți vă rog domnilor scuzele mele. Domnul Krăss, care urmează să fie reprezentantul meu, e acum în America și n-ași vrea ca altcineva să se amestece în treaba asta,

Cu amicale salutări al dumneavoastră A. Einstein

*

Berlin 24 mai
1928
Hăberlandstr. 5

Dragă domnule Oprescu,

Domnul Krăss a fost recent la mine, spre a discuta mai multe lucruri. Prilej cu care l-am delegat să mă reprezinte la ședințele din urmă de la Geneva.

Vă mulțumesc din inimă pentru amicalul interes pe care-1 arătați cadavrului meu. Dată fiind situația, e încă

124 bine. Pot face câțiva pași, ocazie cu care mă pot convinge cât de fragilă mi-a devenit făptura.

Cu prietenie vă salută al
dumneavoastră A.
Einstein

*

Berlin 25 sept. 1930

Dragă domnule Oprescu,

Mă bucur mult că doriți să vă respectați promisiunea. Dacă nu-mi comunicați nimic care s-o contrazică, vă aștept sâmbătă 4 octombrie la trei după amiază. Dacă o să fie vreme bună am putea

face o plimbare în barca cu pânze și să petrecem seara împreună.

Cu prietenie vă
salută al dvs A.
Einstein

Către Secretariatul Comitetului de Coop. Intelectuală

iavn.26

I Dragă domnule Oprescu,

l-am comunicat domnului Kom veștile dumneavoastră îmbucurătoare. El vă transmite amicale mul(umlrf șl-ml spune că e de acord cu Modusul propus de dumneavoastră

Cu prietenie vă salută al dvs.

A. Einstein

PȘ: începând cu 12.VII adresa mea va fl:

Doamna AL Einstein, HOttenstr. 62, ZOrich

V-o comunic pentru cazul că înainte de sesiune ar trebui să-ml trimiteți ceva urgent

23X26

Dragă domnule Oprescu!

Aglomerat cu tot felul de treburi, din păcate tram să pot participa la ședința Comitetului de Direcție din 30. Transmiteți vă rog domnilor scuzele mele. Domnul Krăss, care urmează să fie reprezentantul meu, e acum fn America țl n-ași vrea ca altcineva să se amestece tn treaba asta.

Cu amicale salutări al

dumneavoastră A Einstein

Berlin 24 mal 1928

Hăberiandstr.5 Dragă domnule Oprescu,

Domnul Krăss a fost recent la mine, spre a discuta mal multe lucruri. Prilej cu care l-am delegat să mă reprezinte la ședințele din urmă de la Geneva.

Vă mulțumesc din Inimă pentru amicalul Interes pe care-l arătațl cadavrului meu. Dată fiind situația, e încă bine. Pot face câțiva pași, ocazie cu care mă pot convinge cât de fragilă mPa devenit făptura.

Cu prietenie vă salută al

dumneavoastră A Einstein

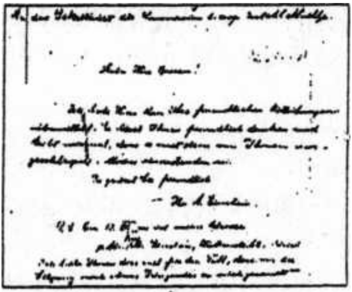
Bertin 25 sept 1930 Hâberiandstr. 5 Dragă domnule Oprescu,

Mă bucur mult că doriți să vă respectați promisiunea. Dacă nu-m! comunicați nimic care s-o contrazică, vă aștept sâmbătă 4 octombrie la trei după amiază. Dacă o să fie vreme bună am putea face o plimbare m barca cu pânze șl să petrecem seara împreună.

Cu prietenie vă salută

al dvs. A Einstein

Către Secretariatul Comitetului de Coop. Intelectuală

Trei prieteni: Victor Eftimiu, Al. O. Teodoreanu și Theodor Pallady

Mărturisesc, zăbovesc des prin sălile de studiu ale Bibliotecii Academiei Române, care mi-a recunoscut chiar calitatea de vechi și constant frecventator al ei printr-o ... „Diplomă de fidelitate”.

Dar sunt zile când curiozitatea, ispita de a descoperi și alte continente ale spiritului - chiar dacă, odată cu curgerea vremii, ariile necălcate se strâmtează, parcă, tot mai mult - mă împing și către alte izvoare.

E adevărat, există inși, bine intenționați, care, văzân- du-mi părul coliliu, socotesc această stăruință ca o obstinație sau chiar ca o cutezanță.

Reacție care îmi amintește că și cu ani buni înainte, trecând pe la o redacție, într-o după amiază de vară toridă, compătimitoare, o domnișoară secretară m-a întrebat:

- Dar nu vă obosește să lucrați atâta cu capul?

Iar eu am liniștit-o explicându-i:

- Cred că mă confundați. Eu nu muncesc cu capul. Nu sunt coafor.

Oricum, acesta e contextul în care, de astă dată, la Arhivele Naționale, am dat peste două mărturii despre pictorul Theodor Pallady ale cărui pânze îmi încântă privirea și trăirile sufletului. Plăcere ce mi-a fost parcă și mai mult reînnoită și sporită când am văzut, că cele două testimonii, inedite, li se datoresc lui Victor Eftimiu și Păstorel, cărora de mult le prețuiesc ascuțimea spiritului și farmecul cu care ne-o comunică.

Și chiar dacă ele sunt exprimate în registre total diferite, caracteristice pentru ei, amândouă ne transmit o egală afecțiune și căldură pentru marele lor prieten.

Cel dintâi e un text plin de poezie ce evocă legătura intimă dintre pictor și Parisul de odinioară și de totdeauna - pe care Victor Eftimiu îl cunoștea bine încă din anii săi de debut. De altfel - din articolul „Victor Eftimiu. Un umanist”, publicat de George Ivașcu în „România literară” din 30 XI 1972 (și inclus ulterior în volumul III din „Confruntări literare”) - știm și că scriitorul locuia „într-o casă încărcată de cărți și împodobită cu tablouri și desene de Pallady”.

Cel de-al doilea text, în maniera care-1 definea pe Păstorel, adică printr-un nelipsit catren, e însoțit de o fotografie a acestuia, din anii mai tineri și cu privirea șugubeață, alături de Pallady la vârsta senectuții și având drept fundal chiar tablouri ale acestuia.

Iar ambele, sunt, cred, destul de elocvente ca să se poată lipsi de alte comentarii.

TH. PALLADY

Acolo unde Sena e mai frumoasă ca oriunde, fiindcă i s-a zidit un decor mai amplu și mai variat, e piața Dauphine, înconjurată de case vechi, unele rămase chiar din anii monarhului - ctitor.

O mare liniște ocrotește acest adăpost al metropolei. Vara e umbră multă și bănci singuratice sub adăpostul înfoiaților castani. E un colț de veche provincie franceză, în mijlocul Parisului zgomotos și dinamic. De altfel, întreg Parisul e alcătuit din pitorești colțuri de provincie franceză. E o sinteză.

La numărul 12 al pieței Dauphine, într-o casă bătrână, a cărei scară, clasată monument istoric, începe cu o grațioasă curbă de piatră, a locuit ani mulți pictorul nostru Th. Pallady.

Patruzeci de ani și mai bine a stat Pallady în cetatea care cheamă zeci de mii de pictori din toate colțurile lumii.

Lumina filtrată prin granitul bătrânei Luteții cade pe vegetații, pe unde și pe coperișe. Purificată de sgură și scântei, ea, această lumină dă peisajului reflexe inalterate. Nimic incandescent, fantasmagoric, monstruos, ireal.

Dar nici nu-1 turtește, cu lovituri de realism brutal. O calmă binecuvântare a luminei înnobilează fata Paradisului și o scaldă într-un extaz discret, fără patetismul - grimasă al conglomeratelor din climate fosforescente.

Th. Pallady răsfrânge în sufletul și-n arta sa, Parisul. Adevăratul Paris, nu Parisul parizian din care străinii și-au făurit o imagine de frivolitate: clinchete și foșnet de mătasă, culori vii, bazar

persan, carte poștală colorată care se veselesc, prin cabarete, până la ziuă.

129

Parisul grav, cu surâs melancolic, mai mult al frunții decât al buzelor, Parisul cărților și-al pietrelor auguste. Lumină a cărei prezență o simți. Smulgi frumusețea care se ascunde, în Parisul avar, închis ca o stridie ce nu vrea să i se fure mărgăritarul, Parisul cu lumină de perlă. Și această lumină, a cărei prezență o simți la Th. Pallady mai mult ca la oricare alt colorist - căci fiind puțină e mai prețioasă și se cere culeasă și împărțită cu gelozie de alchimist - lumina aceasta ordonatoare s-a împletit în toată făptura sufletească a pictorului nostru.

*

* *

Cel mai intelectual dintre plasticii români. în peisa- giile sale pariziene vibrează nostalgia Moldovei natale. Un artist al cărui simț pictural nu s-a dezvoltat solitar, creând un „elefantiazis” local, ci armonios, paralel cu gustul și discernământul literar (ce poate realiza un pictor, un actor un muzicant fără lecturi?). Cu preocuparea circulației ideilor și-a realităților contemporane, Th. Pallady și-a muiat penelul nu numai în vopsea crudă, dar și în lumină de gând.

Acest vechi moldovean a avut printre străbuni un caligraf al lui Ștefan cel Mare. în bătrâna Luteție el și-a potolit tumultosul temperament

oriental, a renunțat la bogăția imaginilor aduse de acasă, la feeria celor o mie și una de nopți, la risipa, la dezordinea care ne regizează pe toți - ca să-și creeze, an cu an, o personalitate liniară, architectonică, spiritualizată, chintezențială.

Marea învățătură a Parisului este arta de a elimina. Materia grasă, mineralul fără valoare, cuvântul fără greutate,

130 ideia fără într-aripare, hohotul de râs, plânsul zgomotos, atitudinea disgrațioasă, gestul disproporționat, patetismul indiscret, entuziasmul vulcanic, cad, lest zgrunțuros, din preocuparea unanimă, în cimitirul mediocru al inutilului.

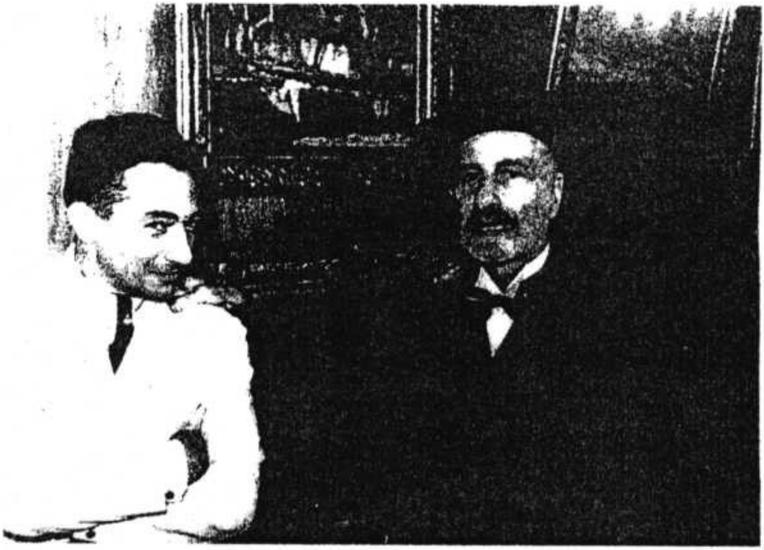
Rămâne esența spiritualizată. Acesta e Th. Pallady, în florile sale imateriale, în femeile sale care nu plac tuturor (fiindcă din femeile goale ale lui Pallady s-a topit orice notă de sensualism: nu mai palpită rozul cald și impudic al cărnii: s-a prefăcut în flăcăruia spectrală de dincolo de viața materială) în peisagiile diafan catifelate, în naturile sale moarte, strofe din Baudelaire.

Esența spiritualizată.

Th. Pallady nu este numai pictorul nostru cel mai rafinat, dar unul dintre cei mai nobili artiști ai epocii. El reprezintă o minunată sinteză a intelectualității românești, o biruință aristocratică a acestui neam mult înzestrat și mult risipitor.

Bucuria de a fi trăit în același veac cu Th. Pallady mi-a dictat aceste rânduri fugare, într-o frumoasă înserare de noiembrie, la capătul unei zile însorite, de miere și de azur cu miresme de primăvară - florile și peisagiile pictorului al cărui renume crește pe măsură ce anii trec.

Și acum omagiul lui Păstorel în maniera-i caracteristică.

Au cine poate azi să știe bine,
Cam ce o să se spune'n viitor:
Că eu sunt cu Pallady Teodor,
Că Teodor Pallady e cu mine?

Păstorel

Surprize... în arhive

Cercetarea în vederea cunoașterii unui adevăr e mai totdeauna o aventură. O capcană a spiritului, întrucât dacă știi de la ce premise pornești n-ai cum bănui la ce încheieri poți ajunge.

Căci, deseori, intervine imprevizibilul care, de pe o pistă dinainte stabilită, te împinge pe cărări lăturalnice ce se dovedesc, însă, la fel de ispititoare și te îndeamnă să te oprești, ba chiar să zăbovești.

E ceea ce mi s-a întâmplat nu de puține ori în popasurile prin biblioteci și arhive, românești și străine.

Dar mai bine să nu întârzii cu astfel de scuze și să relatez ce surprize am avut măcar în câteva asemenea ocazii.

Un entuziast neașteptat

Cum ar fi putut crede, de pildă - fără a se convinge din propria-i constatare - că Octavian Goga a fost un mare admirator al revoluției ruse (cea din 1917, ca să nu isc vreo confuzie).

Căutând, însă, cu totul altceva, am dat, brusc, peste incontestabila mărturie a nețărmuritei sale adeziuni la cele întâmplate atunci și acolo.

Ea ne este furnizată de chiar văduva poetului care, într-o scrisoare către președintele Academiei Române, și-a exprimat această convingere, perfect justificată: „cred că este nimerit și că v-ar interesa să cunoașteți și unele preocupări ale lui Oct. Goga din diferite epoci.

Căci alăturat anexez trei extrase din multe manuscrise:

I Din memoriul dat personal Ministrului de Interne Miliukov la Petrograd;

II Fragmente dintr-o schiță publicată de pictorul Tonitza, de altfel transcrisă și publicată de G. Călinescu în „Contemporanul”;

III Ultimul ordin circular dat de Goga în calitate de Prim-ministru în 7 II 1938.

Mi-ar plăcea să cred că v-am oferit, trimițându-vă unele din documentele ce le păstrez la Ciucea - unde se scurg ani chinuitori de văduvie (s-au împlinit 24) și de unde urmăresc cu interes tot ce se realizează de d-voastră într-un ritm atât de uimitor și de bogat”.

Ce m-a interesat, dar, cu precădere a fost memoriul lui Goga către Miliukov.

„Am sosit la Petrograd - a arătat poetul - *cu sentimentul de pietate ce a resimțit umanitatea întreagă în fața revoluției rusești. Mișcarea liberatoare a poporului rus reprezintă un pas înainte, pe care societatea modernă îl face pe scara evoluției de simțire. Politicește, această răsturnare de regim înseamnă crearea unui ansamblu de ideologie a tuturor statelor aliate, pentru apărarea liberei demnități a națiunilor și*

ridică concepția democratică a vieții de stat la valoarea unei dogme universale.

Cu aceste sentimente primim noi, democrații români, mișcarea recentă din Rusia, pe care cu bucurie o vedem

134 *canalizându-se în cadrul ordinei de stat, pentru stabilirea unor raporturi de viață nouă. Realizându-se în mod practic aici, pe principiile revoluției rusești, noi vom vedea pe viitor în Petrograd un al doilea Paris, care dă umanității a doua pagină glorioasă în istoria universală modernă.*

Revoluția rusească găsește în sufletul nostru de țărani și proletari intelectuali, degajați de orice balast feudal, ecoul celei mai strânse înrudiri sufletești ... de aceea astăzi, când vedem steagul roșu pe străzile Retrogradului, sufletul nostru resimte impulsurile unei alipiri fraterne ”.

Un text „înălțător” care ne face, parcă să îl și vedem pe Goga, cu steagul roșu în frunte, mărșăluind „către noi culmi de civilizație”. Cu atât mai mult, cu cât perseverând, poate, în a fi - în forul interior „proletar intelectual”, dar cu castel la Ciucea - el a rămas fidel steagului roșu, chiar și când acestuia i s-a mai adăugat și svastica.

Imnuri, rugăciuni și marșuri

Dar și un alt caz, tot de indiscutabil interes, m-a convins, că și în poezie, surpriza poate fi pricinuită nu numai de inspirația creatorului sau de rezonanța versului, ci și de alte sonorități.

Exemplul mi-a fost oferit de Radu Gyr, socotit de exegeții săi un „simbol al mișcării legionare”, căreia i-a rămas, poate, fidel chiar și atunci când colabora la „Glasul patriei”, organul pentru străinătate al Ministerului de Interne ceaușist. Cine poate ști?

Toate acestea sunt, însă, mai mult sau mai puțin cunoscute. Care a fost, dar, surpriza?

Ei bine, într-o bună zi, printre manuscrisele rămase de la poet am dat și peste un cilindru de carton, de circa 60- 70 de centimetri lungime și, desfacându-i capacul, am găsit un sul de hârtie groasă, de bună calitate, amintind de pergament, iar pe el - cules cu o literă mare, frumoasă - imitând scrisul de mână - un lung „Imn de slavă Regelui Carol II”, semnat Radu Gyr.

Are nu mai puțin de 12 strofe, care ar solicita prea mult spațiu spre a fi reprodus în întregime, încât mă mulțumesc să reproduc doar patru din ele, revelatoare și pentru celelalte:

Așa dar:

„ Măria Ta

pe vremuri poetul plânsu-mi-s-a
că de la Vatra Dornii a podidit omida
și ca străin în țară-i din Mare Rână-n Tisa, sta,
sărăcind, Românul și-și blestema obida ...

Dar Tatăl Tău, cu spada pe măguri românești, a
însorit meleagul unde muriră Sciții, și Te-a lăsat
pe Tine să ni-I voevodești, voivod al turdei

noastre și al plaiului Mioriții.

Ni Te-a lăsat pe Tine: arc, stemă, bărbăție, - venit din pribegie din Franța visătoare -precum Cercel venise cu ochi'npoezie - întors să fii luceafăr, după un apus de soare!

Descălecând ca Dragoș pe vechiul Tău pământ, zidește-Ți - cum pe vremuri se ctitoreau cupole - în mănăstirea sfântă a neamului Tău sfânt Ca Neagoe, tot darul, și truda, ca Manole!.

Elogiul nu e datat, dar poate fi ușor plasat în contextul climatului care l-a inspirat. Se știe că de la începutul anului 1940 Carol al II-lea s-a dorit promotorul unei politici de „reconciliere”, care, după discrete tratative în culise, a culminat cu înscrierea în masă a legionarilor în proaspătul său Partid al Națiunii.

Dar ca să revin la „Imn”: l-am citit atent, am înfășurat grijuliu sulul, l-am vârât frumos în cilindrul de carton și mi-am spus: ei, lucruri de-astea s-au mai întâmplat și altora.

Dar într-o altă zi, frunzărind imensa arhivă Victor Moldovan, fost Secretar general mai întâi al Frontului Renașterii Naționale și apoi al Partidului Națiunii, cele două formațiuni politice cu aceeași uniformă desenată, se pare, chiar de monarh, am descoperit că Radu Gyr a fost mai prolific decât crezusem. într-adevăr, tot lui i se datoresc și alte creații, de aceeași inspirație, bine apreciate, cum rezultă fie și din acest mic text în proză intitulat:

Chitanță

„Am primit de la dl. Ilieș, Director de Cabinet „Frontul Renașterii Naționale", suma de lei 20.000 (douăzeci mii) pentru versurile făcute de subsemnatul pe muzica „Rugăciunii", „Imnului”, „Marșului" și „Marșului vesel ” de Sabin Drăgoi, ne mai având altă pretenție de la F.R.N pentru drepturile de autor care trec asupra Frontului.

Prof. Radu Gyr

3 Mai 1940
București”

Și astfel, fără s-o fi căutat anume am aflat nu numai cât de prețuit, ci și la cât a fost prețuit poetul în conjunctura dată.

Când și de ce era bună cenzura

Asta am aflat-o nu de la un poet sau romancier, ci de la un militar. Și nu de la unul oarecare, ci de cel mai înalt grad: cel de mareșal, biruitorul de la Mărășești. Și, în plus, de trei ori Președinte al Consiliului de Miniștri, de două ori Ministru de Interne, Ministru de Finanțe, președinte de partid, Consilier Regal.

După toate acestea mai e nevoie să adaug că e vorba de mareșalul Averescu?

Om hotărât, acesta avea, totuși, o nevinovată slăbiciune. Anume - pentru Italia mussoliniană. Promotor, în 1927, al unui „Tratat de amiciție

româno-italian” - ce părea să indice o îndepărtare de la alianțele tradiționale - a atras multe și violente critici în epocă și nici n-a fost parafat - el a revenit la mai vechea-i preferință în 1935, cu prilejul războiului italo-abisinian.

Manifestându-și regretul că Italia Ducelui putea fi atacată la noi, chiar dacă numai în ziare, mareșalul a atras atenția asupra măsurilor ce se impuneau spre a pune capăt unor asemenea „derapaje”, cum se exprimă presa de astăzi.

A facut-o în acest text, rămas inedit, într-o exprimare pe care o păstrăm nealterată și cu totul sugestiv:

Pentru censură

Pe lângă neajunsurile politice și juridice pe care le presintă censura ea are și unele părți bune, cari dacă ar fi puse în valoare ar constitui o compensațiune în opinia publică.

Intre acestea ar fi și temperarea limbajului unor publiciști prea zeloși.

In Germania a existat și înainte de resboi și există și astăzi o censură foarte severă în privința bunelor moravuri. Mai în toate țările, în adevăr civilisate, există o censură a bunei cuvințe. Anglia poate fi luată drept mostră.

Asemenea censuri nu există la noi de și trăim totuși sub regimul censurii oficialei.

Menirea acesteia este să protejeze pe oficialii, puternicii zilei de critici, fie ele chiar juste și formulate în limitele bunei cuviinței. Dar de îndată ce ese din cercul acestor atribuțiuni, eu le-aș numi infractoare.

Iau un cas tipic.

Intr-un ziar, unul din acele după modicitatea prețului seu, destinat scărilor de serviciu s-au strecurat unele aprecieri, prea jignitoare pentru o națiune cu care avem legături de sânge și legături politice seculare din cele mai cordiale și care se găsește astăzi în resboi.

Evident că, fie care este îndreptățit, deci liber să aibă vederile sale în privința unui conflict dintre două țări.

Unii poate să simpatizeze cu Italienii, alții cu Etiopienii, unii să facă pronosticuri în favoarea celor dintei, alții în favoarea celor din urmă. In fine se poate chiar ca unii să meargă chiar până la formularea dorinții în favoarea uneia din cele două părți. Dar toate aceste

139 deosebiri de simpatii, de aprecieri, chiar de dorințe este ceva elementar să fie menținute în marginile bunei cuviințe și când se întâmplă ca aceste margini să nu fie respectate de cei care le formulează este de datoria organelor de drept să intervie și să cheme la ordine cu energia cuvenită pe cel care comite infracțiunea.

Acolo unde există censura această datorie revine obligatoriu organelor ei.

Insă în ziarul menționat pe care nu am câștiga nimic numindu-l, s-a scris că: „ triburile de abisinieni nu au avut cel puțin cinstea să fie ucise de un popor serios. Au fost omorâte de niște

flașnetari ”.

Acest popor de flașnetari este poporul italian, de acelaș sânge cu noi, este poporul care a luptat cu noi pentru aceeaș causă în resboiul mondial și este poporul care în cursul viacurilor ne-a dat de atâtea ori prețioasa mână de ajutor.

Censura conform legii este pe mâna organelor militare!. Este oare frumos din partea acestor organe să lase a se arunca termeni jignitori asupra unor frați de sânge, care stau sub focul dușman, făcându-și datoria către țară!.

Ofensa pornită din redacția ziarului nu pot să o atribui în cașul acesta decât censurii.

(ss) Al. Averescu

în același timp Lavoisier și Newton

Câteodată, arhivele mai pot, însă, și descreți fruntea, stârni un zâmbet sau chiar un râs, înăbușit de teama de a nu tulbura tihna celor din jur.

Astfel de privilegii mi-au fost acordate, ba chiar de mai multe ori, de Henric Sanielevici care - alături de o neîndoielnică cultură literară și științifică - poseda și un inegalabil umor, e adevărat involuntar. Care poate fi regăsit în mai tot ce a scris, ba până și în corespondența lui, să spunem - de-o pildă - către Ion Petrovici, bunul și înțelegătorul lui amic.

Nu știu dacă astăzi mai e de notorietate publică, dar la vremea lui H. Sanielevici avea un of, un of nicicând împlinit - pe care-1 mărturisea

fără sfială lui Ion Petrovici. Dar să-i dăm chiar Iui cuvântul:

1 dec. 1930
Parcul Cornescu, str. C 67

Iubite domnule Petrovici

Iți mulțumesc din inimă pentru apărarea sinceră și întreagă pe care mi-ai facut-o la Cameră!. Un atare gest (de gentleman) nu va rămâne pierdut... Și a fost bine că ai adus aminte că-n această țară a fost o nobilă cultură - și va mai fi, sperăm.

Costăchescu va rămâne, desigur, la punctul lui de vedere (adică de orbire voită). încăpățânarea de catâr e singura lui originalitate... Cred că pentru dânsul maxima voluptate e să zică: nu. Va veni și timpul lui.

Am scris lui Bujor în chestia catedrei. Câteva rânduri lui Ibrăileanu și câteva lui Zeletin. Nici unul n-a răspuns. Drept este că am scris revoltat. Și la noi nimeni nu crede în drepturi, ci numai în hatâruri. „ Capul plecat sabia nu-l taie Parcă mi-a răspuns că nu poate interveni, până n-oi veni eu la Iași, să fac vizite profesorilor... Eu, însă, nu mă pot expune unei primiri reci... Enric Oteteleșanu s-a oferit

141 *să scrie lui Bogdan și la alți câțiva. Tzigara-Samurcaș s-a oferit să vorbească cu dr. Slătineanu ... Dr.N. Lupu a promis să vorbească cu Borcea. Prof 1. Simionescu regretă că n-a știut că vreau să ocup acea catedră și a apucat să scrie lui Bujor pentru I.G. Botez. Const. Graur a scris lui Bujor. Simionescu îmi arată o sinceră bunăvoință ... (are* o *înaltă apreciere despre opera mea și despre mine). Pascu mi-a scris că pe I. G.Bujor profesorii nu-l agreează. A-l face profesor cu art. 81, pe baza unui fleac de teză, e prea, prea ... Și încă atunci când concurasem și eu... Simionescu mă va recomanda pe mine în caz că profesorii vor refuza pe Botez.*

Am scris un memoriu (4 pagini de acestea) însoțit de un tablou sinoptic în care rezum în câteva rânduri laudele a 40 de intelectuali din țară și din străinătate despre opera mea. Și am adus 2 volume din Literatură și Știință. *Totul pentru MS. Ii va fi predat zilele acestea.* La vie des mamm. *I-am trimis mai demult și mi-a mulțumit. - Cazul meu este unic în țară și în lume. Nu ignorat, nici contestat, ci cu entuziasm admirat - și lăsat fără mijloace de existență. De nu va avea vreun efect, voi începe în ziare cu acest tablou sinoptic... Dar atunci va fi lată rău: corect în formă, dar coroziv în fond...*

După articolul meu din Convorbiri (Starea științelor naturale) *auzii că studenții naturaliști, la societatea lor, au hotărât să ceară Curs de biologie... Lipsește în facultate biologia, paleontologia, antropologia... Să-i îndopi cu fapte și să nu predai biologia - și asta-i bine. Simionescu a sondat pe colegi despre* o *atare catedră, fără a-mi pronunța numele, dar s-a izbit de spaima reducerilor ...*

Dacă facultatea de la Iași va recomanda pe Botez, își va pune o *urâtă pecete ... Va veni un timp când Sanielevici*

142 *va fi pus alăturea de Lavoisier și chiar de Newton ... Nu zâmbi, iubite amice ... De Sanielevici s-a tot zâmbit și la urmă toți s-au păcălit!. Eu știu ce spun. Lavoisier refuzat de* o *catedră de chimie pentru un flogistonis! ...Eu aștept cu stoicism rezultatul.*

Mulțumesc pentru carte. O citesc. Cu sincere mulțumiri și salutări prietenești.

H. Sanielevici.

Aflând toate acestea, mi-am spus - cu mâhnire - că pentru a le comenta cum se cuvine ar fi nevoie de un nou Caragiale. Și-mi părea, firește, rău că nu-1 avem. Dar tot meditând la acest trist adevăr, mi-am amintit deodată, chiar de Sanielevici care, în volumul *Alte orizonturi* - și anume în studiul „Sărmanul Dionis” - a avut această genială revelație: „Cunosc destui profesori universitari cari față de mine din punctul de vedere al creației sunt ce-i o furnică față de un om, adică ... de 250 de milioane mai mici”.

Și atunci, am simțit și am gândit: categoric, indubitabil, nimeni n-ar fi putut s-o spună mai bine!. Sanielevici a fost un mare, mare umorist fără voie.

Topârceanu - un pescuitor de perle de altădată

Invidios pe strălucirea nestimatelor (sinonim,

rar utilizat, pentru perle) culese de confrați și consurori, mi- am spus: „Ia s-arunc și eu năvodul, să-mi fac propria colecție”.

Și întrucât yachtul proprietate personală e în revizia generală a stării materiale (direct proporționale), am pornit să le caut în cele mai atractive „locații” dar evitând

„super” și „hiper”-„market”-urile, întrucât acolo nu poți plăti, pentru că ele oferă fie „cele mai mici prețuri”, fie „cele mai bune oferte”.

Așa stând, dar, lucrurile, am optat pentru un extra- market căruia - respectând sacrele legi ale concurenței - nu-i pot da numele spre a nu-1 avantaja sau dezavantaja în raport cu altele. Cei care vor citi aceste rânduri îl vor recunoaște, totuși, dacă voi adăuga că el distribuie perlele, în cele mai diferite formate și culori, până și pe tarabele aflate în calea orișicui.

Așa se face că, mai demultișor, de acolo am și achiziționat o nestimată despre care mi s-a spus că-i unanim cunoscută sub numele, devenit celebru, de „pasăre aviară”. Acum m-am lăsat, însă, ispitit de o alta, botezată „Brucsel”.

Dar văzând-o purtată, zi și noapte, de oricine, oricând și oricum, am decis să caut și alți furnizori. Și, pe internet am aflat că „există în România unul care stă foarte bine în sondaje ca prezidențiabil, deși susține că a vorbit cu Dumnezeu”. Până să ajung la el, am descărcat, însă, o altă informație interesantă care mi-a arătat că „după ce doi ambasadori au fost respinși de Comisiile

parlamentare de politică externă, tot aceleași Comisii au mai avizat favorabil pe alții”. Ceea ce, evident, m-a bucurat, ba chiar la fel de mult ca o altă perlă care vestea că „ieri în sala Amfiteatru a Teatrului Național din București, actori și regizori din diverse generații s-au întâlnit luni”.

Dar câte nu poți lua la cunoștință adăpându-te la asemenea „surse”. Bunăoară că a fost sărbătorit un „centenar” de 113 ani. Că niște medici au pus „atacul lor de panică” pe seama consumului de stupefiante. Că «România seacă». Ori, dimpotrivă, că sunt «Ploi însem-

 nate». (Fără a ni se preciza, totuși, și de către cine). Despre «Românii de Madrid», ori despre un nou brand, în afară de ceasuri, al Țării cantoanelor, anume: „Dispreț elvețian”. Ca să nu mai spun «că este foarte curios cum este posibil» că la noi „conviețuiesc într-o manieră credințele».

Dar nu despre căutările și achizițiile mele vreau să insist, ci - folosindu-mă de acest prilej - să-i informez pe cititori despre un ilustru antecesor. George Topîrceanu, și anume din chiar trăirile lui rămase moștenire nouă.

Lucru pe care, mărturisesc, l-am aflat destul de recent, și spunându-mi că, poate, într-o zi s-ar putea inaugura *Muzeul perla contemporană,* să le adaug și pe cele astfel descoperite la îndemâna viitorilor curatori. Procedând, însă, în prealabil - și spre a le ușura strădania - la o primă sistematizare, în funcție de mărimea, strălucirea și culoarea exponatelor.

Nu înainte, totuși, de a mai face cunoscut și că G..Topîrceanu singur le șlefuia, precum și circumstanțele în care și-a alcătuit colecția,

circumstanțe chiar de el dezvăluite. Citez:

„întâmplările pe care vreau să le povestesc acum s-au petrecut toate într-un singur an al vieții mele, într-o singură vară. Amintirea lor ar fi rămas poate îngropată în pământul în care mă voi întoarce, dacă retrăindu-le cu mintea mea de acum, nu mi s-ar fi părut că descopăr în ele trainică rânduială și ascunse înțelesuri”.

Și, într-adevăr, vom vedea numaidecât, câte întâmplări, tot atâtea înțelesuri și constatări.

Să-l lăsăm, însă, pe el să ni le comunice și să ni le deslușească, ca adevărate perle lucind în negura vremurilor.

145

A călcat trenul un frânar și i-a tăiat niște picioare.

Cu cât te descoperi, cu atât ți-e mai frig.

I-am adus la cunoștință că e măgar.

Doresc căsătoria cu o fată onestă sau cu o profesoară.

S-au culcat alături, ba și mai aproape.

Un prunc minor.

Cu jumătatea dumisale era căsătorit de curând; prima jumătate murise cu doi ani în urmă.

Un copil ce zice tată poate foarte bine să greșească. Ce știe el?

Era o femeie foarte văduvă.

Pe acolo, chiar și vara era cald.

E cinstit, dar e deștept.

Era un funcționar foarte conștiincios, prin urmare n-avea protecție și a fost suprimat la primele economii.

L-o fi durând o nară.

Trebuia să mă mut, prin urmare a început să plouă.

146

Ce nevoie să ne ducem pe alte planete, să vedem formele de viață de acolo, când avem aici pe pământ forme de viață atât de deosebite de a noastră.

Sau, dacă vrem, întâmplări și înțelesuri din viața celor care nu cuvântă. Spre exemplu:

Un pește acvatic.

A tăiat o găină de gen masculin.

In coteț nu mai era nimeni.

Vaca e un animal mai vertebrat decât peștele.

Dacă vine vreun cățel sau altcineva să-mi spui.

Dar pe lângă asemenea giuvaericale, lui Topîrceanu îi plăcea să colecționeze și evocările unor evenimente din viața culturală a vremii lui sau a alteia, dinainte. Și cine ar fi putut consemna mai conștiincios, mai exact, în acest „Dialog al morților” despre opera lui Mihail Drago- mirescu:

Ion Trivale - Acum, când ne vedem cu toții adunați la un loc, ar trebui să profităm de ceasul ăsta liber și să urmăm discuțiile noastre despre Știința literaturii și concepțiile d-lui Mihail Dragomirescu.

Caragiale - Știi, dragă, că abia ne-am sculat de la masă. Ce, vrei să ne pomenim cu vreo indigestie.

Gârleanu - Ați băgat de seamă că pe noi ne servește regulat în urma celorlalți? Ar trebui să protestăm.

Trivale - Tot e bine că ne lasă să ne adunăm la un loc, pe naționalități.

Maiorescu - Nu vedeți că marele război a adus pe capul celor de aici un spor de populație neprevăzut?

Caragiale - Mai tare, Maiorescule!

Maiorescu - Spuneam așa dar că capodopera ...

Caragiale - Pune virgulă după ca, coane Titule!

Maiorescu - Spuneam că, după teoria lui Mihalache Dragomirescu, capodopera este ca o ființă vie, care se naște, trăiește și moare.

Caragiale - Da - pui nu face?

Maiorescu - Ba face, prin imitatorii ei.

Caragiale - Pui de capodoperă? Cu cine?

Maiorescu - Cu moaș-ta pe gheață! Tu întotdeauna ai fost zeflemist și nici după moarte nu ți-ai lăsat năravul ... Mai întâi, tu l-ai citit pe Mihalache?

Caragiale - Nu, dar îl cunosc din auzite ...

Maiorescu - Apoi vezi? Așa sunteți cu toții. Nu îl citiți, dar îl combateți.

După cum se vede, Topîrceanu n-a combătut, ci s-a mulțumit doar să demonstreze că:

„Evocarea are loc adesea dacă acele impresii sensoriale inconștiente sunt provocate de o altă cauză decât cea obișnuită. (Adică pe orice cale)”.

Ceea ce a și izbutit, în cazul de mai sus, ca și în multe altele.

Poate că unii dintre cei ce vor citi aceste rânduri își vor aminti de ecoul stârnit, în 1994, de publicarea „Jurnalului unui cobai“ datorat lui

Miron Radu Paraschivescu şi trei poezii „eliminate“

Miron Radu Paras- chivescu (în ediția îngrijită de Maria Corduneanu și prefațată de Nicolae Igna).

Mulțumită lui Virgil Ierunca, cu care M.R.P. - cum îi spuneau colegii și prietenii - colaborase în anii războiului, la ziarul „Timpul" - o versiune în franceză apăruse încă din 1976, dar la noi era cunoscută doar din zvonuri și șoapte.

Dl. Alex Ștefănescu a consacrat autorului două

149 articole, ambele în „România literară[44]. în cel dintâi a caracterizat „Jurnalul[44] drept o „surpriză de proporții[44] și l-a contrazis pe un june, pe atunci, eseist care, foarte sigur de sine și bătăios, făcuse niște afirmații ce n-aveau nimic comun cu

adevărul, scriind: „Se vorbește (și toti criticii au înghițit hapul așa-zisei dizidențe fără nici un pic de ezitare!), de trezirea lui M.R.P.. Nici vorbă de așa ceva...[44] Era vorba doar de faptul, - tuna el - că poetul tânjise la un post ministerial, nu-l căpătase și de aici deziluzia sa.

Dar să mergem mai departe. Poate că, între timp, respectivul s-a răzgândit.

In finalul celui de-al doilea său articol, cu titlul „ Miron Radu Paraschivescu. Un Maiakovski scund", dl.Alex Ștefanescu a conchis, cu bun cuvânt: „El a murit fără să aibă certitudinea că această parte autenică a personalității sale va fi descoperită vreodată de cititori. A dispărut în neant copleșit de teama că din toată existența lui nu va rămâne decât maculatura produsă la cererea partidului comunist".

La rândul său, în „Viața Românească", dl. Al. Săndulescu a subliniat: „Ne aflăm în fața unui document unic în felul său în literatura memorialistică românească, profund semnificativ pentru experiența dramatică a scriitorului care ajunge să-și confeseze, cu o dureroasă dezamăgire, idealul său generos și utopic ".

Și s-ar mai putea glossa mult pe această temă.

Ceea ce încerc eu să fac acum e să readuc la lumina zilei trei poezii, inedite, ale lui Miron Radu Paraschivescu care ar fi trebuit să apară în 1971, anul morții sale.

Direcția Generală a Presei, de pe lângă Consiliul de Miniștri, a fost, însă, de altă părere. Vom vedea numaidecât de ce.

într-un referat, trimis „spre informare[44]

tovarăşilor Bujor Sion şi Marcel Resiga (v.Arhivele Naţionale, Fond Preş. Consil. De Miniştri, Dosar Nr.2 din 15.1.1971) vigilenta instituţie a semnalat:

Volumul reuneşte poezii scrise în ultimele două decenii, unele datate 1951-1956, altele mai recente publicate în ultimii ani, precum şi inedite.

Unele poezii reprezintă satire amare la adresa demagogiei, oportunismului, la adresa celor a căror adeziune la revoluţie este pe cât de zgomotoasă, pe atât de artificială. Poetul este dezgustat de aceste aspecte şi, în acelaşi timp, cu un sentiment de resemnare este mulţumit de rolul său modest, de condeier, de «strop mărunt/din aspru minereu/care ţâşneşte roşu din cuptoare “.

După care, semnalând editurii „Cartea Romanească[44], unde trebuia să apară volumul, mai ales trei poezii: „Tovarăşilor unguri[44], „Neo-Caţavencu[44] şi „Răscoala mădularelor[44] a tranşat scurt şi categoric: „Cele trei poezii au fost eliminate[44].

Sigur, astăzi am putea discuta cu calm, cu detaşare, despre valoarea lor poetică. Dar ceea ce a contat atunci a fost forţa lor explozivă, încât cei cărora li s-au trimis, mai întâi, au fost cei doi tovi de la C.C. al P.C.R.

Nu avem cum să ştim dacă şi cum a fost sancţionată editura, însă nu poate încăpea îndoiala că M.R.P. n-a fost socotit doar „un strop mărunt scăpat din «cazanul roşu»[44]. Căci, spre deosebire de un obicei consacrat, el a ales să vorbească despre ce ştia.

Şi o ştia bine, din propria-i experienţă.

Dar iată cele trei poezii „eliminate[44], scrise în 1956 - cu cinci ani înaintea morţii sale într-o chinuitoare insingurare şi introspecţie a fostelor

sale visuri.

151

Cea dintâi, în patru versuri, e o mică odă închinată revoluției maghiare din 1956 reprimată de Armata Roșie, lat-o:

TOVARĂȘILOR UNGURI

Ungaria martiră! Ca Petofi alt'dată
Iți mor și azi copiii cu gloata răsculată;
Cresc roșii maci oriunde și sângele și-l varsă
Iar unde cad tiranii rămâne piatra arsă.
1956

Celelalte două ridică, însă, probleme când e vorba să fie reproduse integral din cauza amplitudinii lor. „NEO- CAȚAVENCU“, o diatribă, foarte transparentă, la adresa „Conducătorului iubit“, are 223 de versuri. Din care citez:

De cum pășește
Urcă
La tribună
Și nu se-ncurcă:
Zice, spune
Strună!
Da, toate-s bune,
Tot (și țara-i bună!)
Pășim înainte,
Nu-i nici o furtună
Vrăjmașul minte ...
Noi, tot împreună
Cu tot poporul
(Care e cuminte) [...]

Și, dă-i, și tună!

152

Zice oratorul
Tot zice-ntruna
Și tot dă din mână!
Că muncitorul
Are stare
Bună,
Venit, salare,
Nu știu cât pe lună
Și norma-i sare
Anu-n săptămână!

„RĂSCOALA MĂDULARELOR (antifabulă)“ (cu 253 de versuri) dorea și prevestea o răzvrătire pe care M.R.P. o considera inevitabilă. Exemplific:

într-o zi dintr-un alt veleat
Membrele s-au răsculat
Stârnind mare hărmălaie
(Mulți crezând-o foc de paie).
Nu se poate!

Vrem dreptate-acu pe loc,
Că altminterea dăm foc
La biblioteci, muzeie,
La avuturi și podoabe
Că nu vrem să mai fim roabe
Capului, ce stă degeaba
Și mai mult încurcă treaba!
Un minut nu mai aștept
(Se-ncordează brațul drept)

Ci am să-i trimit acuș
Printr-un deget, un cartuș

153

Până-n scăfârlia cheală
Și, de bună seama, goală...“
Ce să spui, era răscoală..

După toate acestea, fie și incomplete, cred că cele trei „eliminate" merită să fie cunoscute ca un ecou al stării de spirit a lui M.R.P. la apusul vieții lui. Stările de lucruri din țară nu mai au nevoie de comentarii.

Relații culturale în timp de război.

S£>a/ ^tvu&(I)

Relațiile culturale româno-franceze și amplitudinea lor nu constituie, desigur, o noutate. Mai există, totuși, laturi necunoscute, poate chiar nebănuite, ce ar merita, să fie puse în lumină. E ceea ce mi-am spus când, cu prilejul unor investigații în arhiva Ministerului Afacerilor Externe, am dat peste niște documente care mărturisesc că până și în circumstanțe extrem de nefavorabile actului de cultură, cum au fost anii războiului și ai ocupației naziste, în Franța a putut dăinui o permanentă propensiune către continuarea legăturilor culturale româno-franceze în împrejurări adverse și în pofida și mai presus de vitregia contingențelor epocii.

La 30 martie 1943 Em. Pavelescu, Consulul general al României la Paris (odată cu ocuparea de către armatele germane a capitalei franceze Ambasada Română se strămutase la Vichy) comunica, de pildă, superiorilor săi:

Domnule Ministru

Am onoarea a vă aduce la cunoștință că între 5 *și* 27 *aprilie a.c. va avea loc la Paris „ 1-ul Congres al Filmului Documentar” la care Oficiul Național Cinematografic de pe lângă Ministerul Propagandei Naționale va participa cu 4 filme documentare și anume:*

„Images de Roumanie" - „București” - „Au Pays des Motzi ” - „Les Monasteres de Bucovine

Cât și un jurnal filmat ONC cerut de Oficiul de Turism din Paris la Ministerul Propagandei Naționale: „Roumanie, terre latine

Data de luni 12 *aprilie a fost rezervată prezentării filmelor noastre documentare (ora 10,30 - Cinema des Champs Elysees, iar actualitățile vor trece joi 15 aprilie la orele 20 în sala teatrului din „Palais du Chaillot".*

La câteva zile după Nota lui Pavelescu, la Ministerul de Externe sosea „Raportul semestrial de activitate” al lui M.A. Gheorghiu, lector de limba română la Universitatea din Paris, un document realmente surprinzător pentru ceea ce ne descoperă și pe care-1 reproduc în extenso (păstrând, întocmai, ca și ceva mai sus, stilul și punctuația în care a fost redactat - ce reînvie ceva din culoarea timpului).

Așa dar:

Raport semestrial de activitate

Subsemnatul N A. Gheorghiu, lector de limba română la Facultatea de litere din Paris, am

onoarea a vă face cunoscut următoarele cu privire la activitatea mea pe primele patru luni ale anului școlar 1942-1943.

156

Potrivit cu proiectul de activitate aprobat de Dl. profesor J. Boutiere, Directorul Institutului de Filologie Romană de la Facultatea de Litere din Paris, și înaintat Onor Minister al Culturei Naționale și al Cultelor înainte de începerea anului universitar 1942-1943, am luat contact cu studenții Institutului de Filologie Română în ziua de 16 Noiembrie 1942 spre a stabili programul de lucru, având în vedere disponibilitățile de timp ale fiecăruia dintre ei.

Acest program a fost fixat în chipul următor:

Lunia, între orele 16,45 - 17,45, cursul de istoria literaturii române, care pentru anul acesta cuprinde epoca veche (origini 1780);

Miercurea, dela 15,30 - 17,30, orele de lucru la biblioteca Institutului - îndrumări bibliografice privitoare la cursuri și lucrări, împrumuturi de cărți, cum și redactarea fișelor destinate cataloagelor bibliotecii;

Sâmbăta, dela 15,15 - 16,15, exerciții de paleografie chirilică, prezentând studenților mai ales reproduceri după vechi tipărituri și manuscrise despre care au luat cunoștință la cursul de istoria literaturii, cum și interpretări din texte de veche limbă românească; iar dela 16,15 - 17,15, interpretări din scriitori moderni: pentru „lorgu dela Sadagura” de V. Alexandr, și „Dan căpitan de plai ” de același.

Cursul de istoria literaturii române a cuprins până în prezent următoarele lecții:

23 Noiembrie 1942: „Un grand Roumain de Bassarabie - Bogdan Petriceicu Hașdeu” (lecție de deschidere). Activitatea multiplă a lui Hașdeu mi-a dat posibilitatea să fac dese incursiuni în domeniul istoriei, filologiei și literaturii române; iar originea sa basara-

157 *beană mi-a dat prilejul să fac un scurt istoric al provinciei românești de peste Prut.*

După cererea studenților și cu încuviințarea D-lui profesor J Boutiere, acest curs care a continuat apoi în limba română - făcând la sfârșitul fiecărei lecții un rezumat în limba franceză în felul următor:

30 Noemvrie: Curentul de reformă husită și primele texte românești: Codicele Voronețian, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețiană, Psaltirea Hurmuzaki.

7 Decembrie: tipărituri în limba slavă. Primele tipărituri românești: Diaconul Coresi și activitatea sa. Palia dela Oraș tie.

15 Decembrie: Cultura slavonă în Principate: „învățăturile lui Neagoe”. Istoriografia în limba slavă, anale mănăstirești, Macarie, Eftimie, Azarie. Cronicari străini: cronica lui Ștefan cel Mare, Gavriil Preotul,- N. Brzeski: cronicarii lui Despot-Vodă; I. Sommer, A.M Grazziani; cronicarii lui Mihai Viteazul; logofătul Teodosie - A. Taranowski - Balthazar Walter, poemele lui Stavrinos și G Palamede; Matei al Mirelor, Primele cronici în limba română: cronica Buzeștilor, cronograful lui Mihai Moxa.

21 Decembrie: Cărțile populare în literatura română (epoca influenței slave): literatura apocrifă, literatura apocaliptică, legende biblice, legende hagiografice.

11 lanurie 1943 (întâia lecție după vacanța de Crăciun): Recapitulare.

18 lanurie: Cărțile populare în literatura română (epoca influenței slave - continuare); literatura astrolo- gică, literatura didactică, romanul popular (Alexandria, Varlaam și loasaf, Archirie și Anadan).

25 lanurie Literatura religioasă în epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Sinodul dela lași: Petru Movilă,

158 mitropolitul Kievului și relațiile sale cu Românii Udriște Năsturel, mitropolitul Varlaam, mitropolitul Simion Ștefan și activitatea lor.

Intre 30 Ianuarie 20 Februarie 1943, contractând o gripă cu complicații destul de grave, a trebuit să-mi întrerup activitatea. Cererea de motivare a absențelor împreună cu certificatul medical al D-rului A. Jacquelin, medic șef al serviciului de boli interne dela Spitalul Necker, le-am înaintat onor Minister al Culturii Naționale și Cultelor prin Consulatul General al României la Paris. Șirul lecțiilor l-am reluat la 22 Februarie c.

22 Februarie: Istoriografia în limba română. Tinerii români la studii în Polonia. Grigore Ureche și cronica sa.

I Martie: Miron Costin și opera sa: cronica „De neamul Moldovenilor'', cronica polonă, poema polonă, „ Viața lumii”.

La 8 și 9 Martie nu s-au ținut cursuri, fiind

sărbătoare legală catolică.

15 Martie: Nicolae Costin: cronica „Ceasornicul Domnilor ”.

22 Martie: Ioan Neculce cronica „O samă de cuvinte ’’.

Aceste lecții vor urma, după planul stabilit dela început, în chipul următor: Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu, Mitropolitul Dosoftei, Stoica Ludescu și Radu Greceanu, Radu Popescu, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Mitropolitul Antim, apoi cărțile populare din epoca influenței grecești, cronicile și literatura religioasă din epoca fanariotă.

In afară de aceste ore de cursuri și lucrări, am lucrat la biblioteca Institutului de Filologie Romană, în trei ședințe de câte două ore fiecare, cu funcționarul bibliotecei

Naționale din Paris delegat în acest scop, la redactarea fișelor pentru periodicele românești dela 1934 încoace, fișe destinate catalogului de periodice străine aflate în alte biblioteci decât Biblioteca Națională, care este în curs de publicare.

*

înștiințând onor Minister al Culturii Naționale și al Cultelor, proiectul de activitate amintit mai sus: îmi iau obligația ca, pe lângă programul de lucru fixat la Institutul de Filologie Romană și expus mai sus, să fac și repetițiile de limbă română la „Ecole des langues orien- tales vivantes", ca și în trecut. Dar Dl. profesor J. Bou- tiere fiind încunoștințat, în același timp, că Dl. Victor Buescu

a fost numit în cel de al doilea post de lector creat la Paris, a socotit inutil să încep aceste repetiții, deoarece Dl. Buescu urma să fie întrebuințat ca repetitor la menționata școală, pe al cărei prospect a fost chiar anunțat.

Intre timp, însă, Dl. Buescu a fost numit în postul nou creat la Lisabona, astfel că în cursul lunei ianuarie, până am luat cunoștință de acest lucru, mi-am reluat activitatea și la „Ecole des langues orientales vivantes "pe ziua de 28 *Ianuarie 1943, și am stabilit programul, având în vedere că și la Institutul de Filologie Romană disponibilitățile de timp ale elevilor, sâmbăta, între orele 10,30 - 12 cu elevii înaintați, iar în acea zi dela 17,30 - 19 cu începătorii.*

Astfel, luându-mi obligația încă dela începutul anului școlar - când nu se știa încă de un al doilea post de lector la Paris - să asigur și postul dela „Ecole des langues orientales vivantes ", eu înțeleg să-mi îndeplinesc această obligație, fără a avea nici un beneficiu material în plus.

Aici am avut prilejul să experimentez proiectul unui „Recueil de textes roumains” pe care îl pregătesc și despre care am avut onoarea a vă informa cu altă ocazie. Acest manual prin faptul că prezintă studenților mici texte complete de folklor românesc sau de literatură nouă, îi atrage și-i interesează în deosebi.

Adaug, cu acest prilej, un amănunt care să vă poată lămuri în privința felului cum înțeleg să-mi

fac datoria atât la Institutul de Filologie Romană, cât și la „ Ecole des langues orientales vivantes ” cu acei dintre elevi pe cari îi prețuiesc în deosebi și cari ar merita pe viitor sprijinul Statului Român - de altfel asupra activității tuturor voiu reveni în raportul de sfârșit de an - lecțiile mele continuă adeseori până la orele îngăduite de închiderea localului celor două instituții unde activitatea mea se desfășoară, și chiar după aceea, în drum spre casă. Cu acest prilej, le dau îndrumări folositoare pentru lucrările lor particulare.

Ca funcționar la Arhivele Statului din București, unde vreme de șase ani, am avut prilejul să cunosc și să pre- (uesc trecutul nostru, în izvoarele lui cele mai autentice, profesor titular la liceul „Andrei Șaguna” din Brașov - unde după trei luni de activitate numai, Dl. profesor C. *Damianovici, inspector școlar, mi-a făcut, cu prilejul unei inspecții în Ianuarie 1939, un elogiu care a contribuit mult la formarea entuziasmului cu care am îmbrățișat această carieră - apoi ca cercetător în domeniul literaturii și culturii noastre în general, cercetări ale căror rezultate se găsesc publicate în „Revista istorică", „Arhivele Olteniei", „Biserica ortodoxă română”, „Cercetări literare", „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", „Viața Românească", etc. cu începere din 1934, eu nu am*

161 *altă țintă decât aceea de a-mi închina viața muncii și de a împărtăși și altora din bunurile culese prin truda mea.*

Rugându-vă să binevoiți, Domnule Ministru, a

avea încredere în roadele muncii mele, vă rog de asemeni să primiți asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

23.111.9 *NA. Gheorgiu*

Lector la Facultatea de Litere din Paris 28, Avenue de Robinson Chatenay (Seine)

Cele de mai sus nu trebuie, totuși să ne lase să credem că în ceea ce se numea „zona ocupată" a Franței - spre deosebire de sudul țării care s-a bucurat o vreme de un înșelător statut de „zonă liberă" - relațiile române- franceze s-au putut desfășura pe de o parte într-un climat de iluzorie îngăduință din partea autorităților de la București, iar pe de alta de posibilitatea de a ignora legislația rasistă a celui de-al Treilea Reich.

La 21 mai 1942, Alice Cocea - care juca de mai mult timp la bine-cunoscutul *Theatre des Ambassadeurs* - a trebuit, astfel, să-i adreseze lui Em. Pavelescu această suplică, cu antetul instituției respective:

THEATRE DES AMBASSADEURS
Direcțiunea Paris, 23 Mai 1942
Alice Cocea

Nr. 1270 Domnule Consul al României
Intrat la 22 Mai 1942 Str. Bremontier
Răspuns la..... PARIS

V-aș fi nespus de îndatorată dacă ați binevoi să faceți să mi se remită, în temeiul actelor de identitate aici alăturate, un certificat care să ateste că sunt creștină și ariană.

Vă rog, Domnule Consul, să fiți convins de cele mai distinse sentimente ale mele.

Alice

ÂTRE DES AMBASSADEURS

J942

Alloc COCEA

Uoh: leur le Consul
Rounnnle
Ruo Brdmontle
r PARIS

RfPONDU le.............

Konsl eur le

Je vous «aurala Inflnlment grd de blen vouloir me falre remettre un cer-tlfioat attestant que je sule ohrătlenne et arlenne sur la fol dee paplers d'Identity oi-jolnts.

Ventilez orolre, Monsieur le Consul, â 1'assurance de mee sentiments tree dlstln^uâe»

Alloe COCEA

AVENUE GABRIEL

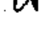
Intelectualii originari din România care nu erau „creștini și arieni” nu se puteau bucura, însă, de protecția Consulatului. într-adevăr 1/25.04.1942 acesta a primit din partea Ministerului Propagandei Naționale următoarea Notă:

„Avem onoare a vă prezenta o listă a compozitorilor români de origine evreiască, rugându-vă de a veghea ca numele mai jos menționate să nu figureze în programele audițiilor organizate sau patronate de D-voastră

„Rugămintea”, clasificată „Confidențial”, era semnată de „Directorul Propagandei” Titus Pârvulescu și de „Șeful Serviciului” Tiberiu Alexandru. Iar printre cele 90 de nume care figurau în lista ce o însoțea figurau multe nume cunoscute nu numai în epocă, dar și până aproape de zilele noastre ca: Stan Golestan, Hilda Jerea, Marcel Mihalovici, Stroe, Elly Roman sau Matei Socor.

....■
1BDEI RSPONDU le flail

trfftwERlJlIraoAGAMfilHATIOI
U> «RSCTbm^roPAGADDEI
Catargia Rr.

Onor* Oficiului.
Conaolar Boaân

Avea onoare • vă preaonta o liotă a ogsgAgAXAKlXa*^aalai «o origină atnleă tvraiaacă, rugăndu-vă do a veghea ea

Albehary
I.Maroa Algaei
Leon Altaan
Bebe Aaărătu
Gheorghe Anya
Thinollo
Aronovlci Tina
Atanaaiu
S.Slatev Adorjan
Andrei Bebe Al.
Blechoff Edgar
Caneat Victor
CHagrln
Praneioo Citov
V.
Cohan-Linaxu
11. Cornea
Troian Covaldo
Benjaaln Durei
Axtdrd Ețanu
l.țiou Práv
Alfred Puona

Laver Randy
Laolr Filip
Lupeaea Ioanin
Lupa Banllo
Marca Joan
Maron Sanda
Mathl Blok Mayor
Bogan
X Mendeleonn
Alfred
Meadelechn Leon
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Moioeeou Jack
Moto Valter
Măliaoaau
Henry Marldn
toloaon
[illegible]
[illegible] Mihail
[illegible]
[illegible]

Nu știu ce urmări a avut această intimare, dar în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe există o sumedenie de documente - pe care eu le-am și făcut mai de mult publice - care demonstrează că, tot atunci, Consulul Em. Pavelescu a avut o atitudine total distonantă față de cea recomandată de Ministerul Propagandei și-i fac realmente cinste.

Secretarul cultural Eugen Ionescu

(II)

Ceva mai înainte, am schițat câteva puncte de reper pentru înțelegerea atmosferei opresive impuse de puterea ocupantă în care au trebuit să se desfășoare relațiile culturale româno-franceze în nordul Franței.

în sudul acesteia, cel puțin până la invadarea sa de către armata germană, după debarcarea Aliaților în nordul Africii, a existat - în pofida guvernelor colaboraționiste - ceva mai multă libertate de mișcare pentru Legația română de la Vichy și, deci, și pentru Secretarii ei culturali, printre care s-a numărat și Eugen Ionescu. Despre care, într-o notă aflată în Arhiva M.A.E. (Secția documente diplomatice), ni se spune:

„A început cariera în calitate de atașat de presă. în mai puțin de un an este promovat, în aprilie 1943 devine Secretar cultural. După un transfer de câteva luni la Marsilia - între decembrie 1942 și începutul lui 1943, posterior deci invadării de către germani a zonei neocupate, apoi în iunie 1944 secretar principal”.

Chiar dacă această „caracterizare” ne poate stârni acum ușoare zâmbete pentru modul cum e formulată, ea este, totuși, mai exactă decât felul cum a înțeles s-o facă d-na Alexandra Laignel-Lavastine, care a crezut că trebuia să-și încredințeze cititorii îndeosebi despre:

„Duplicitatea în care viitorul dramaturg evoluează în cursul anilor 1942-1943”, ceea ce explica „decalajul pe care-1 face în corespondența sa și imaginea funcționarului conștiincios care, fără exces de zel, se supune până la urmă regulilor minimale pe care le impune menținerea sa în funcție” (Alexandra Laignel-Lavastine - Cioran, Eliade, Ionescu, Uitarea fascismului, Ed. Est, p. 420).

Intelectual cu convingeri democratice, adversar deopotrivă al regimului patronat la noi de Ion Antonescu, ca și al celui personificat în sudul Franței de Pierre Laval și comparșii lui, Eugen Ionescu ni se dezvăluie prin toate rapoartele despre activitatea lui un foarte devotat și activ propagator al literaturii române în circumstanțele vitrege în care trebuia ca să acționeze. înclinată, însă, parcă mai ales către procese de intenție, autoarea mai sus amintită a preferat să citeze frânturi de fraze scoase din context, decât să prezinte lucrurile așa cum au fost în realitate.

Cum a făcut de altfel și atunci când - scriind despre prezența lui Eugen Ionescu la Legația din Vichy „în toiul punerii în aplicare a soluției finale pe pământul francez”, a considerat că trebuia să menționeze și că „ambasada (?) română nu face

parte dintre reprezentanțele diplomatice care, în Franța din acea vreme, să se fi distins prin acțiunile sale de salvare a evreilor” (op. cit. p. 416).

Afirmație care contrazice odată mai mult adevărul ce putea fi foarte ușor relevat doamnei Lavastine de numeroasele documente din Arhiva M.A.E. care dovedesc

167 tocmai îndelungile și stăruitoarele demersuri depuse pentru salvarea evreilor originari din România (dintre care câteva mii au fost, totuși, arestați de Gestapo în nordul Franței și „strămutați în Răsărit”, adică în lagărele ucigașe, de unde foarte puțini s-au mai întors).

Temă de care - mulțumită documentelor din Arhiva M.A.E. sau din arhive franceze - m-am ocupat în volumul „Un licăr în beznă”.

Dar să revin la Eugen Ionescu.

Vichy, 18 Septembrie 1942
No. 575

Referat asupra propagandei prin studenți în centrele universitare din Franța

Conducătorul misiunii noastre de presă și propagandă din Vichy însărcinându-mă să mă deplasez în provincie în interesul serviciului, am luat în urma dispozițiilor d-sale, contact și cu studenții români din Montpellier. Ei sunt în număr de patru: Sârbu, student în medicină; Miron, student în teologie și litere, bursier al guvernului francez; Lambrino, doctorand în filozofie, bursier al guvernului francez; Tănase, profesor titular de limba franceză în România, doctorand în litere, bursier al guvernului francez și care prepară o

teză cu subiect filologic.

Ministerul Propagandei recomandându-ne să numim un reprezentant al studenților români din fiecare centru universitar, care să păstreze un contact strâns cu legația, - și serviciul nostru de presă, - suntem de părere că acest reprezentant (sau președinte al asociației studenților creștini români din Montpellier) să fie numit în persoana D-lui Tănase, întrucât acesta pare a fi cel mai „om de acțiune” dintre toți. Dacă am avea atât la Montpellier, cât și în diferite alte centre universitare din Franța, un număr

168 mai important de studenți, acțiunea de propagandă românească în centrele universitare ar fi mai eficace. în orice caz, - după ce vom lua contact și cu studenții români (puțin numeroși) din celelalte centre, serviciul nostru de presă va putea stabili un plan de activitate în centrele universitare.

O activitate cu bune rezultate în aceste centre nu poate fi realizată decât grupată în jurul activității unui lectorat de limba română, cum va fi la Nancy și la Lyon.

Un lectorat este necesar și la Montpellier. Suntem informați prin unul din profesorii acestei universități (dl Alphonse Dupront, fostul Director al Institutului francez de înalte studii din București), că profesorul de filologie romanică de la Facultatea de litere continuă să ceară un lector de limba română (lucrul acesta este confirmat și de dl Tănase) și că în curând se va produce o nouă cerere oficială din partea Rectoratului.

în așteptarea numirii prin examen a unui lector la Montpellier - în cazul când examenul nu s-ar da într-un timp prea îndepărtat - ar putea fi numit un

lector „provizoriu” fără salariu sau primind un ajutor din partea Legației; Dl Tănase ne pare indicat.

Acesta ar primi indicații de activitate propagandistică din partea noastră. O acțiune de propagandă nemotivată, directă, nu ar avea succes; în jurul lectoratului, o repetăm, posibilitățile de propagandă s-ar organiza în chip firesc: conferințe, asociație de studenți și cercetători ai culturii românești, organizare de bibliotecă, sală de lectură, cerc de studii etc. în așteptarea unui „Institut”.

Deocamdată, activitatea propagandistică a acestor studenți se poate limita doar la răspândiri de publicații, la o propagandă orală (la Montpellier am arătat studenților români care ar fi temelele propagandei noastre în Franța - ele ne sunt indicate de recomandările primite de la centru

169 și de la șeful misiunii de presă din Vichy) și de la un serviciu informativ.

Secretar de Presă
Prof. Eugen
Ionescu

Vichy, 2 Martie 1943
No.939 Referat asupra creării unui lectorat de limba română la Facultatea de Litere din Montpellier

Răspunzând inițiativei facultății de litere din Montpellier, Ministerul francez al Educației Naționale a numit pe dl. Eugen TĂNASE, lector de limba română pe lângă catedra de limbi romanice a acestei facultăți.

Dl. Eugen TÂNASE, profesor titular de limba

franceză în concediu de studii, bursier al guvernului francez, și-a susținut în cursul lunii ianuarie crt. teza de doctorat în litere, la Montpellier, cu subiectul „Essai sur la valeur et Ies emplois du subjonctif en franțais”, ca teză principală și traducerea în românește a „Cântării lui Ronald” ca teză secundară.

Numirea d-lui Eugen TÂNASE a fost făcută fără ca Legația noastră din Vichy să fi fost încunoștiințată din timp de Ministerul francez al Educației Naționale - iar autoritățile românești din țară nu au putut lua cunoștință de această numire decât prin scrisoarea, cu titlu amical, trimisă de dl FL1CHE, decanul Facultății de Litere din Montpellier, d-lui HULUBEI, rector al Universității din București.

Ministerul Culturii Naționale și Ministerul Propagandei Naționale hotărâseră, în aprilie 1941, să trimită lectori de limba română peste hotare în urma unui concurs

170 special ale cărui norme au fost precis stabilite de cele două ministere și potrivit cărora concursul pentru ocuparea posturilor de lectori în străinătate a și avut loc în aprilie 1941. Lectorul numit în Franța (la Lyon), dl N. N. CON- DEESCU, nu s-a prezentat nici astăzi, iar la facultatea de Litere din Montpellier nu era prevăzut un loc de lector, deși această Facultate cerea un lector de limba română de mai multă vreme, lucru asupra căruia am fost, de altfel, informați și am referit încă din 18 septembrie 1942 cerând ca până la crearea unui loc vacant de lector de limba română la Facultatea de Litere din Montpellier, retribuit de Ministerul Culturii Naționale și al Propagandei Naționale, să fie numit, în mod provizoriu, până la un nou concurs, dl Eugen TĂNASE care avea agrementul profesorilor săi și care ar fi putut fi salariat, într-un fel, și de autoritățile românești, prin legația României sau Serviciul nostru de presă.

Ministerul Culturii Naționale căruia îi parvenise referatul nostru nu a luat încă nici o hotărâre în această privință.

Credem că, în ciuda faptului că autoritățile românești nu au fost din timp încunoștiințate, inițiativa Universității franceze realizându-se fără colaborarea și fără știrea acestora, crearea unui lectorat de limba română la Montpellier este binevenită și utilă unei cunoașteri, de către francezi, a realităților noastre culturale și pentru exercitarea unei acțiuni de propagandă eficace. în rapoartele noastre exprimând și părerea d-lui Consilier I. DRAGU, șeful serviciului nostru de presă, am subliniat utilitatea creării unor centre regionale de propagandă, specificând că ele pot fi realizate în cadrul firesc al lectoratelor de limba română în jurul cărora se pot crea cercuri de studii

române

171 și cicluri de conferințe, biblioteci etc. ce nu ar mai avea aerul unor acțiuni de „propagandă” - cuvânt suspectat de francezi ci a unei cunoașteri culturale obiective.

însărcinat de dl Ministru D. HIOTT și de dl Consilier I. DRAGU să fiu prezent, în calitate de secretar cultural pentru regiunea Marseille-Montpellier-Toulouse la inaugurarea lectoratului de la Montpellier, am asistat, miercuri 24 februarie, ora 16, la deschiderea cursului de limba română făcut de dl. lector Eugen TĂNASE.

Am luat contact și cu dl profesor FLICHE, decanul Facultății de litere din Montpellier, - care ar primi să colaboreze cu legația și serviciul nostru de presă pentru organizarea unei acțiuni de apropiere intelectuală a lectoratului în sensul dorit de Ministerul Propagandei Naționale, în intențiile căruia un lectorat de limba română în străinătate trebuie să fie, mai ales, un centru viu de propagandă românească.

Dl FLICHE și dl Eugen TĂNASE ne-au lămurit că cursurile d-lui TĂNASE se vor ține de două ori pe săptămână: miercurea un curs de limba română, vinerea un curs de literatură, pe bază lingvistică.

Ședința inaugurală de miercuri 24 februarie s-a ținut în prezența decanului și a unei asistențe de vreo patruzeci de persoane, printre care câțiva profesori și specialiști în limbi romanice. Cursul de literatură ar putea atrage un public mai numeros și mai divers.

Subiectul primei lecțiuni, „La langue roumaine,

langue neolatine”, a fost tratat onorabil și documentat. Arătând că marea majoritate a vocabularului limbii române nu este alcătuită din cuvinte slave, dl TĂNASE, - întemeindu-se pe teoria circulației cuvintelor a lui HASDEU, referindu-se la cercetările d-lui profesor Sextil PUȘCARIU,

172 din care a citat abundent, - a condus că formele sintactice românești, verbele principale și conjugările, marea majoritate a cuvintelor utilizate în vorbire și în scris fiind latine, limba românească se integrează în unitatea limbilor neo-latine.

Dl TÂNASE a citat sonetul Veneției de EM1NESCU arătând că optzeci și cinci la sută din cuvintele utilizate sunt latinești, cinci la sută neologisme, iar zece la sută abia neo-latine. A arătat, de asemenea, că aceeași proporție se întâlnește în toate textele românești.

Decanul facultății, dl FLICHE, a spus câteva cuvinte despre înrudirea spirituală franco-română și despre interesul pe care îl prezintă, pentru cercetători, un curs de limba română.

Am avut impresia că lecțiunea a interesat publicul prezent, care a urmărit cu atenție expunerea d-lui TĂNASE.

Sunt de părere că, deși numirea a fost făcută fără înștiințarea oficială a autorităților românești din Franța și din țară, dl TĂNASE ar trebui să primească încuviințarea și sprijinul nostru, întrucât dl TĂNASE va putea fi utilizat în cadrul acțiunii noastre de propagandă culturală din Franța - și ar fi bine, de asemenea, ca dl TĂNASE să aibă posibilitatea să rămână mai departe la

postul său de lector pe lângă facultatea de litere din Montpellier.

Sunt, de asemenea, de părere ca noii lectori să fie numiți - după cum am mai cerut-o prin rapoartele noastre, - în alte centre universitare, utilizându-se studenții români aflați încă în Franța.

Secretar cultural
Eugen IONESCU

173

Montpellier, 30 Mai 1943
No. 1079

Referat asupra lectoratului de limba română din Montpellier, asupra nevoilor lectoratului și asupra unui ciclu de conferințe despre România, ce urmează a fi ținute în anul școlar 1943-1944 în cadrul acestui lectorat

Reamintim că lectoratul de limba română de pe lângă catedra de filologie romanică a Facultății de Litere din Montpellier și al cărui titular este dl Eugen TĂNASE, a fost creat din inițiativa rectorului Universității din Montpellier, dl SARRAILE și a decanului facultății de Litere, dl Augustin FLICHE, membru al Institutului. Am avut prilejul să subliniez în rapoartele noastre și faptul că numirea d-lui Eugen TĂNASE s-a făcut din inițiativă franceză este mai prețios decât chiar dacă s-ar fi făcut din inițiativa românească - ceea ce, evident, nu însemnează, ci dimpotrivă, că Ministerul român al Culturii sau al Propagandei Naționale, într-un fel sau altul, trebuie să sprijine această interesantă inițiativă.

La Facultatea de Litere din Montpellier există,

de mai de mult, o catedră de limba portugheză, subvenționată de Statul portughez; o catedră de limba și literatura spaniolă; o catedră de limba și literatura italiană (ocupată de un „charge de cours”) și abia în timpul din urmă (de la 1 Ianuarie 1943) s-a creat un simplu rectorat de limba română, plătit din fondurile facultății locale, cu patru mii de franci anual - sumă, desigur, cu totul insuficientă.

Reamintim că lectoratul de limba română de pe lângă catedra de filologie romanică a Facultății de Litere din Montpellier și al cărui titular este dl Eugen TĂNASE, a fost creat din inițiativa rectorului Universității din Montpellier, dl SARRAILE și a decanului facultății de Litere, dl Augustin FLICHE, membru al Institutului. Am

174 avut prilejul să subliniez în rapoartele noastre și faptul că numirea d-lui Eugen TÂNASE s-a făcut din inițiativă franceză este mai prețios decât chiar dacă s-ar fi făcut din inițiativa românească - ceea ce, evident, nu însemnează, ci dimpotrivă, că Ministerul român al Culturii sau al Propagandei Naționale, într-un fel sau altul, nu trebuie să sprijine această interesantă inițiativă.

Dl Eugen TÂNASE, lectorul nostru de limba română, bursier al guvernului francez până în anul acesta rămâne, din august, fără bursă, întrucât a obținut doctoratul; nu are, bineînțeles, mijloacele necesare pentru a se întreține, astfel încât, dacă dl Eugen TÂNASE nu va fi sprijinit în mod oficial de autoritatea românească, lectoratul de limba română de pe lângă Facultatea de Litere din Montpellier dispare, iar România ar fi singura țară, din cele latine, nereprezentată la această Universitate. Cum este limpede că numai o cunoaștere aprofundată a României, o apropiere

intelectuală între Franţa şi România, o „formare de experţi” pot constitui fundamentele unei acţiuni de propagandă românească metodică (articolele de ziar creând atmosfera favorabilă unei asemenea acţiuni), dispariţia lectoratului de limba română aşa cum este şi aşa cum se află chiar la o universitate provincială ar însemna, un pas îndărăt pe calea cunoaşterii intelectuale a României şi, pe de altă parte, ne-ar lipsi de un cadru firesc pentru realizarea unor manifestaţii româneşti, proiectate.

De altfel, se ştie că este util ca o prezenţă românească să se manifeste în centre cât mai diverse, în provinciile franceze, ale căror cunoştinţe despre România, erau, - şi încă sunt, - regretabil de sumare.

Este, evident, de prisos să stăruim asupra importanţei acestui lucru, - de care este convinsă autoritatea superioară românească, - poate, însă, că este necesar să stăruim

175 asupra urgenţei clarificării situaţiei d-lui Eugen TĂNASE pentru a i se permite continuarea cursurilor sale de limba şi literatura română în cadrul lectoratului creat pe lângă Facultatea de Litere din Montpellier.

în cazul când nu se iveşte o altă posibilitate, dl Eugen TĂNASE, profesor titular de limba franceză, ar putea fi detaşat de la catedră, ca lector în străinătate, primind salariul de profesor secundar în întregime, conform dispoziţiilor legale, pe anul 1943-1944, asigurându-i-se şi un spor de străinătate.

întrucât poate că dl. E. TĂNASE nu va mai beneficia de scutirile de concentrare şi mobilizare acordate studenţilor, ar fi, credem, indicat să

poată beneficia de scutirile acordate celor trimiși în misiune oficială în străinătate, întrucât serviciile pe care ni le poate aduce ca lector de română la Montpellier nu par a putea fi tăgăduite, iar pentru aceasta o intervenție a Ministerului Culturii Naționale sau al Propagandei ar fi necesare.

De la 24 Februarie a.c. când cursurile de limba română au fost inaugurate (am raportat la timp asupra ședinței de deschidere într-un referat special), - dl E. TĂNASE a ținut un număr de douăzeci de prelegeri. în raportul său de activitate pe care ni l-a remis spre a fi înaintat, - și pe care îl anexăm dl TĂNASE face descrierea prelegerilor din anul școlar ce s-a încheiat și care au purtat asupra limbii și literaturii române (două ore pe săptămână), - și vorbește despre proiectele de activitate pentru anul școlar 1943- 1944. Credem că, cu ocazia acestei activități, avem posibilitatea să lărgim cadrele de manifestare ale lectoratului.

Cu ocazia remiterii volumelor cerute de dl Eugen TĂNASE pentru biblioteca lectoratului (cărțile, de altfel, mult insuficiente; par a fi adunate cam la întâmplare; nu

176 sunt decât o parte din cele puse pe listă; volumele de istorie literară, istorie a limbii, operele fundamentale etc. lipsesc) și potrivit atribuțiunilor mele de secretar de presă și cultural pentru regiunea Marseille-Montpellier-Tou- louse, am luat un nou contact cu dl. Augustin FL1CHE, decanul Facultății de Litere din Montpellier, membru al Institutului, și am fost primit și de dl GARHAILE, rectorul Universității, hispanizant apreciat - ambii interesați asupra țărilor de cultură mediteraneană și, în special, doritori să cunoască cultura noastră. Dl A. FL1CHE, la rându-i, a vizitat România prin 1929 și dorește să revină.

Intenția d-nilor SARHAILE și FLICHE este să grupeze catedrele de 1. spaniolă, italiană și portugheză și lectoratul de 1. română într-un Institut de cercetări mediteraneene - în sensul celui de la Nice, dar, se pare, cu alte metode de cercetări. în cazul acesta, evident, un lectorat de română ar fi un lucru insuficient.

Deocamdată am proiectat împreună cu d-nii SARHAILE și FLICHE, care s-au arătat bucuroși de această inițiativă, cu dl A. DUPRONT și cu dl Eugen TĂNASE, ca începând din Noiembrie 1943 să se organizeze un ciclu de 3 sau 4 conferințe privitoare la România, - aceste conferințe urmând a fi ținute de personalități universitare legale sub patronajul rectorului sau al decanului, și în cadrul lectoratului de 1. română.

în cazul când unele personalități din România ar veni în Franța, așa cum a cerut-o șeful serviciului nostru de presă, ele ar putea trece și pe la Montpellier, mărindu-se numărul conferințelor din ciclu ce vor fi inaugurate de decanul facultății.

Conferințele vor purta asupra obiceiurilor și tradițiilor românești; asupra peisagiilor; asupra

muzicii și artei

177 noastre, - și vor putea fi însoțite de discuri și proiecții, într-un raport viitor, vom da amănuntele necesare și vom prezenta planul ciclului de conferințe. Pentru aceasta, însă, lectoratul de limba română din Montpellier trebuie să continue a exista.

Credem că este util să adăugăm că primirea bună pe care d-nii SARHA1LE și FLICHE ne-au făcut-o, interesul pe care aceștia îl poartă României și culturii sale, certitudinea pe care o au că România este o țară prietenă Franței se datorează în bună parte amintirii pe care a lăsat-o, în vizita de anul trecut, rectorul Universității din București, dl HULUBEI și, de asemenea, prezenței d-lui A. DUPRONT la Montpellier.

Secretar de presă și cultural
Eugen IONESCU

Și, în fine

Marseille, 11 Iunie 1943
No. 1109

Raport despre proiectul apariției unui text bilingv de poezie. Despre unele cărți necesare activității serviciului nostru și despre o ședință de poezie românească

*

Am luat contact, la Marsilia, cu editorul Jean Vignaud, fost director general al editurii Grasset, despre care fusesem încunoștiințat că intenționează să tipărească texte bilingve din

literaturile țărilor latine.

în acord cu planul de activitate culturală în Franța al Serviciului nostru de Presă, am discutat cu dl Vignaud care se arată dispus să realizeze acest lucru, (planul? - n.n.) a

178 unei asemenea lucrări (care, la rigoare, ar putea fi imprimată în România și difuzată de editorul francez).

Materialul ar putea să fie ales din poezia modernă românească și din poezia poporană. Traducerea marilor poeți, ca de pildă Alecsandri este dificilă, întrucât tehnica poetică a acestuia este, firește, depășită și ar trebui însoțită de lămuriri obositoare; traducerea lui Eminescu întâmpină, cum se știe, dificultăți aproape de neînvins; s-au mai făcut, de altfel, numeroase încercări și, cum se știe, toate sunt mediocre. în schimb traducerile din unii poeți români contemporani și chiar din poezia poporană mi se par a fi mai la îndemână și mai apropiate de sensibilitatea modernă.

Experiența pare, de altfel, să ne confirme. Am început, cu ajutorul unei echipe restrânse de tineri poeți francezi care revăd textul sau îl adaptează, să pregătim manuscrisul, traducând din poemele lui Lucian Blaga.

Pentru continuarea lucrului nostru (precum și pentru pregătirea Antologiei Eseului Românesc proiectată de Serviciul nostru de Presă) ne sunt necesare mai multe cărți care au figurat pe listele cerute de noi, dar care nu au figurat printre cele trimise.

Ne sunt necesare, prin urmare, următoarele cărți, de a căror sosire atârnă rapiditatea apariției

lucrărilor proiectate:

Antologia poeților români de astăzi (Pillat și Perpessi- cius) volumul 1 (ne-a venit volumul 11, numai)

Antologia poeților tineri (G Stănoiu, editura Fundațiilor Regale).

Tudor Arghezi: Poeziile complete sau culegerile

Cuvinte potrivite

Flori de mucegaiu

Cărticica de seară

Ion Barbu: Joc Secund

precum și

Istoria Literaturii Române Modeme de E.

Lovinescu Spiritul critic în cultura românească

de G. Ibrăileanu Geneza metaforei și sensul

culturii

Spațiul mioritic de Lucian Blaga

Roza vânturilor de Nae Ionescu

Oceanografia. Eutanasios. Șantier de Mircea Eliade

De Caelo de C. Noica

Pe culmile disperării. Lacrimi și Sfinți

Amurgul gândurilor de Emil Cioran

O viziune românească a lumii de O. Papadima

Zăcăminte folclorice în poezia românească cultă de A. Dima

Artă și valoare de M. Ralea

Ion Barbu de Tudor Vianu

Opera poetică a lui Al. Philippide, precum și o colecție de poezii poporane.

Aceste volume, după ce vor fi utilizate de noi,

vor trece, de altfel, la biblioteca lectoratelor de limba română din Franța.

La cercul Revistei „Cahiers du Sud” din Marseille s-a ținut o ședință de poezie românească. Am citit zece poezii traduse de Lucian Blaga *(Lire dans la Main, Tristesse metaphysique, Biographie, Fumee tombee, Conclusion, Souvenir, Equinoxe, Couchant marin, Charrues, Sommeil)* patru poeme de Arghezi (din cele trimise de „Direcția de Studii” și *„Les morts”* tradusă de Mario Roques, în textul său despre *„Poezia Română Contemporană”),* poemul poporan „Miorița” după textul Alecsandri în traducerea lui Auge Pechmeja, și *Chant aux morts,* poem folcloric, în

 traducerea Lassaigne-Vorones, apărută în *„Mesures”* în octombrie 1939.

Deși cei de față nu cunoșteau limba noastră mi-au cerut să citesc în câteva rânduri textul românesc pentru a-și da seama de sonoritatea limbii.

Interesul pe care acești poeți și tineri critici l-au manifestat pentru poemele citite ne-au întărit în inițiativa noastră de a grăbi realizarea editării textului bilingv proiectat.

Secretar de Presă
Eugen IONESCU

Așa încât, după toate acestea, ducându-mă încă o dată cu gândul la nespusele dnei Laighel-Lavastine, mi-am amintit și de ce s-a spus cândva ...: „Intelectual e cineva care intră într-o bibliotecă și când nu plouă”.

O eleganță ce se vădea, deopotrivă, în scrisul, în comportamentul, în atitudinile și chiar în

vestimentația sa, ceea ce îl făcea admirat de toți cei cu care venea în contact și, nu în ultimul rând, de sexul frumos, la care avea mereu mare succes. Dar toate acestea îi creau, parcă, și o anume cochetărie în fața publicului cititor și-l făceau să întârzie adunarea și publicarea în volume a poeziilor ori pamfletelor sale. Sau cum spunea despre el N.Carandino, cu care a colaborat mulți ani: „își cunoștea valoarea, dar nu se grăbea s-o afirme“. Iar când, către sfârșitul vieții, a dorit, totuși, să o facă pentru publicistica sa, puterile împuținate nu i-au mai îngăduit să-

182 și pună în aplicare intenția și ea a apărut după moartea lui, ca și poezia, ca și romanele sale.

L-am cunoscut bine pe Ion Vinea și-l vizitam în casa din strada Braziliei unde atât el, cât și doamna Vinea, erau gazde de o amabilitate și o curtoazie absolut cuceritoare. In discuții, ce se prelungeau uneori până târziu seara, aflam și lucruri de necrezut, pe care el se sfia să le facă publice. Respectând discreția și distincția ce-1 caracterizau mă feresc și eu să relatez cu câtă ignominie s-a purtat, de pildă, față de dânsul un „fruntaș al scrisului" de prin anii șaizeci-șaptezeci aflat în grațiile puterii comuniste (pe care, la un moment dat, a trădat-o, de altfel, sperând, poate, la și mai mari favoruri în Occident, ce nu s-a arătat, însă, prea binevoitor și, mai ales, atât de damic cum fusese obișnuit în țară).

Acum, fără a fi indiscret, vreau să fac cunoscut un episod din îndelungata și furtunoasa luptă a lui Ion Vinea cu cenzura. Am aflat despre el, după moartea sa, din hârtiile pe care mi le-a încredințat doamna Vinea, împreună cu un număr de caiete cu articolele publicate mai cu seamă în ultimii ani de activitate publicistică.

Așa dar, la 23 noiembrie 1941, în plină guvernare Antonescu, cu armata germană și agenturi naziste ce-și puteau face nestingherite mendrele, Ion Vinea a publicat în „Evenimentul zilei“ (Anul III, nr.905) un articol intitulat „La *moartea unui ziarist elvețian*[1]'*,* rememorând personalitatea lui Emile Bourgeois, *„după aproape două decenii de scris cotidian, împlinit până în ziua mor[ii“.* Și cu abilitatea-i de pamfletar cu mare experiență, către final a strecurat, fără a avea aerul s-o facă, o întreagă suită de atacuri la adresa cenzurii care gâtuia scrisul și nu lăsa loc

exprimării gândului liber afirmând, de pildă, despre presa elvețiană:

„Este singura presă care-și controlează singură scrisul cu toate că ochii omenirii întregi o scrutează până și printre rânduri ... Cum e cu putință în zilele noastre o asemenea minune? Ea se lămurește numai prin îndelunga și temeinica pregătire a ziariștilor, prin conștiința lor sporită de încrederea pe care le-o arată națiunea “.

Sau:

„ Cât am dori să putem spune: dar să nu cădem într-o zadarnică utopie! Am vrut numai să jertfim o jerbă de cuvinte pe mormântul depărtat al dispărutului coleg Emile Bourgeois ".

Aștemând această ‚jerbă“, Vinea a atras, însă, numaidecât „interesul[41] ministerului Propagandei Reich- ului care prefera, desigur, altfel de flori (de stil, se înțelege).

Și numai după câteva zile a avut parte, la rândul lui, de o ‚jerbă“, iar astăzi sunt eu în măsură s-o depun la picioarele cititorilor ei care, sper, o vor admira cum se cuvine:

„La treizeci noiembrie, 1941, șeful redacției pentru Cenzura Presei a chemat pe domnul Ion Vinea și i-a citit textul de mai jos. E o notă a Direcției Propagandei Reichului, transmisă prin legația germană din București guvernului român.

împotriva domnului Ion Vinea, legația germană a protestat în mai multe rânduri.

NOTA

Berlin, noiembrie 1941, ziua 24

Articolul privitor la presa elvețiană, apărut azi în „Curentul" (reprodus după „Evenimentul") și iscălit Ion Vinea dă de gândit. Fraza în care autorul spune că presa

elvețiană a perseverat în această tradiție de cultură și de veche civilizație, că ea are libertate de atitudine și de păreri, că INFORMAȚIILE PRECISE SE GĂSESC NUMAI ÎN EA, cât și mai departe atunci când spune că NU EXISTĂ NICI O ALTĂ PRESĂ CARE SĂ FIE CONDUSĂ CU MAI MARE PREVEDERE ȘI MAI MULTĂ MĂSURĂ și că NUMAI EA ÎȘI PERMITE MARELE LUX AL OBIECTIVITĂTII, IAR CURAJUL EI SE RIDICĂ PÂNĂ LA CUTEZANȚĂ, arată păreri privitoare la presa elvețiană nu numai ce sunt cu totul deplasate, ci contrarii adevărului.

Pe textul atenționării, înmânat autorului, primitorul ei a adăugat ulterior o apostilă:

„Originalul se află la Cenzură sau la Direcția Presei.

p.conf Ion Vinea

Președinte de Onoare al U.Ziariștilor"

I« trolreel Noaabri» 194^; .. y.tul Mdaatl.l. pontru ueuzure •'leșul H chemat pe el i-a cotit textul de nai jon.t i vV' <> diroc.țial r rc.vtjcsdei Reiatului trananisi prin Ico+ie goitujn i dl.n r icureettt guvernului renăn.

Ir pjtrjw Jiu.1. lor '.'inea locația gorM&ita protestat în nai nnlto vito rondați.

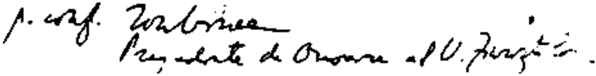
Berlin • aovesiirio «lua 24.

> iJ:ic3?ul privitor :rou elvețieni, apărut asl în Curentul UMpirxtue dupM IhoDinentui •) *1 iscălit Ion Vinea da a* de gftndit. Fraza Ju care ouccrul sounc aa presa elvețieni a perseverat într'o

I-.LT-âiil u t.e auiturt 91 da veche eivlliziutlo. ea ea are libertate C© i»1 it-nclne 0 ae nuferi. eA INFCBMiTIlU PABCIU SI MWJ. IF U-. c.. ea e IIRIfiA DE ORICE IKPLUKNTZA 61 PKOPA-C-Q?A, cir 9I r.oi depcL'te atunci cUnd apune utf ei ".FU rdl&ÎA NICI C Alt* PENSA CM RE SA FIE CONDUSA CU MAI MAÂE PHi- 61 tUITA MASUhA* ?1 ei ° NUMAI EA ISI PKBMITE MANELE LUX '-ziiJTIVIlj.TZII IA1* CURAJUL MI SE RIDICA PANA LA CUTffiAWIZA" hcoete păreri privitoare la presa elvețiană nu numai oa sunt ou totul de laeate ci ele sunt contrarii adevărului.•

Centura roaâni este datoare regulat sa intereioa pe viitor atari păreri exprâdate prin presă.

Autorului articolului trebuie si 1 se atragi atenția asupra situației Koaâniei și asupra îndatoririlor sale do eiarist.

Poate că această calitate sau, mai degrabă, umbrela protectoare a lui Pamfil Șeicaru, directorul ziarului „Curentul", în tipografia căruia se tipărea și „Evenimentul Zilei" l-au ferit atunci pe Vinea de mai mari neplăceri.

Oricum, Ion Vinea nu s-a lăsat intimidat și a continuat să strecoare „șopârle", mai mult sau mai puțin voalate, în tot timpul războiului. în 1942 a strecurat, de pildă, aceste reflecții insidioase în articolul „Despre gazetărie și gazetari" (publicat în „Evenimentul zilei" din 25 octombrie a acelui an):

„ Gazetăria e legată pretutindeni - mai ales în aceste vremuri - de grele dificultăți pentru cei ce vor s-o practice cu sinceritate, curaj și devotament față de opinia publică... Greutatea vine din faptul că, oriunde și oricum, presa trebuie să aibă una și aceeași definiție, inalterabilă ca natura adevărului, în vreme ce în realitate e silită să se adapteze circumstanțelor, întâmplărilor, accidentelor și să coboare, uneori vertiginos treptele adevărului... Gazetarul trebuie, dar, să vadă și să înțeleagă limpede valoarea adevărului în raport cu aceea a interesului și relația care există între întâmpinarea efemeră și legea profundă a evoluției omenirii".

Sau o altă mostră, din 1944. La 23 iulie, de astă dată în „Curentul" (Anul XVII, nr.5903) i-a apărut articolul „Ostatecii", din care reproduc câteva pasaje concludente pentru cele afirmate mai sus:

„ Din capitala unei țări dezbinate se vestește că șapte ostateci civili au fost executați cu titlul de represalii împotriva executării unui număr corespunzător de adversari politici suprimați în cealaltă jumătate a statului stăpânit de un regim advers "...

„Barbarii de odinioară își luau unii altora

ostateci. Aceștia erau și victimele virtuale care trebuiau să

186 *plătească mereu trădarea probabilă a contractanților de odinioară “.*

„A trebuit să se abată peste lume pacostea așa zisului război ideologic pentruca mintea omului să-ți scormonească străfundurile de cruzime, pentruca ca amintirea lui să tresară de bucuriile uitate ale supliciilor și imaginația lui să se avânte în căutare de noi metode de a fi brutal și laș “.

Citind asemenea considerații, orice cititor - cât de puțin avizat - își dădea, desigur, seama că autorul se referea la situația din Franța împărțită de naziști într-o zonă ocupată și alta pretins „liberă“, dar la fel de înfeudată lor.

Calvarul lui Vinea a început, totuși, cu adevărat, atunci când în slova-i tipărită n-a mai putut utiliza „tertipuri" spre a-și strecura câte-o idee subversivă, camuflând-o sub tot felul de pretexte și recurgând chiar la divagații care, abordând temele actualității, să-și râdă de constrângerile oficialității și de „normativele" cenzurii.

încât, până la urmă, împins și de o boală care începuse să-l supere tot mai rău, a trebuit să ceară „înțelegere" Comitetului Central al P.M.R. prin acest patetic memoriu, aflat printre hârtiile ce mi-au fost încredințate de soția sa:

„Către
Conducerea Comitetului Central al P.M.R.
București

MEMORIU

Supun cele ce urmează Comitetului Central al P.M.R. în nădejdea că voi fi repus în situația de a putea servi în continuare literatura română, cauza democrației și a păcii, așa cum am jăcut dealungul întregii mele cariere de

187 *scriitor și de ziarist. Nu cer să fiu crezut pe cuvânt. Colecțiile publicațiilor, arhivele oficiale și puținii martori supraviețuitori stau în sprijinul afirmațiilor mele.*

Recunosc, însă, cu acest prilej că am greșit când am așteptat vreme de optsprezece ani să mi se facă dreptate numai în virtutea unei justiții imanente care ar exista în firea lucrurilor omenești. Timpul și vârsta nu-mi mai îngăduie astfel de experiențe și amânări.

Pentru a nu intra în recapitulări autobiografice de amănunt, declar că am fost prezent la ceasul potrivit și la locul datoriei la toate luptele și campaniile organizate de mișcarea muncitorească și în funcție de scopul ei final. (Greva generală, grevele parțiale, apărarea celor arestați și trimiși în judecata marțială, veștejirea atrocităților polițienești, combaterea prigoanei). Mă refer la activitatea mea gazetărească între anii 1918-44, atât în publicațiile create sau susținute de mine (Facla, Chemarea, Luptătorul, Contimporanul, etc.) cât și în cele cu care am colaborat întâmplător (Adevărul, Cuvântul Liber, Cuvântul, Dreptatea din 1927, Evenimentul, etc.). Am luat parte la București și Iași la campaniile, luptele și încăierările Ligii Drepturilor Omului. Am participat

la acțiunea de protest din 1933, am publicat cu regularitate extrase politice din Pravda, Isvestia, Krasnaia Armia și fragmente din literatura sovietică. Am dus la Facla campanie constantă contra hitlerismului, contra Axei Roma-Berlin și în măsura posibilităților am continuat-o chiar și după intrarea României în război, organizând cu concursul redacției sabotarea dispozițiilor ministerului Propagandei și ale cenzurii militare. Ca președinte al Uniunii Ziariștilor Profesioniști, ales și reales în ciuda presiunilor guvernamentale între anii 1938-44, am ajutat

188 *pe colegii în suferință și am contribuit în 1944 la salvarea miilor de vieți din lagărul de la Tiraspol, precum și a cetățenilor din Cernăuți.*

După 23 august am refuzat ofertele de colaborare la presa socialistă, țărănistă, liberală. Scopul meu era să fac să reapară Facla. Ostilitatea unui om politic foarte influent mi-a zădărnicit acest proiect, creînd în jurul meu o atmosferă de suspiciune care cred că n-a fost risipită nici azi. In această situație a trebuit să lucrez ca ghipsar, hamal, magazioner și „ negru “ literar, fiind omis (adică scos) de pe listele Uniunii Scriitorilor din 1950.

De abia prin 1955-56 mi-am putut câștiga existența ca traducător sub a mea semnătură

De altfel și cu ani înainte se văzuse nevoit să replice - și tot cu obișnuita-i eleganță - inepțiilor proferate de un ignorant și răuvoitor ... (Scrisoare nedatată, ca și memoriul de mai sus - n.n.):

Domnule Director

Intr-unui din ultimele numere ale onoratului domniei- voastre ziar, au apărut câteva însemnări în privința mea, cu înțeles defăimător.

E vorba în acestea, nici mai mult nici mai puțin, decât de calitatea mea de asent al coloanei a cincea și de doctrinar al nazismului în România.

Socot că vremurile sunt prea aspre (inițial scrisese: triste - n.n.) pentru a împrăștia, printr-o discuție de amănunt, trecătorul moment de ilaritate pe care negreșit trebuie să-l fi produs tipărirea acestor enormități.

Dar pentrucă s-ar putea să existe oameni de bună credință (și în primul rând domnia-voastră) care să se fi

189 *lăsat impresionați, vă rog, în virtutea dreptului de apărare, să dați găzduire acestei întâmpinări:*

1) întreaga mea carieră de ziarist a fost o luptă grea și neîntreruptă pentru libertate, pentru democrație, pentru ridicarea muncitorilor și plugarilor, pentru strângerea legăturilor cu Aliații de azi.

2) în tot timpul dictaturilor am luptat, prin toate mijloacele, și cu totul în primele rânduri, împotriva opresiunii și în sensul actului de la 23 august.

3) mai ales de la 1938 și de la 1940 încoace am militat împotriva Axei, prin grai, prin scris și prin faptă, în împrejurări cu totul grave și cu un aport de jertfe și servicii care întrec covârșitor activitatea multor epigoni. (Ultimele cinci cuvinte sunt tăiate în copia care ni s-a păstrat - n.n.).

4) toate acestea sunt adevăruri cunoscute de destulă lume. Se pot însă și dovedi, în timp util, cu documente incontestabile, cu mărturii de mare

autoritate, cu date certe, în vorbe și în faptă.

Conștiința mea și posesiunea precisă și lucidă a tuturor acestor date, mă pun în măsură, Domnule Director, de a primi cu liniște și tăcere ieșirile câte unui pseudonim care, cu bună credință sau fără, răstălmăcind unele aparențe și mai ales ignorând realitățile profunde, își îngăduie, din când în când, să-mi adreseze lecții sau înjurături. Fie zise acestea odată pentru totdeauna. Sunt și eu o umbrelă pe care plouă de aproape treizeci de ani: ce importanță prezintă câteva picături mai mult, câteva picături mai puțin?

Cu deosebită stimă.

Ion Vinea

în ultima parte a vieții, Vinea a dorit mult să-și vadă tipărită publicistica tocmai spre a evita afirmații inepte, lipsite de orice temei precum cele de mai sus. Căci așa cam se poate citi într-o notă olografa rămasă printre hârtiile lui: „Nu-mi recunosc decât vina că după 23 august, în fața ostilității pe care mi-au arătat-o unii rău-voitori, n-am luptat să mi se facă dreptate, ci am lăsat lucrul acesta pe seama timpului și a împrejurărilor".

Atitudine care nu i-a fost deloc prielnică.

Iar când a hotărât să-și facă, în fine, dreptate prezentându-se așa cum a fost în fața noii generații de cititori, s-a vădit a fi prea târziu. Apucase, însă, să lase o *, flotă pentru a fi folosită într-o eventuală prefață"',* furișată în studiul introductiv la antologia de publicistică a lui Vinea pe care - după multe târguieli și tergiversări - am izbutit s-o

public abia la douăzeci de ani de la moartea lui (v. *„Săgeata și arabescul",* ed. Minerva, 1984) și numai cu condiția să introduc în ea un număr de articole pe care el fusese silit să le scrie pentru „Glasul Patriei".

Dar și în amintita Notă, menită să apară în regimul ceaușist, Ion Vinea strecurase, cu obișnuita-i subtilitate, urme ale permanentelor lui atacuri împotriva cenzurii, voind să arate, de pildă, noilor cititori:

„în această culegere de articole credem că am procurat «mostre» ale artei ziaristice, pe toată cromatica ei, care include deopotrivă atât obișnuitul articol de fond pe subiectul zilei, polemica fățișă și leală, șarja violentă a pamfletarului, cât și atacurile piezișe, săgețile otrăvite ascunse sub florile de stil ale articolului pseudo-narativ, ale portretului ocazional și ale perfidului «poem în proză».

Prestigiul anumitor «genuri înalte» putea fi folosit spre intimidarea câte unui cenzor mai nepregătit pentru meseria lui.

Scandalul, cu urmările lui rele, izbucnea abia a doua zi. Dar scopul fusese atins: articolul apăruse".

Acum, însă - și după toate acestea - cred că nu-mi mai rămâne decât să precizez că cele de mai sus nu s-au vrut, și nici n-ar fi putut fi, un portret complet al omului și o exegeză a operei celui ce a fost Ion Vinea, ci doar câteva date, câteva momente ce le pot întregi și trebuiau salvate de la uitare.

192

După aproape șaptezeci de ani de la desfășurarea procesului demnitarilor guvernului Antonescu, au fost, în fine, puse la dipoziția celor

Martorul Tudor Arghezi

interesați stenodactilogramele dezbaterilor sale. Sunt mai multe mii de file bătute la mașină - unele

destul de greu de citit din cauza tușului șters de trecerea timpului - încopciate în dosare ce alcătuiesc Colecția 147 a Arhivelor Naționale.

Chiar numai frunzărirea lor reclamă săptămâni, dacă nu chiar mai mult. Răsfoindu-le recent am dat peste câteva pagini ce m-au făcut să renunț la lectura celorlalte și să mă opresc asupra lor. E vorba de vreo zece file din Dosarul 3 cu transcrierea dezbaterilor făcute în dimineața zilei de 9 mai 1946. Și zăbovind asupra lor am citit:

„Este audiat martorul Tudor Arghezi, de 66 de

ani, domiciliat în București.

Acuzatul Dumitru Popescu: Rog pe martorul să declare dacă a fost vreodată la cabinetul meu, în ce împrejurări și cum a fost primit?

Martorul Tudor Arghezi: în timpul guvernării Mareșalului Antonescu eu am fost arestat de două ori: o dată în luna iunie sau iulie 1943 scrisesem un articol „Voinicul[11] și acest articol a fost interpretat ca și cum ar fi fost vorba de Filderman. Ori, nu putea fi Filderman, fiindcă era vorba acolo de un țăran român. Pe vremea aceea încă se făcea o oarecare teorie și se ajungea la deducții cât se poate de ciudate. Am fost ținut la poliție 4 zile, mi se pare, și după aceea am fost chemat de dl. ministru general Popescu, ca să mă pună în libertate. Am fost la cabinet, m-a primit, pot să zic, cu simpatie, ceea ce m-a făcut să cred că nu lipsea o oarecare coincidență de judecată între felul cum s-a comportat dânsul și felul cum scriam eu în vremea aceea, pentru că trebuia să alunec întotdeauna pe tangentă. M-a pus în libertate și am plecat. A doua oară am fost arestat în urma unui articol intitulat „Baronul[11] (corect „Baroane[11] - n.n.). Am fost dus la lagărul Tg. Jiu și am considerat, evident, internarea mea ca o consecință logică - de altfel pe care o așteptam - la actul de gazetărie pe care l-am făcut. Am fost internat 3 luni; în luna lui decembrie, în ajunul Crăciunului, mă plimbam într-o seară cu încă câțiva deținuți prin aleea lagărului. Eram slăbit și am avut la un moment dat o pierdere de echilibru, pe care nu mi-am exprimat-o. Tovarășii mei de plimbare m-au susținut și m-au dus în cabana mea.

A doua zi, comandantul lagărului colonelul

Leoveanu - al cărui nume îl subliniez cu multă plăcere și bună

194 aducere aminte - mi-a recomandat un consult medical. Acest consult a fost făcut de medicul șef și de încă doi medici militari, un locotenent și un căpitan, iar concluzia a fost că trebuie să fiu transportat într-un sanatoriu de boli nervoase. Dosarul a fost trimis la București, nu știu unde; a ajuns la ministerul de Interne, însă probabil la dl. ministru Piky Vasiliu, care n-a binevoit să-i dea nici un curs. Nevasta mea, căreia îi ascunsesem situația sănătății mele, a aflat printr-o indiscreție că am avut un consult medical și cu toate că nevasta mea nu avea obiceiul să viziteze pe d-nii miniștri și nici autoritățile, și-a luat inima în dinți și a telefonat la cabinetul d-lui general Dumitru Popescu. Răspunsul a fost că a fost primită imediat. Femeia - o soție cu care am trăit 37 de ani; avem și copii - era pe drept cuvânt alarmată și probabil că a și plâns la dl. general Popescu. Mi-a spus, când m-am întors, că a avut și dl. general două lacrimi, lucru de care nu mă îndoiesc, fiindcă l-am văzut foarte cald sufletește. Dl. general Popescu i-a spus soției mele: Soțul d-tale este internat nu știu pentru câtă vreme. Eu am fost contra internării lui. Ordinul a venit direct de la mareșalul Antonescu. Sunt foarte încurcat. îmi dau seama că situația d-tale și a soțului d-tale nu este prea agreabilă, dar poate că va trebui să-i spun mareșalului lucrul acesta, să mă consult cu dânsul să-i dăm drumul sau nu. Nevasta mea a insistat și dl. general Popescu i-a spus: Duceți-vă acasă și o să vedeți.

Aceasta s-a întâmplat cam pe la ora 10 dimineața. Eu eram în lagăr. Tocmai eram vizitat de Calotescu Neicu, un prieten al meu care era un

mare bogătaș în jud. Dolj. El îmi aducea daruri de Crăciun, un purcel, o friptură, așa cum se aduc daruri de Crăciun. Tocmai atunci mi-a venit și ordinul de punere în libertate. Dl. general Popescu vorbise la telefon cu Colonelul. Acesta chiar lipsise din

195 birou în acel moment și dl. general Popescu l-a certat pentru lucrul acesta. Colonelul a trimis pe cineva în cabană, ca să-mi spună că sunt liber. Vă închipuiți că lucrul acesta nu mi-a făcut neplăcere. Am început să-mi fac bagajele. Toți deținuții din cabană au venit să mă ajute; unul mi-a adus o pătură, altul m-a ajutat să-mi împachetez cărțile - aveam cărți multe; puteam să citim acolo - iar Calotescu Neicu, în loc să-mi lase lucrurile pe care el le adusese, m-a luat cu fripturi cu tot și m-a dus la gara Filiași, ca să luăm trenul a doua zi. Nu mai era nici o posibilitate să mai prindem trenul de Tg. Jiu. De Ia Filiași am plecat direct, am ajuns la București la 6 dimineața și la 11 dimineața m-am prezentat d-lui ministru de Interne general Popescu. Vă închipuiți că după 3 luni de reținere și după senzația și mai ciudată a punerii în libertate brusce, eram într-un fel de zigzag sufletesc foarte bizar.

Eram emoționat. Dl. general Popescu m-a primit foarte bine, mi se pare că m-a și îmbrățișat, nu-mi aduc aminte dacă m-a sărutat și mi-a spus: Domnule Arghezi, ești liber, du-te acasă și de acum înainte alunecă pe o tangentă mai mică, ca să nu pățești la fel. Consecința a fost că mi-au fost interzise condeiul, cerneala, hârtia etc. și de câte ori mi se punea numele meu la gazetă eram șters, devenisem odios. Am rămas, însă, din întâlnirile cu dl. general Popescu, și mai ales după cea din urmă,

cu cea mai frumoasă amintire despre dânsul.

Acuzatul general Popescu: Dacă l-am cunoscut pe dl. Arghezi până atunci.

Martorul Tudor Arghezi: Nu, îmi închipuiam chiar că dl. general Popescu trebuie să fie un om foarte înalt și foarte gras (ilaritate). Numele de Popescu și situația de general mă făceau să cred că este un altfel de om (ilaritate).

Acuzatul general Popescu: Dacă după această ocazie dl. Tudor Arghezi a trimis la ziar un articol foarte elogios la adresa mea, pe care am dat ordin cenzurii să nu-1 publice.

Martorul Tudor Arghezi: Da, în contrastul acesta sufletesc, pentru că m-a impresionat atitudinea sa, am scris după aceea un articol intitulat „Generalul", pe care îl am acasă în coșertie (?). Domnul general Popescu a crezut, însă, necesar să dea ordin Cenzurii să nu publice acest articol, pentru că nu-i plăcea publicitatea.

Acuzator public Săracu: Dacă dl. martor a trecut vreodată și pe la celelalte grupe de deținuți din curte?

Martorul Tudor Arghezi: Da, am trecut plimbându- mă, sentinela însă mi-a interzis ca să fac câțiva pași mai departe de o anummită limită.

Declarația lui Tudor Arghezi că el s-ar fi referit la un „țăran român" m-a făcut să-i întrevăd, parcă, privirea jucăușă și mustăcitul discret impus de împrejurare. Căci iată ce făcea acel „țăran român" și ce-i spunea cel ce-1 elogia (în „Informația zilei", Anul 111, Nr. 500, din 28 mai 1943):

„Am simțit în cuvintele pe care le-ai scris,

zvâcnind sângele neamului dumitale, fără să știe și să vrea într-adins să-i porți dreptatea și onoarea, când alții le-au dat uitării sau le-au întinat. Aceste chemări nu vin prin numire și prin porunca unei stăpâniri, le aduce pământul și le împarte vântul, sufletul acestui pământ, răscolit de buruieni și codri. Am auzit în cuvântul dumitale clătinarea trecutului și toate glasurile lui mai deștepte, cântând pe văl. De când n-am mai simțit acest accent în cuvântul scris. Cocorii noștri s-au îmbolnăvit zburând pe cerul palid, vulturii își

197 pierduseră penele, telegarii domnești mergeau încetinit și cu capul plecat care încotro.

...Am văzut peste ce-ai scris o predestinare. Nu te-ai temut unde se tem toți, n-ai șovăit unde ei se împleticesc. Ai rupt tăcerea cu hotărâre și pasul ți se aude că vine de departe. îl aud și cei ce trebuie să asculte cum se desface timpul, ca să despice calea de intrare în Ierusalim a omului așteptat. ...Ai dat drumul unui porumbel peste potopul de sânge și el ți s-a întors de dincolo de el, de acolo unde începe drumul stelelor cu o stea.“

Cei ce cunosc, fie și în linii mari, istoria acelor vremuri tulburi înțeleg că rândurile de mai sus ascundeau o altă „tangentă", ce putea irita foarte rău stăpânirea, căci era o trimitere pe „văl“, dar nu mai puțin străvezie, la memoriile, protestele, intervențiile dr-ului Filderman împotriva situației în care fuseseră puși coreligionarii săi. Acțiuni care cereau atunci mult curaj și care i-au și adus, la un moment dat, deportarea, pentru scurt timp, în lagărul de la Moghilev, în Transnistria. De altfel,

cei care au citit atent opera publicistică a lui Tudor Arghezi își aduc, poate, aminte că acesta s-a mai referit la d-rul Filderman, de pildă, în „Bilete de papagal (nr. 59 din 11 aprilie 1928), când a scris, între altele:

„Nici o gazetă n-a remarcat faptul că d. Filderman apare în Parlament grav ca un lord englez și cu o geantă de documente; în critica pe care a făcut-o politicii economice a guvernului a cerut credite pentru agricultură. în afară de agricultori, l-a preocupat facturile neplătite ale creditorilor Statului, mai toți avocați și oameni de partid. Ciudățenia se explică prin aceea că dl Filderman are, într-adevăr calități de om de Stat și deasupra clasei comercianților

198 care l-au trimis în Parlament el a văzut intima strucură a ființei noastre: agricultura la sate și intervenția la orașe.“

După Arghezi a urmat celălalt martor cerut în apărarea sa de ministrul de Interne generalul Dumitru Popescu. A fost chiar d-rul Filderman care, în afară de declarația făcută la proces și rămasă necunoscută opiniei publice, imediat după 23 august 1944, mai exact la 1 septembrie a acelui an, a adresat generalului Popescu această scrisoare (publicată în „Curierul Israelit“, Anul XXVI, Nr. 10, din 19 noiembrie 1944):

„Domnule General,

Nu-mi pot relua activitatea fără ca gândul meu să se îndrepte către Dvs. și ca prima scrisoare pe

care o adresez cuiva cu care am avut contact sub vechiul regim să nu fie adresată Domniei Voastre pentru a vă reînnoi - acum sub regimul de libertate - mulțumirile pentru sprijinul neprecupețit ce ați dat populației evreiești.

Fără a intra în amănunte, socotesc de-a mea datorie să reamintesc azi că Domnia Voastră ați fost împotriva deportării evreilor în Transnistria, ați sprijinit cu căldură acțiunea mea de a împiedica deportarea evreilor, ați sprijinit cererea mea de repatriere a deportaților și că, în sfârșit, Domniei Voastre se datorește în primul rând prelungirea contractelor de închiriere și pentru chiriașii evrei. (Ale căror case fuseseră confiscate și trecute în proprietatea Statului - n.n.). N-am amintit decât patru probleme. Dacă le-am enumerat nu este decât pentru că ele sunt dintre cele mai importante. Arhiva mea stă martoră sprijinului necondiționat și stăruitor ce ne-ați acordat în

199 toate împrejurările. Pentru toate acestea, vă rog să primiți din nou mulțumirile mele.

Cu cele mai distinse sentimente."

Și pentru ca depoziția lui Arghezi în favoarea lui Dumitru Popescu să fie mai bine transpusă în contingentele epocii, gândindu-mă la cele făptuite de ceilalți acuzați din proces, cred că multă dreptate a avut Saint Evremond (1613-1703) când a spus: Puțini sunt cei recunoscători, dar și mai puțini sunt cei generoși."

Cine consultă marile Istorii, enciclopedii sau lexicoane ale literaturii noastre se convinge de enorma strădanie și dăruire depuse de autorii lor

Cezar Petrescu, dincolo de literatură

spre a pune la îndemâna cercetătorilor a- ceste instrumente indispensabile și de mare preț.

Ele se referă și analizează lucrările tipărite și elemente cunoscute din biografiile autorilor consemnați. Limite și hotare firești comprimă accentele necontrolate, pentru a comunica doar valori stabile - cel puțin o bucată de vreme.

Uneori, însă, arhivele adăpostesc elemente necunoscute din existența autorilor analizați, elemente ce pot lămuri acțiuni la prima vedere inexplicabile sau greu de

201 admis de către posteritate. E ceea ce am putut constata și în cazul lui Cezar Petrescu, de pe urma căruia a rămas o arhivă extrem de sugestivă

pentru activitatea sa publicistică, ca și pentru epoca în care ea s-a desfășurat.

Documentele ne descoperă, mai cu seamă, avatarurile existenței sale în calitate de director al ziarelor *România* și *România Satelor.*

Apărut între 2 ianuarie 1938 și 7 septembrie 1940, ziarul *România* a fost, fără ca, evident, cititorii săi s-o bănuiască, subvenționat de Ministerul de Interne, condus în cea mai mare parte a acestui răstimp de Armand Călinescu. Fără să conjecturez asupra rațiunilor care au determinat oficialitățile timpului să-i încredințeze lui Cezar Petrescu conducerea acestui oficios, am să citez - dintr-un text olograf al acestuia - din păcate fără ultima filă sau precizări asupra datei exacte când a fost alcătuit sau a persoanei ori forului căruia îi era adresat.

Intitulat *„Propaganda internă",* el căuta, evident, să convingă despre utilitatea unui asemenea demers, căruia îi indica și principalele direcții, respectiv:

1) Contactul cu activitatea desfășurată de Fundațiile regale:

2) Utilizarea și controlul premiilor școlare. Alegerea unor categorii de cărți care, împărțite ca premii școlare, cultivă un anumit punct de vedere politic, național și dinastic. Un precedent a existat sub Spiru Haret, când a editat cărțile lui Coșbuc asupra războiului de neatârnare și Coroana de oțel.

3) Sub o formă ce urmează a se afla, editarea a două almanahuri anuale. Unul pentru popor, altul p. intelectuali, cum a fost almanahul „ Minerva " dinainte de război. Prin acest vehicul se poate răspândi și întreține în

202 *mod permanent un cult al dinastiei în popor. Almanahul a jucat dintotdeauna un rol mare în straturile cele mai tinere ale poporului românesc. E un mijloc sigur și puțin costisitor de propagandă, încă neutilizat ca sistem.*

4) Subvenționarea deghizată a gazetarilor și publicațiilor de recunoscută autoritate, aleși individual la gazetele cele mai diverse. Acestora li se vor cere diferite servicii prestate în cadrul biroului R; de fapt, însă, vor plasa metodic la gazetele respective articole în vederea intereselor apărate de biroul R.; indiferent de politica ziarelor.

5) în continuarea celor de la punctul 4, gazetarii și publiciștii subvenționați vor fi folosiți ca periodici colaboratori la ziarele de „tete" județene. Destul să publice un articol pe lună la unul din aceste ziare, pentru a da pe de-o parte prestigiu gazetei, pe de altă parte a servi cauza apărată de biroul R.

6) Extinderea filmului școlar, instructiv, în care se va da importanță deosebită evenimentelor în legătură cu istoria recentă a țării, războiul, dinastia, realizările regimului etc.

7) Patronarea ziarelor și revistelor minoritare, în limbile respective, care luptă împotriva revizionismului și fac propagandă pentru relațiuni pașnice între minoritari și regim. Există asemenea ziare și reviste, desigur că apelează la subvenții. Utilizarea lor periodică și introducerea unui control central.

8) Introducerea premiilor pentru elevii din învățământul supra primar, cărțile pentru sat editate de Fundația Principele Carol și <u>*abonamente*</u> *gratuite la „Albina". Instrumentul de propagandă existând, utili-*

203 *zarea lui se impune la categoria tineretului rural de 12-16 ani, cetățeanul de mâine.*

9) Propaganda prin cazărmi. Urmează a se stabili mijloacele și cadrul acestei propagande. Dincolo de disciplina strict militară, folosirea timpului de stagiu pentru a implanta în spiritul soldatului câteva elemente de respect față de actuala așezare socială, regim, monarhie etc. Utilizarea acelorași principii în pregătirea premilitară preconizată în ultimul timp.

10) Controlul fondurilor așa zis culturale, de la comune, județe, bănci, cooperative etc. Acestea servesc pentru plata de abonamente sau exemplare de cărți, fără nici o selecție de

întreruptă aici din cine știe ce circumstanțe, această expunere ne poate convinge, între altele, și că poate, într- adevăr, nu-i nimic nou sub soare.

Colaborarea scriitorului cu Ministerul de care depindea se lovea, totuși, de unele piedici, pe care cel dintâi nu se sfia să le înfățișeze autorității în drept.

Astfel, într-o scrisoare către Armand Călinescu în momentul când s-au împlinit patru luni de când își luase *obligația de a face să apară ziarele România și România Satelor* - obligație pe care, după propriile-i spuse, o îndeplinea *cred, destul de onorabil* - Cezar Petrescu s-a plâns ministrului de *lipsa unei baze comerciale,* ceea ce împiedica redacția să obțină credite și alte înlesniri pe piață și lipsind-o de *mijloacele pe care le are la îndemână orice întreprindere comercială.* Jar, ceea ce era și mai rău, după încă o lună el s-a văzut nevoit să-i arate ministrului său că redacția se afla în *acelaș punct mort* și trebuia să-și consume toată energia *în acrobații financiare umilitoare, pentru a*

plăti, de la zi la zi, vagonul de hârtie.

Ceea ce a permis, între altele, și ca anumite *manopere ale Subsecretariatului de Presă și Propagandă,* condus de Eugen Titeanu, să ajungă *atât de departe,* încât Cezar Petrescu, excedat, i-a scris lui Armand Călinescu: *„vă conjur să luați ziarele regimului sub protecție, indiferent de persoana mea".* Căci ce se întâmplase? *Un domn Procuror* se prezentase la redacție *pentru verificarea gestiunii.* Cu *de la sine mai judicios discernământ,* magistratul *s-a desesizat de această atribuțiune sub dresarea unui Proces-Verbal,* dar pomenita descindere - a continuat Cezar Petrescu - *a împrăștiat în public impresia că ziarele regimului au ajuns la Parchet.* Ceea ce, evident, era de neconceput.

Dar, uneori, directorul ziarului *România* era în situația de a comunica și vești reconfortante. Bunăoară atunci când și-a putut informa ministrul că, în afara îndatoririlor sale de la ziare, găsise răgaz să mai facă și altele: *Anume, în continuarea mandatului executat la Blaj cu oarecare succes, s-a ivit împrejurarea să pot utiliza un manifest al tinerilor ardeleni înverșunați maniști ce s-au hotărât să urmeze pe Victor Moldovanu.* (Secretar General al Frontului Renașterii Naționale - n.n.). *Actul politic cred că este extrem de important [...]. Declarația ar urma să fie adoptată de întreg grupul, mâine, după o adunare la Biserica greco-catolică din str. Polonă. Poate că e util să cunoașteți textul stilizării mele înainte de a deveni public, pentru eventuale modificări sau sugestii. In*

acest caz rog a-mi comunica unde să vă găsesc și unde să-l trimit, aproximativ pe la orele 8, în astă seară, pentru a-mi fi restituit ca să-l înmânez celor în drept. Cu statornicele sentimente dintotdeauna.

205

Și cu toate acestea, necazurile lui Cezar Petrescu nu luaseră sfârșit. La un moment dat, el s-a lovit de „uluitorul" refuz al lui Armand Călinescu de a aproba apariția publicațiilor *România Sport* și *România Literara,* refuz pe care zadarnic încerca să și-l explice, când existau atâtea argumente în favoarea cererii sale.

Argumente pe care le-a și enumerat ministrului după cum urmează: *Cunoașteți că am stat în serviciul regimului de la prima chemare, în afară de orice veleitate, izbutind să creez, împotriva tuturor animozităților și coalițiilor de briganzi, două publicații într-adevăr occidentale.*

Pe de altă parte, trebuia ținut seama că *Universul- Sport* era *o mizerie morală, Capitala Sport o foiță* ce dezonora *atât sportul, cât și presa,* iar *Gazeta Sporturilor* editată de *o păduchérniță evreiască, de la redactori până la proprietari.*

în același timp, a ținut Cezar Petrescu să amintească ministrului: *Cunoașteți, de asemeni, că în momentul de față apar numai două reviste literare săptămânale: Universul literar, editat de Universul și condus de fiul dlui Stelian Popescu și Adevărul literar, editat și scris de foștii redactori ai fostelor ziare suprimate Adevărul și Dimineața* (de guvernul Goga-Cuza pe care, spre a-1 controla, tot Armand Călinescu fusese impus de Carol II,

Ministru de Interne - n.n.).

Și, spre a fi și mai convingător, Cezar Petrescu a invocat și alte argumente, ba chiar mai puternice. întrucât *socotind că în Universul literar* - a subliniat el - *se mai observă și acum o drojdie de ideologie gardistă, după cum în Adevărul literar se strecoară și acum o drojdie de socialism și comunism, apariținnea unei reviste literare care să complecteze* România, *afirmând pe planul literar*

206 *și artistic același spirit al regimului, mi s-a părut o imperioasă datorie, nu un capriciu sau un motiv de agravare a crizei din presă.* (Pricinuită de suprimarea mai multor ziare și reviste - n.n.).

Și întrucât nici adresantul nu l-a bănuit de asemenea intenții, revista chiar a apărut - ca supliment al cotidianului - și s-a bucurat de colaborarea celor mai prestigioase nume ale epocii: Ion Vinea, I. Minulescu, V. Voiculescu, Victor Eftimiu, Al. Philippide, Zaharia Stancu, Cella Delavrancea și mulți alții.

Supărări mult mai mari s-au abătut, însă, asupra lui Cezar Petrescu o dată cu instituirea - la 6 septembrie 1940 - a *Statului național legionar.* Căci chiar a doua zi de la instalare, noii cârmuitori au decis suprimarea ziarului *România.* Mai mult, dintr-o suplică adresată de scriitor noului Ministru de Interne aflăm astfel că: *In noaptea de 22 spre 23 septembrie 1940, un domn agent al Siguranței, care însoțea o gardă compusă din nouă jandarmi, s-a prezentat la domiciliul meu pentru a-mi pune în vedere că nu mai am dreptul să părăsesc locuința și nici nu mai pot avea vreun contact cu cineva.* E adevărat, măsura a fost, totuși, ridicată a doua zi,

dar puțin timp după aceea în ziare și la Radio a fost difuzat un comunicat și o listă a *foștilor demnitari* cărora li se fixase domiciliu obligatoriu și în care figura și numele scriitorului nostru, deși el fusese, de fapt, exonerat de la amintita restricție. Aceasta era motivată de nevoia de a-i pune la adăpost pe cei, în realitate, arestați și depuși la Jilava, de a pune *capăt agitațiilor pe care le puneau la cale clandestin* și pentru că erau *în cercetarea Justiției.* Având, dar, în vedere că el fusese scutit de măsura amintită, Cezar Petrescu a putut arăta noului Ministru de Interne că dacă motivarea în

207 cauză putea fi *valabilă pentru toți cei prevăzuți în comunicat,* pentru dânsul ea era fără obiect, întrucât *agitații clandestine n-am făcut și nu pot face, fiindcă nu am avut și nu pot avea nici o altă veleitate decât aceea de scriitor tradus în șapte limbi străine și de gazetar onest și, în sfârșit, fiindcă nu sunt în cercetarea Justiției.* Tot atâtea rațiuni care l-au îndreptățit să solicite ministrului să dea *atât la Radio, cât și în presă dezmințirea necesară care să clarifice o situație de altminteri pe cât de simplă, pe atât de limpede.*

Legionarii aflați la putere au fost, însă, se pare de altă părere. Adevăr de care ne convinge o altă scrisoare, de astă dată trimisă Prefectului de Prahova, în care Cezar Petrescu îi semnala „cu surpriză" că locuința sa din Bușteni, strada Tudor Vladimirescu 1, i-a fost, în noaptea de 20 octombrie 1940, „cercetată, percheziționată, iar 2 camere de lucru, cu biblioteca, au fost sigilate, cu un sigiliu indescifrabil, de un grup de localnici din Bușteni, care n-au arătat nici un fel de

împuternicire oficială sau legionară pentru a proceda la asemenea operațiuni". Iar mama sa, *„ dna Olga D. Petrescu, onorabilă pensionară și profesor secundar, în vârsta de 67 ani",* fusese supusă la un interogatoriu cu întrebări *„de cea mai absurdă imaginație*[1]*'.* (Printre cei identificați în acel grup s-au aflat *„agentul de percepție din Bușteni, fiul comerciantului Ștefanescu, din aceeași localitate, și un ucenic lăcătuș, numit Pache Pandrea*

Autorul scrisorii înțelegea că „interesele generale ale țării" erau „de o atât de gravă natură, încât asemenea violentări de drepturi și garanții individuale" treceau „pe al zecelea plan". Insă având în vedere că domiciliul obligatoriu i se ridicase la mai puțin de 24 de ore, că nu

208 deținuse nici „o demnitate în trecutul regim de 2 ani jumătate", iar „dl Director al poliției și Siguranței Generale Ghica“ îi putea confirma domnului prefect că el nu figurase decât dintr-o eroare pe lista publicată în ziare, unicul motiv pentru care aștepta solicitudine era faptul că el nu reprezenta decât „un simplu caz individual".

Alte supărări i-au fost cauzate de împrejurarea că, deși ziarul *România* ca *proprietate a titlului aparținând Ministerului de Interne* îi fusese concesionat *prin contract de locațiune de servici pe timp de cinci ani,* fusese suprimat fără niciun preaviz, *în casă se găseau încasări și plăți scadente de salarii și furnituri, de plata hârtiei și a tiparului-,* precum și tracasările suscitate de investigațiile asupra gestiunii sale.

Și de parcă cele de mai sus n-ar fi fost de ajuns, i s-au mai oferit și alte prilejuri de

irepresibilă amărăciune provocată de situația sa de *scriitor și român proscris.* O rază de nădejde îi mai constituia doar convingerea că dacă se va adresa „intelectualului și demnitarului" Mihai Antonescu, nu va fi categorisit de acesta în *numeroasa breaslă a celor care dau asalt factorilor de guvern cu avalanșe de petiții și doleanțe,* ci va fi ascultat „cu înțelepciune". Iar legitimări spre a beneficia de un astfel de tratament - socotea el - erau destule căci:

Politică n-am făcut. Demnitar cu vreo culpă și vreo răspundere în trecutele guvernări n-am fost (2 luni, Secretar General în inofensivul Minister al Artelor acum 4 ani). Beneficiar nu puteam fi, că n-am figurat niciodată în niciun consiliu de Administrație, nici o comisiune remunerată, etc. Am condus un ziar oficial, pe bază de contract, care departe de a fi însemnat o sursă de profituri, mi-a lăsat moștenire datorii și un infern procesiv

209 *ce nu se va stinge nici dacă mi-ași vinde venitul meu literar pe cinci ani înainte - singura mea resursă de existență. Mason n-am fost, nici iudeofil. Douăzeci de ani, scrisul meu, străbătut de naționalismul și tradiționalismul cel mai robust, a figurat în toate antologiile în manualele de școli, în cultura românească. E penibil să-mi pledez acest drept la viața literară ca un proces la judecătoria contemporanilor.*

Fiind, însă, vorba de un bun moral, de o contribuție spirituală la patrimoniul cultural care nu-mi aparține, căci o carte scrisă s-a desprins de autor, am socotit o datorie să aduc la cunoștință această monstruozitate și să apelez la bună voia intelectualului și demnitarului pe care l-am socotit mai sensibil la un asemenea asasinat moral, pentru

a obține o dreptate. Atât de puțin și de simplu: o dreptate.

E greu de spus dacă această plângere a găsit, sau nu, ecoul scontat, dar cert este că Cezar Petrescu a considerat că trebuia să-l sensibilizeze și pe Ion Antonescu, scriindu-i:

Desființând un om, fiindcă presintat ca odios profitor al regimului trecut, până la proba contrară, am suportat din partea pretinsei poliții legionare percheziții, sigilări, anchete, confiscări, cercetări și dat pradă opiniei publice tocmai ca un instrument lingușitor și beneficiar al camarilei, compars al camarilei, sortit să expieze odată cu camarila. [...]. Nu am de apărat decât ceea ce e apărat de la sine: prin cifre, întrucât privește lipsa oricăror profituri materiale, prin documente, întrucât privește lipsa oricărei slugarnice aserviri morale.

Și pentru a-și putea expune și mai convingător cauza a cerut:

O audiență de un sfert de oră mi-ar fi, Domnule General, mângâierea celor șase luni de nedreptate, suportată stoic numai și numai în nădejdea unei dreptăți, ultime și reparatorii.

Iar în loc de orice altă încheiere, a salutat cu: *Să trăiți, Domnule General.* (E adevărat fără a preciza și cum - sau altcum).

Adevărata „mângâiere" a continuat, însă, să se lase așteptată și i-a venit, s-ar părea, cu adevărat abia de la cel pe care, fără reticență, îl putea numi *Scumpe tovarășe Leonte Răutu.*

Și totuși, chiar și în această stare de plenitudine sufletească el s-a văzut nevoit să comunice „scumpului tovarăș" niște intrigi care-1 iritaseră peste măsură.

Căci iată ce se întâmplase. La Festivalul internațional al teatrelor de Păpuși și Marionete, pe care îl prezida, fusese nevoit ca, din culise, să asiste *în afară de spectacolul public la spectacolul mult mai pitoresc și național în care anumite fosile birocratice din Ministerul Culturii n-au contenit a trage sforile pentru maxime vanități și complicități în dauna prestigiului propagandei culturale.*

Ce făcuseră, totuși, aceste *fosilei* O aflăm în continuarea celor de mai sus. Așa dar:

Cum arătam în precedenta scrisoare de mulțumire, datorită energicei dtale intervenții spectacolul teatrului din Cluj a fost admis să figureze în programul Festivalului. De la sine înțeles, în condițiile cele mai ingrate, cu trupa demoralizată de sâcâielile anterioare, fără răgazul repetițiilor, fără nici o bunăvoință. Un spectacol impus, prin forțare a mâinii, cum n-a contenit a afirma pretutindeni, cu deosebire străinilor, autoarea

211 *acestor manevre, o anume Predescu, funcționară în Minister.*

Manevre cu atât mai condamnabile, cu cât *inimoasele elemente* de la teatrul din Cluj impresionaseră publicul prin *ingenioasa interpretare, calitatea muzicii originale și mesajul umanistic al povestirii în sine a «ursului polar Fram», mai omenos decât numita Predescu.* întâmplător, o știm, povestirea îl avea ca autor

chiar pe cel care nu s-a mulțumit să comunice doar cele întâmplate, ci a prezentat - cum aflăm din aceeași scrisoare - *și dovezile scrise, adică solicitările cu totul entuziasmate ale delegaților din Vietnam, Jugoslavia, Marea Britanie* care *au cerut dreptul de a juca piesa în patriile lor, de a crea filme pe baza acestui scenariu, de a le acorda exclusivitate pentru radio, televiziune etc. etc..*

*

Mă opresc aici, deși această retrospectivă a avatarurilor existenței publice a lui Cezar Petrescu sub cele patru dictaturi - de scurtă sau foarte lungă durată, cum a fost cea comunistă - e departe de a fi complectă.

Dar ea poate, totuși, da naștere la tot felul de întrebări, ca de pildă:

Dacă și în ce măsură între scriitor și autorități se crease o stare de subordonare reală sau factice;

Dacă s-ar fi împotrivit fățiș constrângerilor - la care au fost supuși, de altfel, toți confrații lui - Cezar Petrescu ar fi creat o operă care să reziste mai bine trecerii timpului;

Dacă intensa-i activitate jurnalistică a dăunat - sau nu - operei sale literare;

Dacă, desfășurat sub alte climate politice și sociale, scrisul său ni s-ar înfățișa acum într-o altă lumină sau ar fi suferit noi interpretări în funcție de evoluția canonului.

Cu astfel de întrebări - sau altele - ceea ce mi se pare că oricum nu poate fi ignorat e împrejurarea că între cele două războaie mondiale Cezar Petrescu a fost unul dintre cei mai citiți scriitori români în țară și mai frecvent tradus peste hotare. Și că ceea ce i s-a întâmplat lui n-a fost defel un caz singular.

Au trecut mai bine de șaptezeci de ani de la moartea lui Mircea Damian și, cred, puțini sunt cei

Un uitat

Mircea Damian

care - fără să fi trecut de o „anumită vârstă” - mai știu ceva despre dânsul.

în „Istoria literaturii române” - apărută în iulie 1941 - G..Călinescu n-ar fi putut discuta, chiar dacă ar fi vrut, o seamă de circumstanțe legate de scrisul lui Mircea Damian, pe atunci încă vii în memoria

MIRCEA DAMIAN

Din „Dicționarul scriitorilor români” cititorii de astăzi pot afla, de pildă, că Mircea Damian a avut „o *existență dezordonată și nomadă, trăind de pe* o *zi pe alta, peregrinând din oraș în oraș (Bistrița, Dej, Bacău, Galați, Constanța) întemeind sau colaborând la diverse publicații obscure. S-a stabilit în cele din urmă la București;*

214 *lucrează în câteva redacții, întemeiază și conduce el însuși „Vitrina literară” (1929-1934). Se*

lansează și în literatură, ca autor de povestiri umoristice

„Dicționarul general al literaturii române” a considerat că-1 putea caracteriza mai bine în acești termeni: *„Ca gazetar are vână și* o *doză de ferocitate, punctând apăsat prin violența sarcasmelor cu care îi izbește pe aceia care îi cad sub condei. Mereu încruntat, pus pe cârcotă, arțăgosul se arată, în articolele lui, ba scârbit, ba mânios, iar răutatea aceasta conține parcă și un grăunte de ură. In suita de „scrisori deschise”, ca și în ciclul de cruntă batjocură, „Viața romanțată” (a unor politicieni ai momentului) el spune pe șleau ce are de spus „ mahărilor ”, „lichelelor" și cutărui „găgăuță”, împroșcându-i pe „ dezmățați ” și „profitori ” cu expresii tari ce merg până la invectivă*

Tot atâtea aprecieri ce nu prea pot stârni curiozitatea iubitorului de literatură.

Mai nuanțat în judecarea lui Mircea Damian, I. Negoițescu ni-l aduce - în „Istoria literaturii române” - mai aproape de înțelegerea cititorului scriind: *„Folosind în romanul „De-a curmezișul” (1935) un material autobiografic, urmând a fi utilizat probabil altădată, cândva, de alții, tot ca document de epocă, Mircea Damian e în schimb veritabil artist în câteva din nuvelele strânse în culegerile „Eu sau frate-meu” (1930) și „Două și-un cățel” (1935) selectate apoi în „Bolșevicul", unde personajele și situațiile* momentelor *lui Caragiale revin, de astă dată într-o lume absurdă nu ca fond, ci ca* formă: *mistificarea patologică (dubla personalitate, autocopia), mutații de caracter surprinse în aspectul lor mai mult grotesc decât misterios, dar cu tentă pirandelliană,*

215 *simulând profunzimea marelui scriitor italian, poate mai aproape totuși de humorul benign al literaților americani. „Rogojina” (1945) de un naturalism care împrumută realității, fără nici un efort de disimulare formele literaturii; e o descriere dură, viguroasă a universului penitenciar, cu apreciabilă exactitate, surprinzând angrenajele și figurile lui”.*

Iar acum, măcar câteva mărturii ale celor care l-au cunoscut nu numai din scris, ci în calitate de colegi de breaslă sau de prieteni și care ne vor mijloci o mai bună înțelegere a resorturilor care l-au pus pe Mircea Damian în situația de a scrie așa cum a făcut.

în evocările din „Vitrina cu amintiri” (ed. Cartea Românească f.a.) - așternute în ultima parte a vieții, când era grav bolnav - letonim Șerbu a relatat:

„Pe scriitorul Mircea Damian îl cunoșteam încă de la Sburătorul, unde citea nuvele și schițe, proferând un umor absurd, de altă natură decât cel al lui Urmuz.

... îmi plăcea omul. Era sincer, deschis, iar în relațiile cu colegii săi mai tineri darnic și chiar generos.

Fie că pretențiile sale nu erau prea mari, fie din risipa generoasă care-l trăda, a rămas, în fond, un boem și un visător ca pe atunci când își plimba tinerețea flămândă pe aleile Cișmigiului. Mircea Damian nu s-a ales cu un bloc cu șapte etaje, nici cu o vilă, dar nici măcar cu un apartament, deoarece a murit sărac ... ”,

Accente interesante pot fi întâlnite și la Ion Th. Ilea (în „Mărturisirile unui anonim”, ed. Cartea Românească f.a.) care a narat că Mircea Damian:

„Avea o mândrie care era înțeleasă greșit și o

fermitate în atitudini și acțiune care incomoda. De aceea a avut dușmani, dar tot de aceea a avut și prieteni. Mă

216 *socotesc printre aceștia din urmă și dovada prieteniei lui am avut-o în multe împrejurări*

Astfel, venit din provincie, „lipsit de crăițari” și neavând unde „să aterizeze”, Ilea s-a dus direct la „Capșa”, pe care o socotea „târgul literar al Capitalei”. Acolo a dat peste Mircea Damian care, simțind, înțelegând cum stau lucrurile, după un sfert de oră în care l-a tot cântărit, l-a întrebat dacă voia să ducă un plic la „Fundație”. Neavând altceva mai bun de făcut și doritor să lege noi cunoștințe, Ilea a acceptat numaidecât. La „Fundație”, Al. Rosetti a citit bilețelul aflat în plic, l-a chemat pe Isaia Răcăciuni și i-a șoptit ceva la ureche. După câteva minute, aducătorul a primit alt plic, cu rugămintea să i-1 predea lui Damian. Care l-a deschis, izbucnind în râs și i-a înmânat 2.000 de lei, spunându-i:

- Du-te și cumpără-ți o cămașă și închiriază-{i o cameră.

Alții, puternicii zilei, n-aveau, însă, motive să-l aprecieze și cu atât mai puțin să-i fie îndatorați. Căci, așa cum, cu bun cuvânt, a observat și ALRaicu - în „Luminile oglinzilor” (ed. Minerva, 1974) - Mircea Damian *„nu s-a ferit niciodată să-și spună deschis părerile, chiar atunci când era conștient că-l pasc primejdiile* O făcea nu ca să braveze, nu spre a dobândi vreun avantaj personal, ci dintr-o nestăpânită nevoie de a spune lucrurilor pe nume, de a dărâma falsele statui ale vieții publice și cu un curaj, rareori atins în publicistica

noastră. Iar consecințele n-au întârziat să se arate, făcându-1 să cunoască de două ori închisorile timpului.

Prima oară, condamnarea i-a fost prilejuită de filipicele adresate prințului Nicolae, personaj ce nu se bucura, de altfel, de mare stimă în ochii celor ce-1

cunoșteau, dar care, prudenți, preferau, să-și păstreze opiniile pentru ei sau apropiații lor.

ANUL I, No. 32 — 12 NOEMBRIE IBM

CRONICA

Redacția șl Administrația: Str. C. A. Rosettl No. 3

POST-SCRIPTUM

la cea de a doua scrisoare deschisă

către 1 S. R. Prințul Regent Nicolae

încep r*u o *upovcdanlv .• iiinâ atu acria r/iithilrlf N'itrr 11 Ario Ha. u'am* «WM* *de cui* o *iutfiiflc țl uii gaud* .* «fi le ICHH, pwr yi *i,implu. fi* vA *fnhuetc fWHtru* ele *bani, arii cum i^luietf pentru* orice *alt articol. Itiit. MMiirhetc ixtA* |M» «le e/M porte. *cil* «toc'ey *fi foot flilll ca* «4 KM *acria cele tont opiatele, afi fl refute!* M«*I. *Prea rmu amutante uublectele...*

pritMa uplttold, a trocul aproape N«- *ubaurvalA. it. pallia fi-a* sMrlft Wser «tiuMfUe *la directorul aceatei pecete, « amrnințat, ce omul la ucoet, cu onnre fi fit alte obiecte de lerlurl, y/ *e*

)aitt ii-uil purta mie picii fi a rupe tia-ifle til nu reprodurd miriuoarea cu pricina, uici a'a comenteze.

*I u cea de-a doua ocritoare lucrurUe a'att tchlmbiit IH*I. flindcd — ae aice — um foot prea atyru, foloalud unele epitete rare HH rlmcatâ nici cu „prinț*. nici ru ..regent*. apa cam de tigur faiprnve l.tituluitiei Nule dlu atrada Cameliei, ea rtlt- nici de prinț. >ilci de regent. Vedeți, tun ftihl ailit ad mu cobor la ttuumilt iu- (vitif/i-ei, cumeutdud un lupt pantnt care ••ti*

liei, ci de ocriuourea mea, fi-om fui! poftit la flummil procuror, oara, după •••• m'u inlrebut duru ett anat nemernicul fi criminalul fl mlfelul fi dacd-uti H«WM« *rPepundcrea tiuâioflUor, m'u obligat m Itcdletc* e *hârlle. .Apoi, amcnluiaiur de politico», mi-a fâc.ul eunoecut vil-mi dea- rhida acțiune publici! pentru crima de .Jena Maiealate-, drugii Duumnr.*

Buuul

Eu NN *cunget' legile. Dar tuni iuvrv-dințat od domnul procuror HilfceuM* e *ftiut ce oorbeftc fi ce face. Af pofti oi fiu tdmurit Iutii ducd ecritoarva meu. oare dlocuta uu nvt ł.4HTHtl<.IU ui prințului, poate fi nuvotifd drept trimit de ,Jeee Dajeatate*

la etăți nițel

Lumlndțlu țn-iuțul-regent, are chef do la rama cu mufina pe diddle l upi falei. Ml *etrlrenecd tceficuleiv fofeuruiut Ion Ha miau, ud pdlmuiaucil profe-ori Muiurreifari fi ud uferâme curuțe cu frântele de lut. .Vu |»NR ipelete — de m-gur abuurdb fi... nelegaM — ca firtHii cotdțeen a» urau chef ad feed autfel de ududrdrdnii. Har Irebnlo e'admltem alta Ipoletd.- rd flecare minlutru, actual fi font, dor lua le întrecere i-u prințul.*

Mircea Damian a socotit că altfel trebuia el să procedeze. Și, la 14 iunie 1929, i-a adresat, în publicația „Cronica politică și parlamentară”, o lungă „Scrisoare deschisă către A.S.R. Principele Regent Nicolae”, în care, printre altele, l-a informat:

„Mi s-a întâmplat, Alteță, să fiu mai zilele trecute martorul unei scene în Bulevardul Elisabeta, în care Alteța Voastră a jucat, ca să zic așa, rolul principal.

...Fiind totodată Prinț, Colonel și Regent, sportmen și Comandor, Alteța Voastră este pururi grăbită. Foarte explicabil: afaceri de Stat, inspecții, recepții etc.

...In ziua cu pricina, Alteța Voastră, grăbită ca de obiceiu, urca Bulevardul Elisabeta cu o viteză care depășea pe cea stabilită, pe străzile Capitalei de ordonanțele în vigoare ale prefecturei de poliție. Și Augusta Voastră mașină s-a proptit, brusc, de căruța unui fran- zelar, mi se pare, de lux. Căruța avea pe capră un om care, dacă nu cunoaște anumite ordonanțe, mâna cu o viteză redusă și aștepta în înghesuială să se supună agentului de circulație când ridică, grav, o mână în sus, vertical, sau când o întinde, pe cealaltă, orizontal, în direcții variate.

...Publicul Vă recunoscuse, firește; deasemeni sergentul din post, care a salutat respectuos. Franzelarul, om simplu și necăjit, nu a recunoscut, însă, p-e Alteța Voastră, pe care, de altfel, n-a văzut-0 în carne și oase și cu mașină.

Augusta Voastră mașină împingea mereu căruța firanzelarului; - și franzelarul înjura mereu pe Alteța Voastră. Câteva persoane din publicul ce s-adunase în număr destul de mare l-au lămurit,

prin semne, și în

219 *șoapte, pe ticălosul de căruțaș că, uite, Domnul cu pricina este Principele Regent.*

Stupoare!

Omul a înjurat mai departe și mai variat, cu bună știință.

...In sfârșit strada s-a descongestionat, căruțașul a răsuflat cu ușurare, iar Alteța Voastră și-a văzut liniștită de drum, cu viteza obișnuită, adică foarte mare, cu viteză, adică, de contravenție.

...La noi, Alteță Regală, legile trebuie să fie respectate de cei mici, potrivit unui foarte vechi obicei al pământului, pe care, bag de seamă cu nespusă bucurie, că Măria Ta îl înțelege. Rog, deci, pe Alteța Voastră să binevoiască a da poruncă guvernului, adică ministrului de interne, să spânzure pe căruțașul ticălos cu franzele de lux, chiar în locul unde a cutezat să insulte pe Alteța Voastră și Augusta sa mașină.

Iar sergentul de stradă, care n-a transportat imediat la închisoare pe ticălos, să fie tras, ca într-o țeapă sau într-o frigare, în paratrăznetul hotelului „ Bulevard Palace ”.

Rămân, al Alteței Voastre, prea plecat și prea supus servitor,

Mircea Damian

O a doua scrisoare, tot „deschisă” și tot în „Cronica politică și parlamentară” publicată, a fost datată 1 noiembrie 1929 și a avut în vedere o altă „vitejie” a prințului. S-o urmărim, fie și fragmentar,

din nou din cauza lungimii ei:

„Alteță Regală și Stăpâne,

Au trecut numai câteva luni de când Ți-am adresat o scrisoare deschisă, povestind o scenă din Bulevardul Elisabeta unde Persoana Ta și Mașina Ta, amândouă

Auguste, s-au năpustit în căruța unui franzelar, mi se pare de lux. Iar acum gazetele aduc știrea că Ai mai făcut o vitejie, călcând în picioarele Tale Auguste, un șofer, pe nume Ion Damian. Gurile rele spun că bietul sofeur a primit mai multe lovituri de picioare decât ar fi trebuit și decât ar fi meritat, fiindcă Măria Ta L-ai fi confundat, după nume, cu mine. Nu, Alteță, n-am fost eu. Dealtminteri, am credința că memoria Ta a uitat numele meu. Și cu drept cuvânt: afaceri de Stat, recepții, etc.

Luminăția Ta!

Supușii Tăi, pe care-i conduci cu mașina și cu picioarele, s-au cam revoltat, fiindcă ei pretind ca Măria Ta să aibă și cap. August sau nu - dar să fie cap. Căci ei nu cunosc până astăzi, din partea Alteței Voastre, decât o activitate de contravenient la legea circulației și a vitezei, de scandalagiu și de bătăuș. Ceea ce, se zice, n-ar fi suficient. Personal, nu sunt de aceeași părere. Mai mult: eu ași propune guvernului să pună la dispoziția Măriei Tale un tanc, cu care să dai buzna unde e lume mai multă, să sfărâmi toate automobilele și căruțele cu franzele de lux, să dărâmi Cercul Militar și Academia, Ateneul și Universitatea și toate instituțiile particulare și de Stat”.

Alteță Regală!

... M-am amuzat grozav aflând că o dată Augustul bot al Augustei Voastre mașini a tamponat căruța unui cetățean, până când a facut-o praf. M-am amuzat și mai mult, aflând că Augustele Voastre palme au plesnit doi obraji universitari. Iar când am aflat că Augustele Voastre picioare au fărâmițat testiculele omonimului meu - m-am prăpădit de râs. îmi spuneam: „așa prinț și așa sergent mai înțeleg și eu!”. Căci mie îmi place să fie omul popular. Alteță. Trăim vremuri democratice, și am credința

221 *că - dacă ieri Ai zdrobit* o *pereche de testicule - mâine* o *să Te bați pe burtă, fie cu șofeurul pe care l-ai lăsat leșinat pe stradă, fie cu franzelarul, mi se pare de lux, cu care Te- ai înjurat de mamă, acum câteva luni...*

Cum lumea nu Te prea cunoaște, cum îl cunoaște, de-o pildă, pe d. D.R.loanițescu și pe d. Potârcă, să dai peste un alt Ion Damian care, până să bage de seamă că Măria Ta este chiar Măria Ta - să-ți frământe Augustele testicule, să-ți spargă Augustul cap și să-ți frângă Augustele mâini...

Recomandându-Vă atențiune și prudență, rămân al Alteței Voastre Regale, prea supus și prea plecat servitor și rob. “

Mircea Damian

însă nici fiind „prea supus și plecat”, ba nici chiar „servitor și rob”, Mircea Damian tot nu s-a cumințit. Și, deși îndată după cea de-a doua scrisoare a fost chemat la Parchet, a socotit că trebuia musai să-i adauge un „Post Scriptum”,

apărut în aceeași publicație, la 22 noiembrie 1929.

Disecând reacțiile la ceea ce l-a precedat, a ținut să precizeze:

„Prima epistolă a trecut aproape neobservată. D. Vaida (atunci ministru de Interne - n.n.) *și-a zbârlit doar mustățile la directorul acestei gazete, a amenințat, ca omul la necaz, cu cenzura și cu alte obiecte de tortură și a isprăvit prin a-mi purta mie pică și a ruga ziarele să nu reproducă scrisoarea cu pricina.*

Cu cea de-a doua scrisoare lucrurile s-au schimbat, însă, fiindcă - se zice - am fost prea aspru, folosind niște epitete care nu rimează nici cu „prinț", nici cu „regent”.

După care a continuat:

In ultimele zile îmi era rușine și scârbă să scot capul în lume. Din toate părțile eram întâmpinat cu vorbele:

- Bine i-ai făcut! Prea își face de cap. (E vorba de Măria Sa).

- Ai avut curaj!

- Ești îndrăzneț! ”

...Oficioasele partidelor național-țărănesc și liberal s-au luat la harță, învinuindu-se reciproc de a mă fi plătit și pus la cale să scriu ceea ce am scris. Iar, pe de altă parte, am fost învinuit de anti-dinasticism.

Să le luăm pe rând.

Nu fac niciun fel de politică. Nu mi-am vândut niciodată nici scrisul, nici conștiința.

Anti-dinastic? Eu? Ei ași. Dar sunt mai dinastic

decât însuși Augusta Brută, care terfelește o Coroană câștigată prin sânge și care își bate joc de o nație întreagă".

„... Dacă voi suferi o condamnare, - fie. Voi executa pedeapsa, iar după ispășire mă voi arunca sub roțile Auguste ale Augustei Voastre mașini. Până atunci, până la judecarea procesului adică, nu mă astâmpăr. Am să urmăresc activitatea Voastră particulară ca un blestem, și ca un noroc, și voi denunța opiniei publice fiecare nouă ispravă

Și spre a fi mereu în nota lui, în „Post Scriptum” a adăugat:

„Universul" de ieri a făcut o descoperire senzațională: Mircea Damian deși e Mircea Damian, nu-l cheamă Mircea Damian, fiindcă pe Mircea Damian îl cheamă pur și simplu Mătușa Constantin (într-adevăr, Mircea Damian era pseudonim - n.n.) *și pe Mătușa Constantin îl cheamă Mircea Damian ”.*

Dar ca să ne întoarcem la „Scrisorile deschise” și la previziunea autorului lor că va fi judecat, ceea ce a urmat i-a dat întrutotul dreptate. încât ultimele luni ale anului 1931 și le-a petrecut îndărătul gratiilor, iar după eliberare, scriind „Celula N° 13 (Șaptezeci și cinci de nopți la închisoarea Văcărești)”, a făcut-o cu mereu aceeași nedezmințită vervă, vădită încă din prologul cărții, din care reproduc acest scurt pasaj:

„ Văcărești ”

„Am ajuns la orele 13.30, după al doilea fus Greenwich. ... Niciun gând, nicio emoție, nicio impresie.

- Pentru faptul? - se interesează grefierul.

-Articolul 77, Lese Majeste.

-A-ha!

Oricum, era o variație.

- Vasăzică, dv. sunteți ăla cu chestia.

„ Dumnezeule! ” - m-am gândit. „ Și aici!"

Eram furios. De doi ani de zile aud la fiecare nouă cunoștință:

- Dv. sunteți cu chestia...?

De doi ani sunt întrebat zilnic de prieteni și de cunoscuți:

- Ce-ai făcut cu chestia?

Și ca *ei* cum n-ar fi fost deajuns...

După zece ani o nouă „chestie”

De această dată, ea s-a produs într-un context politic total diferit. Căci dacă în 1931 mai erau: Parlamentul, opinia publică, partide și condeieri care i-au luat apărarea lui Mircea Damian, (cum a fost Tudor Teodorescu-

Braniște, Radu Rosetti, Emil Socor, Al.S.Dralex ș.a.) zece ani mai târziu nu mai rămăsese nimic din toate acestea.

Mircea Damian nu înțelegea, însă, să se schimbe. Și când, către sfârșitul lui martie 1941 a obținut aprobarea să scoată o „gazetă obscură”, ziarul „București”, articolul de fond din 25 martie, semnat de el și intitulat „Bună ziua”, și-a asigurat cititorii:

„Ziarul nostru va fi un ziar liber în cea mai largă înțelegere a cuvântului. Știm: cuvântul „liber" sună ciudat sau nou ori pare, mai ales, lipsit de sens fiindcă a fost compromis. Vă asigurăm,

însă, că o libertate de gândire există sub orice regim, atunci când te pricepi să o practici înțelept și demn în cadrul legilor și dispozițiilor”.

Și tot în același număr a publicat și următorul „Comunicat” despre care n-avem cum ști dacă a făcut mare plăcere emitentului:

„Serviciul Central al Cenzurii comunică:

Toate publicațiile ce apar zilnic sau periodic, în Capitală și provincie, vor înainta până cel mai târziu l aprilie, recomandat, Serviciului Central al Cenzurei, Biroul Anchete și Cercetare, din București, Str. Academiei no. 17, COPIE după A UTORIZA ȚI A de apariție, eliberată numai de Cenzură, cu certificarea directorului”.

Joi 27 martie a atacat, în felul lui, tema zvonurilor care circulau, se pare, cu mare intensitate în lipsa unor canale libere de vehiculare a știrilor. Și a constatat:

„Rostogolit în urechi și din gură, zvonul ajunge să tulbure piața și să creeze adesea o atmosferă dăunătoare intereselor Statului. Pentru că dacă un eveniment petrecut cu adevărat trăiește atâtea ceasuri sau atâtea zile și pe urmă moare - zvonul, dimpotrivă, stăruie, capătă suprafață, adâncime și uneori înțeles ".

Iar cititorii puteau trage concluziile ce se impuneau. Marți, 8 aprilie 1941, deci într-un moment când țara, aliniată Reichului nazist și Italiei mussoliniene, se zbătea în tot felul de lipsuri, ziarul „București” informa că *„Un om a declarat război foametei: HERBERT HOOVER. Un plan ingenios pentru ameliorarea situației țărilor*

lipsite din Europa

Duminică, 13 aprilie, Mircea Damian s-a „văzut silit” să regrete că în țară „sunt prea mulți apostoli”, cum suna titlul articolului său ce sfida agresiva logoree oficială.

„Amenințările, nedreptățile, loviturile morale, atitudinea aceea țăfnoasă și arogantă de dictator sau de apostol - scria el - toate astea nu mai trezesc în sufletul omului nici teama, nici respectul, nici stima, ci numai teroarea și spaima.

Sufletele noastre sunt prea încercate și prea zbuciumate, inimile noastre prea îngrijorate și prea pline ca să mai suporte acea vorbărie savantă, acea frază umflată pe care am cultivat-o atâta amar de vreme ”.

Și tot așa, răsfoind ziarul, număr de număr, am văzut ce multe lucruri ar merita să fie cunoscute și de noi, cei de astăzi. Dar cum în toate se impune și măsură, am să mă mărginesc să citez, din păcate tot fragmentat, doar alte câteva luări de poziție revelatoare, unele aproape incredibile pentru curajul celui ce și le-a asumat și pentru momentul când a făcut-o.

Ca, de pildă, din numărul de vineri, 3 mai 1941, o altă „Scrisoare deschisă”, dar de astă dată adresată lui Ion Antonescu. Citez:

„Domnule General,

îmi iau îndrăzneala și cuviința de a vă aduce la cunoștința Dv. câteva chestiuni în legătură cu situația de

 azi a Presei române ...Nu știu dacă scrisoarea de față va fi îngăduită de cenzură, dar îmi spun că, oricum/ va ajunge în fața Dv.

Situația de azi a Presei și a ziariștilor în general este foarte precară, atât din punct de vedere moral, cât mai ales material.

Domnule General,

De când cu instaurarea noului regim, avem o *presă mai mult sau mai puțin dirijată. Vreau adică să spun că presa e dirijată în ceea ce privește linia politică propriu zisă, precum și politica gospodărească a țării... Nouă, celor de la ziarul „ București ” ne merge vestea că suntem democrați. Poate că suntem democrați, poate că nu suntem. Are asta importanță dacă-ți vezi de treabă și dacă vrei să trăiești cinstit din meșteșugul tău?...*

Domnule General,

Să ni se recunoască munca și serviciile, munca și serviciile pe care le prestăm în slujba țării. Căci e simplu să ni se comande cutare și cutare lucru, e comod să ni se facă aproape zilnic cutare și cutare observație; dar ar fi drept și omenos să fim întrebați cum trăim și pe ce ne bizuim pentru ziua de mâine. Când regimul cere concursul neprecupețit al presei și al ziaristului pe care, repet, îl dăm din toată inima - trebuie să ni se Înlesnească putința de a tipări gazeta fără atâtea hărțuieli și de a trăi fără atâtea neajunsuri și umiliri

Sau, din numărul din 13 mai, articolul de fond, în chenar gros, cu titlul „Dreptul la critică”:

„Intr-o audiență pe care am avut-o la ministrul Propagandei, pe vremea când umblam să scot autorizația pentru această gazetă - d. Nichifor Crainic mi-a atras atenția asupra unui lucru, la

care de altfel eu reflectasem

227 *de multe ori. Și anume: deși guvernul a acordat presei dreptul de a face o critică obiectivă asupra activității diferitelor instituții de Stat, abia dacă, rar de tot, vreun ziar a îndrăznit să discute și binele și răul, și lucrurile bune, precum și greșelile comise de cutare Autoritate sau de cutare demnitar.*

Am rămas pesemne cu o spaimă în oase, care ne încleștează încă degetele ce poartă condeiul, ori de câte ori vrem să așternem pe hârtie, fără părtinire și fără gând de sabotare, cutare lucru necugetat, cutare treabă pripită, cutare greșeală asupra căreia, în loc să se revină, se stăruie

Pentru Nichifor Crainic, care nu-1 agrea deloc pe Mircea Damian și-l pândea mai demult, acest articol a fost și ultimul pe care i l-a mai tolerat. Și în aceeași zi a ordonat suprimarea ziarului.

Luat prin surprindere și, ca de obicei, fără a lua în calcul consecințele; tot în aceeași zi Mircea Damian i-a expediat această impetuoasă, nestăpânită telegramă (pomenită uneori, dar rămasă inedită):

Domnului Nichifor Crainic, Ministrul Propagandei

Protestez cu indignare contra măsurii abuzive pe care ați ordonat-o împotriva ziarului „București”. Am raportat pe cale telegrafică și prin memoriu Generalului Antonescu. In loc să interpretați spiritul de dreptate de care este însuflețit Conducătorul Statului, Dvs. cădeți pradă răzbunărilor personale, țâfnelor de moment și antipatiilor sau inimicițiilor literare.

' *Prin atitudinea Dvs. dușmănoasă otrăviți*

atmosfera de înfrățire, dreptate și legalitate pentru care muncește Generalul, în loc să-i dați o mână de ajutor de la înălțimea postului cu care v-a onorat.

Am dreptul să trăiesc din meseria mea și să conduc un ziar, cu atât mai mult cu cât am urmat în viață și în carieră o linie morală, n-am slugărit la diferite persoane mai mult sau mai puțin înalte, pentru ca pe urmă să le bălăcăresc; n-am fost cules beat mort din cârciumi și n- am mâncat bătaie în grădina restaurantului „La Leul și Cârnatul" pentru faptul de a mă fi agățat de femeile altora. Prin atitudinea pe care o aveți față de presă și de slujitorii ei. vă degradați propriul Dvs. nume și compro- rniteți un minister care trebuie să aibă altă misiune.

Mircea Damian

Directorul ziarului „ București”

Și iată și scrisoarea (tot inedită) trimisă lui Ion Antonescu:

DOMNULE GENERAL

Subsemnatul Mircea Damian, scriitor și ziarist profesionist, respectuos aduc la cunoștința Dvs. următoarele:

După multe stăruințe și alergături, am obținut în cursul lunii ianuarie a. c. *să scot ziarul „București” sub direcția mea, editat de „București - Ziar S.A.R. ” de sub președinția d-Iui General C.Manolache.*

După căderea legionarilor, însă, noul ministru

al Propagandei, d.Nichifor Crainic, a ordonat anularea autorizației, fără temei legal și fără motivare. Am început din nou să alerg. In sfârșit, după o lună și ceva, s-a revenit asupra anulării, cu condiția însă de a figura ca director pe frontispiciul gazetei, d.Ion Minulescu. Deoarece trebuia să trăiesc, am acceptat condiția pusă de d-l Ministru. Și ziarul a apărut.

229

La data de 12 mai a. c. d. Minulescu și-a dat demisia din postul de director prin Ministerul Propagandei. Am înaintat atunci o petiție Ministerului, arătând că am preluat eu direcția gazetei, rugând să se facă formele legale în acest sens. Am adăogat că prin această demisie nu se decomplectează Consiliul Societății, care funcționează, ca și până acum sub președinția d-lui General Manolache. Pe cererea mea, d.Nichifor Crainic a pus următoarea rezoluție: „Ziarul București se suprimă ”.

Acestea sunt faptele.

DOMNULE GENERAL,

Dacă la mijloc ar fi numai o ilegalitate comisă de un demnitar, care totuși are îndatorirea de a nu călca cel dintâi legea, - n-ași mai adăoga nimic, fiind sigur că Dvs. ați lua măsurile necesare pentruca legea să fie împlinită. Demnitarul în chestie e, însă, d-l Nichifor Crainic și lucrurile se schimbă.

D-I Nichifor Crainic - și îndrăznesc a spune că

vorbesc în numele unanimității scriitorilor și ziariștilor români, precum și în numele acelora care au avut de-a face cu dumnealui - este de o răutate feroce, de-o imoralitate notorie, de-o cruzime foarte puțin ortodoxă. Lichelismul de care a dat dovedă atât în viața particulară, cât și în politică, n-a putut fi întrecut decât de propria sa imoralitate. De când se află în fruntea Ministerului Propagandei, scriitorul și mai ales ziaristul român e umilit ca pe vremea lui Armand Călinescu, mai nedreptățit ca pe vremea legionarilor și mai hulit ca oricând.

Niciodată, de la întemeierea lui, Ministerul Propagandei n-a avut parte de miniștri înțelegători față de

230 nevoile gazetarilor și drepți față de revendicările lor. întotdeauna au fost respectate, însă, formele, și din când în când se făcea câte un simulacru de dreptate. D-l Nichifor Crainic n-a respectat nimic, n-a stimat nimic, n-a înțeles nimic din frământarea vremilor prin care trecem. D-sale ori îi place cineva, - ori nu-i place, dincolo de toate legile și de toate drepturile și dreptățile scrise și nescrise. Și cum nu-i place în general nimeni, nu se vede decât pe sine. Din când în când mai azvârle câte-o favoare vreunui piccolo literar, care-l slujește pe la „ Gândirea ”. In ceea ce privește „ restul ” presei, adică toată presa - nu este pentru dumnealui decât o turmă.

DOMNULE GENERAL,

Noi ziariștii am fost constrânși în ultimii ani să ne dezbrăcăm de orice personalitate, să uităm de

orice mândrie omenească, să ne scuturăm de orice demnitate profesională, spre a ne preface în slugile regimurilor dictatoriale ce ne-au cârmuit. Unii au făcut-o pentrucă n- aveau încotro - alții, puțini desigur, au făcut-o cu plăcere și cu plată. Domnia Voastră știți, de altfel, mai bine ca oricine în ce mocirlă a fost scufundată viața noastră publică de către niște oameni bolnavi de dictatură. De aceea ați pornit viguros la o redresare morală, cerând întoarcerea lângă pământ, lângă credință, lângă familie. Ne-ați cerut să muncim, să fim cinstiți și să ne uităm în ochi, să ne împlinim datoriile și să ne reclamăm drepturile.

Trebuie să vă spun însă, Domnule General, că prin unele locuri tirania este tot atât de apăsătoare ca și mai înainte; că unii demnitari ne vor tot slugi; că demnitatea e

socotită obrăznicie. Și, mai ales, că un ministru de astăzi, d.Nichifor Crainic bunăoară, face absolut ce vrea, fără teamă de răspundere, fără rușine față de om, fără respect față de lege și frică de Dumnezeu. Noi, ziariștii, nu putem avea încredere în d-sa, nu putem să-l stimăm, iar când îl ascultăm o facem de frică. Căci frica ne-a rămas în oase, nu ne putem scutura cu una, cu două, de sentimentul acesta degradant, atâta vreme cât principiile Dv. nu sunt puse în practică, atâta vreme, deci, cât un înalt demnitar calcă legile rânjind, batjocorește cinstea și scuipă în frunte onoarea cetățeanului.

Noi, ziariștii, precum și orice om cu puțină demnitate și cu nițică ținere de minte, nu putem avea nicio încredere într-un ministru care s-a ridicat lingușind și murdărind cutare persoană,

simultan; care și-a degradat talentul scrisului, punându-l când în slujba unuia, când împotriva altuia. Vă rog să consultați colecția revistei „ Gândirea " din vara anului trecut și veți observa cu câtă respingătoare slugărnicie lăuda pe Carol II, pentru ca în numărul imediat următor, după 6 septembrie, să-l terfelească cu aceeași nemaipomenită lipsă de rușine. Oricât ne-ar fi pervertit dezmățul și teroarea anilor din urmă, noi tot mai păstrăm o măsură, tot mai suntem sclavii unei convingeri și slujitorii cinstiți ai unei idei, care are la temelie Credința, Dreptatea și Națiunea. Disprețul nostru merge întreg către toți aceia care au umblat în patru labe, făcând toate politicile, ocărând pe unde au lăudat, scuipând peste altarele la care s-au închinat.

Noi, ziariștii, nu numai că nu-i putem acorda încrederea și stima noastră d-lui Crainic, dar avem oroare de un om care și-a aruncat părinții din casă în puterea nopții, părinții care i-au dat viață și l-au purtat în școli

232 muncind cu ziua; nu putem accepta să ne dea lecții de morală un om care a fost adunat beat mort și bătut măr, în zori de zi, de chelnerii pe care-i bruscase, în toate localurile periferice ale Capitalei; nu putem avea nici o stimă pentru un om care a mâncat bătaie și a fost obligat să ceară scuze în genunchi în grădina restaurantului „La Leul și Cârnatul" pentru faptul de a se fi agățat de nevasta unui ofițer; în sfârșit, nu putem avea decât o greață de neînvins față de un om, intelectual și ortodox, care atrăgea în closet pe servitoarele prietenilor la care era invitat.

DOMNULE GENERAL

Printre capetele de acuzare ce ni se aduc nouă celor de la ziarul „București" este și acela că suntem democrați. Recunosc că suntem democrați. Am preferat să rămânem ceea ce am fost totdeauna, decât să devenim lichele lăudând cu „convingere" toate regimurile ce s-au perindat la cârma țării de la 1938 încoace și atacându-le pe măsură ce se prăbușeau.

Găsesc, însă, foarte oportun să mă opresc puțin asupra noțiunii de democrat, care în concepția noastră are altă semnificație, cu totul contrară aceleia pe care o „ explică ” diferite foi tricolore.

Noi practicăm un democratism național și constructiv. Nu ne vindem nimănui, n-am căutat niciodată să ne îmbogățim pe spinarea țării, speculând cutare doctrină sau cutare teorie. Ne iubim Patria, și căutăm s-o slujim cu toate puterile noastre, iubim pământul românesc și lăcrimăm când trece drapelul, fără totuși să ne gândim a bate monedă din el, uneori sunătoare. Respectăm trecutul și oamenii care l-au zidit. Sunt, de altfel, sigur că nu Dvs. ne veți împiedica să proslăvim memoria înaintașilor și să

233 stimăm truda și naționalismul lui luliu Maniu, Gh.Brătianu, Ion Mihalache, precum și să deplângem moartea tragică și absurd de nedreaptă a lui N.Iorga și Virgil Madgearu.

Dincolo de credințele noastre însă, pentru care îndurăm persecuții și mizerie, ca și când a fi democrat înseamnă a fi criminal, noi susținem, nu din datorie, ci dintr-un spirit de lealitate care ne e propriu, politica Dvs., din convingere. Fiindcă suntem convinși nu numai că fără Dvs. România s-

ar fi prăbușit în urma evenimentelor din ianuarie, dar că politica pe care o faceți este singura ce se poate face astăzi. Puteți, așa dar, să aveți mai multă încredere în noi, care nu ne-am trădat nici credința, nici steagul, decât în aceia care au slujit sub trei, patru steaguri și au trădat trei, patru credințe, iar astăzi au pretenția să ne dea nouă lecții de naționalism și de morală.

In legătură cu cele de mai sus, adaog că rezerva ce ni se impută față de Germania, pentru care avem toată admirația, noi o numim demnitate, în sensul că nu putem admira slugarnic cutare victorie, așa cum nu putem striga în fiecare zi la gazetă sau la colț de stradă că suntem naționaliști, iar ceilalți, cei care nu strigă, sunt trădători. Avem, pe de altă parte, convingerea că un popor ca poporul german preferă o atitudine cinstită și leală uneia slugarnice și gălăgioase, cum o manifestă o parte din presa noastră. Prin urmare, toată admirația pentru germani și pentru politica lor, dar vrem s-o manifestăm în așa fel, încât s-o împăcăm cu demnitatea noastră națională. Căci numai în felul acesta ne facem demni de stima unui popor mare și viteaz.

Acesta este democratismul nostru.

234

DOMNULE GENERAL,

înainte de a închide, trebuie să mă întorc la situația ziarului,,București". Suprimarea lui abuzivă ne-a creat o seamă de neajunsuri sângeroase. Căci noi suntem societate constituită legal, avem prin urmare o seamă de îndatoriri

morale și materiale față de redactorii noștri, care rămân pe drumuri, față de depozitarii de ziare din țară, față de tipografie, etc. Este cu neputință ca sub un regim al dreptății să fim lăsați în deznădejde de cheful unui ministru călcător de legi și drepturi.

Vă rog respectuos să binevoiți a cerceta toate câte le- am afirmat mai sus și a dispune să se dea autorizație de apariție ziarului „București"pe numele meu. Căci am dus o viață fără pată, am o carieră ziaristică și scriitoricească îndeobște cunoscută. Eu nu am nevoie de nici o tutelă morală, nici la propriu, nici pe frontispiciul gazetei, cum a fost până acum cu poetul Ion Minulescu ”.

Acestea au fost memoriile adresate de Mircea Damian lui Ion Antonescu. Ele au avut darul să-l înfurie cumplit pe Crainic care, fără să ezite, a ordonat trimiterea în judecată și expedierea lui Mircea Damian la Jilava.

După 23 august 1944, i-a venit și lui Crainic rândul să fie arestat și condamnat la 15 ani de închisoare.

Odată eliberat și făcându-și un „sever examen de conștiință", într-o scrisoare adresată poetului loanichie Olteanu, efemer director al Editurii Eminescu (datată februarie 1971 și reprodusă în „Facla", Serie nouă, din iulie 1971), i-a amintit, de pildă:

„Vă scrie Nichifor Crainic - fost director al revistei „Gândirea”, fost profesor universitar, fost academician, fost ministru, laureat al premiului național de poezie,

235 onorat cu titlul Doctor Honoris Causa al Universității din Viena, înscris în peste cincisprezece dintre marile enciclopedii și dicționare din ultimii 20 de ani, care îmi atribuie merite de poet, eseist și filosof, fost conferențiar, după Nicolae lorga, în cele mai multe universități europene” ...

Iar în finalul scrisorii a conchis: «E dorința mea de ultimă clipă să le spun cititorilor că cel ce se numește Nichifor Crainic și-a dat adeziunea la tot ce se întâmplă azi în România sub conducerea Partidului Comunist Român, în fruntea căruia veghează, încordat Ia bine și la fericire, la independența și suveranitatea naționala destoinicul bărbat Nicolae Ceaușescu, vrednic urmaș al marilor noștri conducători pe care îl glorifică memoria neamului românesc».

După omagiul adus lui Carol II, în „Gândirea" și după acela închinat - tot în „Gândirea" - lui Ion Antonescu, care l-a alungat din țară pe fostul Suveran, Nichifor Crainic s-a convins, așadar, că «încordat» la binele și fericirea neamului a fost, mai ales, Nicolae Ceauseșcu.

In ce ne privește, cel mai îndreptățit omagiu pe care i l-am putea aduce lui Crainic ar fi să ne amintim de ce a spus cândva Egon Erwin Kisch: «A mințit atâta, încât nici contrariul nu poate fi adevărat».

în «Nota introductivă» la «Rogojina», ultima carte a lui Mircea Damian, apărută în 1945, autorul ei a amintit:

«La data de 13 mai 1941, Nichifor Crainic, ministrul Propagandei naționale, a suspendat ziarul meu „București", sub pretext că avea o atitudine democratică. I-am trimis atunci o telegramă de protest, pe care găsind-o violentă și

jignitoare, deoarece amintea de viața lui imorală, a sesizat parchetul militar, care a și ordonat

236 încarcerarea mea la închisoarea Malmaison, pe data de 20 mai. După patru săptămâni am fost pus în libertate. Iar la 23 octombrie, când s~a judecat procesul la Secția I a Curții Marțiale, am fost condamnat la un an închisoare corecțională pentru «ofensă șefilor autorităților publice».

Astfel s-au petrecut lucrurile pe scurt:

Pedeapsa am executat-o în întregime, că așa mi-a fost dat să plătesc în viață totul, uneori cu dobânzi foarte sângeroase. Și ca să nu stau degeaba, fiindcă la închisoare zilele sunt lungi, iar nopțile nesfârșite, am scris cartea de față. Cum o fi ieșit, nu știu, întrucât e scrisă pe furiș. Cititorul să hotărască...»

Jilava-Văcărești 1942

Autorul ei n-a mai avut parte decât de doi ani de viață, până când a fost răpus de un cancer la gât.

René de Weck: Armand Călinescu, aşa cum l-am cunoscut

Numele lui Rene de Week, scriitorul și diplomatul, ministru al Elveției la București între 1933 și 1945, a fost deseori invocat în diverse lucrări și publicații. Eu însumi m-am ocupat de activitatea lui în mai multe rânduri. în ipostaza-i de ziarist a fost făcut cunosdut publicului de la noi prin Jurnalul tradus și publicat în anul 2000 în ediția îngrijită de Viorel Grecu și Claudia Chinezu. Ediția integrală a acestuia, cu titlul Journal de guerre 1939-1945. Un diplomate suisse â Bucharest (Jumal de război. Un diplomat elvețian la București) a apărut, sub îngrijirea domnului Simon Roth, prefațat de domnul Franțois Python și editat de S.H.S.R. & La Liberte, în anul 2003.

Detaliu surprinzător și oarecum amuzant - Rene de Week și-a scris începutul scurtului său Jumal pe Agende puse la îndemâna cumpărătorilor de Galeries Lafayette, marele magazin bucureștean din epocă. Partea de sus a filelor acestora recomanda rețete culinare, iar în josul lor

adăpostea tot felul de texte publicitare. încât lui Rene de Week nu-i rămâneau decât 17 rânduri din fiecare pagină.

într-o astfel de Agendă, la 13 noiembrie 1939, Rene de Week a notat:

«- J'ai acheve d'ecrire - de premier jet - mes souvenirs sur Armand Calinescu. Impossible, helas, de Ies publier sous mon nom dans Ies circonstances actuelles. Pour le faire, il faudra sans doute attendre la retrăite.» (Am terminat de scris, dintr-un prim impuls, amintirile mele despre Armand Calinescu. Din păcate, în împrejurările de acum nu le pot publica sub numele meu. Spre a o face va trebui, desigur, să ies la pensie.)

.... _ Tovi ol'ituu.

rjv Irit
alovivo *il/) IM* Gt'lvl fovu.4 to O-itoe. *IL&a*..ȚftU 1 ti. '■, li --CVW. țVt(k

***ft&M* frlowle- W.|ft/UoluL t-A ...**

- 5?anc&'vtl'U Jvifcv VVH izuoKutAiu *iJLw....*

jrAWwiJA. ^OIVVIAUAVI CLVM. , jj «A! vufolt. P cvH'onl'o t Lwin/HCj/Vlt'

CLL..A| thwiix ^<0 (Uctuau .

A CMvV CpAfc, 'ow»vv« *HbtiMii*

AUA-* Ct.lt< îf OUtAtf 14 nOVM.UVM *A .

elîhleițA j,K. •8-0'Vfck. oUv "e I"
***ÎMI î* . l'a/ ol...**

.......„ .. W wv»^'Vv UA *cAn , Z1A.0,*

....oii................................*l țtfrt *L' .

- Ji,ykUv»t |"0U^»VUO OUA ?u> *M* «Uu cb. ftAvfcjL.-

LOTLKU DC S1AT ESTE
HlflITOflIL n ■H
MILlIHiBI

Incitat de această notă, apelând la amabilitatea domnului Joseph Leysibach, de la Biblioteca cantonală și universitară din Fribourg, am obținut textul complet, ce ni-1 prezintă pe Armand Călinescu în multiple ipostaze, uneori puțin cunoscute, dar care nu trebuie să se piardă în negura timpului.

„Prima oară l-am întâlnit la Mihai Popovici, fost ministru.

Și numaidecât am ghicit că era un „om ciudat”, ce nu semăna cu alții. In zâmbetul lui era o anumită maliție veselă, de om de treabă, care amintea de Ludovic al XI-lea prin aerul de țăran șmecher pe care îl atribuie acestuia imaginarul popular. Mic de stat, sprinten și vioi, cu ochiul drept sclipind de inteligență și cel stâng ascuns de un monoclu negru care-i dădea un aer puțin tenebros, sardonic, m-a făcut să mă gândesc la capii poliției descriși în romanele lui Balzac și Stendhal.

Pe vremea aceea, Armand Călinescu nu era decât un deputat din opoziție, devotat partidului din care făcea parte și ale cărui intervenții în Cameră puneau în încurcătură guvernul. In 1932 fusese subsecretar de Stat la Interne într-un guvern național-țărănist condus de Vaida. In dezacord cu șeful lui care, în înțelegere cu regele, făcea avansuri lui Codreanu și „Gărzii de Fier”, și-a dat încă de pe atunci seama cât de primejdioasă era această mișcare pentru ordinea publică și dinastie. „Singurul care, de la bun început, a văzut limpede - aveau să scrie mai târziu Frații Thraud -

a fost acest omuleț chior, energic și încăpățânat care nu-i suferea pe legionari".

240

Sabina Cantacuzino, sora lui Ionel, Vintilă și Dinu Brătianu, l-a cunoscut de copil. Și mi-a povestit cum și-a pierdut ochiul. întrucât se plângea de tulburări de vedere, tatăl lui, ofițer veterinar într-un regiment de cavalerie cu garnizoana în zona Pitești, l-a dus la un medic care i-a prescris un colir. Tatăl a vrut chiar el să-i administreze medicamentul, dar n-a apucat să-i toarne decât o picătură și copilul a început să țipe ca mușcat. „ Ce-i, măi băiete, ce te smiorcăi ca o fețișoară” s-a răstit la el ofițerul. „Dacă mai zbieri îți torn și în celălalt ochi”. Și ar fi facut- o, dacă nu s-ar fi interpus mama. Abia atunci și-au dat seama că ochiul stâng al micuțului Armand era complect ars și până și pleoapa era atât de rău atinsă, încât nu i s-a mai putut implanta nici un ochi de sticlă. Greșeala unui farmacist îl chiorâse pe viitorul om de Stat, iar zelul tatălui l-ar fi putut orbi de tot.

Poate că tocmai această încercare a și călit sufletul lui Armand Călinescu.

Ce te izbea, însă, în primul rând la dânsul nu era energia, ci mai degrabă voioșia, optimismul, o încredere în sine ce mergea mână în mână cu modestia. Și nici atunci când destinul a făcut din el - după rege - cel mai puternic și mai temut om din regat, n-a renunțat vreodată la buna-i dispoziție, la voioasa-i simplitate. Anterior, când mai părea încă un ireductibil opozant, îl întâlneam uneori, alături de soție, la cinema și, la ieșire, dezbăteam cu

amândoi calitățile filmului pe care tocmai îl văzusem.

In vara lui 1937, când guvernul liberal al lui Gheorghe Tătărescu era ca și condamnat, Vaida - care se despărțise de Maniu și de prietenii lui țărăniști - pusese bazele unui nou partid naționalist cu tendințe autoritare și trecea drept favoritul Majestății Sale. Doritor să-și

241 pregătească din vreme echipa pentru momentul când avea să fie adus la putere, a încercat să-l atragă alături de dânsul și pe Călinescu, ca și pe alți „ tineri ” țărăniști. Dar aceștia s-au dovedit fideli lui Maniu. Și combinația Vaida a căzut. In conformitate cu regulile jocului parlamentar, liberalii ar fi trebuit să fie înlocuiți de țărăniști. Pentru a facilita venirea la putere a acestora, Maniu - pe care regele nu-l voia cu nici un chip - i-a cedat locul lui Ion Mihalache. Și când guvernul Tătărescu a hotărât, în fine, să demisioneze, regele l-a convocat pe Mihalache și i-a oferit șefia guvernului, dar cu condiția să colaboreze cu Vaida, despre care știa că țărăniștii nici nu voiau să audă. Calculul lui s-a dovedit bun: țărăniștii n-au permis proaspătului lor șef să accepte puterea în aceste condiții și Carol al II-lea s-a întors din nou la scumpul lui Gheorghe Tătărescu.

Acesta a dizolvat parlamentul și a procedat la noi alegeri. Dar s-a petrecut ceva nemaiîntâlnit până atunci în toată istoria regatului danubian; un guvern ce putea uza de toate pârghiile de comandă n-a putut să scoată din urne o majoritate care să-i fie favorabilă.

Și a început un joc murdar. Camuflată ad-hoc în partid politic, „Garda de Fier” a întrunit 480.000

de voturi, deși ministrul de Interne al guvernului liberal calculase cu doar câteva luni înainte că avea doar 6.000 de aderenți.

Vreme de câțiva ani regele și sfetnicii lui aplicaseră partizanilor lui Codreanu regimul dușului scoțian, alternând ademenirea cu amenințări, ochi dulci și măsuri aspre. A fost, însă, cea mai proastă politică, adevăr elocvent demonstrat de alegerile din 1937. După eșecul lui Tătărescu, înțelegând, în fine, că trebuia să renunțe la

242 *ideea de a și-i apropia pe legionari, a căutat omul care să- i poată ține în frâu. Un avocat șmecher, un sofist subtil, Istrate Micescu, l-a convins că pentru a învinge „ Garda ” trebuia să adopte o parte din programul ce tocmai adusese acesteia un succes în alegeri. Dar ce anume? In primul rând antisemitismul; apoi imitarea și adoptarea în România a tendințelor și metodelor folosite în țările totalitare. Iar în România exista un partid care, în aceste două puncte, îl concura pe Codreanu. Anume acela al „național-creștinilor” care, de la o vreme, reunea clientela lui Cuza - bătrânul profesor de la Iași, veteran al campaniilor împotriva evreilor, cu aceea a poetului transilvan Octavian Goga, întemeietor al unui partid „agrar”. La alegeri, doar 9 la sută dintre alegători votaseră cu acest nou partid care-și luase ca emblemă svastica lui Hitler. Din punct de vedere parlamentar, încredințarea puterii național-creștinilor putea să pară cel puțin paradoxală. Să se fi lăsat regele convins de argumentele lui Istrate Micescu care-l sjătuia să folosească împotriva „Gărzii de Fier” remedii homeopatice? Se prea poate, dar dacă e să judecăm după ce a urmat, mai probabil e că a ales expedientul propus spre a pune capăt regimului parlamentar, pe care de mult voia să-l desființeze. Și Goga, care nu-și credea ochilor, a primit misiunea să formeze noul guvern.*

In ciuda stimei pe care o profera față de Fiihrer *și de* Duce, *Goga rămăsese, totuși, un politician de modă veche. Nu concepea că se poate guverna fără sprijinul unei majorități și pentru a o constitui a apelat la forțe din afara grupării lui. Iar Armand Călinescu i l-a acordat.*

Acest comportament i-a supărat rău pe prietenii lui țărăniști. Aceștia, care îl admiraseră atunci când rezistase

243 *la avansurile lui Vaida, au fost cu atât mai indignați văzând că intră într-un guvern ce n-avea nimic comun cu programul partidului lor. Și aflând că odată cu dânsul mai antrenase și alți transfugi, „purii ” l-au declarat trădător. Oamenii politici cu simțul realității îl plângeau că-și legase soarta de o combinație condamnată în scurt timp la o prăbușire totală. „L-am fi crezut mai dibaci", își spuneau aceștia.*

Să fi procedat, însă, așa mânat de ambiție, de arivism, cum l-au acuzat foștii lui prieteni, pentru că nu se mai putea resemna să rămână mult timp în umbră? Intr-o anume măsură s-ar putea. Călinescu s-a apărat, afirmând că într-un moment când însăși existența Statului era în pericol, nici un considerent partizan nu trebuia să împiedice un patriot să răspundă la chemarea Suveranului. Iar eu aș înclina să cred că regele Carol i-a adus la cunoștință planurile lui, atunci când a acceptat portofoliul Internelor în guvernul Goga, Călinescu știa, poate, că o să-l păstreze și într-un viitor guvern destinat a împlini marele proiect al regelui. îmi spun că în forul interior al Majestății Sale, guvernul Goga trebuia să demonstreze, prin absurd, carențele regimului parlamentar; iar greșelile pe care nu va întârzia să le facă vor reclama o promptă redresare și revoluția de sus pregătită cu răbdare și în amănunt, va putea fi astfel, în sfârșit, înfăptuită. Pentru a pune în aplicare acest plan, monarhul avea nevoie de un om devotat lui în efemerul guvern al lui Goga.

Ajunși la putere în ultimele zile ale anului 1937, național-creștinii au fost concediați ca niște valeți la 10 februarie 1938. Drept care l-au acuzat pe Călinescu că i-a trădat. Acuzație care ar fi fost întemeiată dacă, în cele șase săptămâni cât a durat

regimul lor, el ar fi aprobat ori

244 *s-ar fi făcut că aprobă greșelile comise de guvernul din care jacea parte. Eu am motive să cred că, dimpotrivă, el n-a pierdut nici un prilej ca să le arate, lui Goga și Micescu, lipsa de coerență a politicii lor și catastrofele pe care aceasta urma să le provoace. In materie de politică externă, de pildă, el a fost, în afară de generalul Antonescu, ministrul de Război, singurul care s-a ridicat împotriva a tot ce putea slăbi tradiționalele legături dintre România și Franța.*

In calitate de ministru de Interne, el era cel care urma să pregătească noi alegeri generale. Ar fi trebuit, deci, ca - sprijinit pe o clientelă mult inferioară ca număr aceleia a liberalilor și țărăniștilor - să reușească acolo unde Gheorghe Tătărescu eșuase. Ceea ce n-ar fi fost deloc ușor. Iar Armand Călinescu și-a dat repede seama că era imposibil. Prefecții, în totalitate cuziști, nu ascultau de ordinele lui. Iar pactul dintre Maniu și Codreanu amenința să accentueze succesul dobândit în precedentul scrutin de „Garda de Fier”, susținută bănește de Germania. încât nu numai cuplul Goga-Cuza, ci monarhia, întreaga (ară se îndrepta către un dezastru. Cu unicul lui ochi, Armand Călinescu vedea crescând valul ce putea îneca totul. Sunt tentat să cred că l-a prevenit pe rege și că i-a cerut să-l lase să pună numaidecât frâu agitației provocate de două scrutinuri electorale ce s-ar fi succedat la doar câteva săptămâni unul de altul. Poate fi numit acest lucru trădare? Dimpotrivă, a fost mai degrabă un act de curaj civic.

La 10 februarie 1937, ambasadorul Statelor Unite, Giinther, urma să dea un dineu în cinstea

primului ministru și a d-nei Goga. In după amiaza aceleiași zile a fost, însă, anunțat că nici unul din ei nu-i putea onora invitația, întrucât guvernul era demisionar. Intrând în

245 salonul unde ceilalți invitați se cinsteau cu coctailuri, l-am zărit pe Armand Călinescu foarte calm, numai zâmbet, dar și evident preocupat. N-am apucat să schimbăm decât câteva cuvinte când a fost chemat la telefon și nu l-am mai revăzut toată seara. Căci în timp ce noi cinam, la Palatul Regal s-a constituit noul guvern. Din când în când, un lacheu șoptea ceva la ureche unui invitat care nu bea deloc. Apoi prințul Anton Bibescu s-a ridicat de la masă. Iar când a revenit, cineva l-a întrebat dacă i se oferise ministerul de Externe. „Nu", i-a răspuns el, „dar îmi face plăcere să vă anunț că d. Armand Călinescu rămâne la Interne ”. Toate privirile s-au îndreptat atunci către doamna Călinescu rămasă printre noi ca un ostatec și am toastat în sănătatea ei.

Către sfârșitul dineului am aflat numele noului prim- ministru: Prea Fericitul Miron Cristea, Patriarhul României. Spre a opri întinderea influenței mișcării legionare în sânul preoțimii ortodoxe, Suveranul socotise nimerit să încredințeze funcția de prim-ministru celui mai înalt demnitar al Bisericii cu riscul, cum mi-a spus unul din amicii mei români, „ de a mânji cu sânge barba-i albă ”.

A fost începutul dictaturii regale, iar alegerile au fost amânate „sine die”. încă înainte de căderea lui Octavian Goga, legionarii anunțaseră că renunțau la orice propagandă electorală. „Le ajunge cât au fost împușcați”, îmi spusese

Călinescu cu câteva zile înainte de 18 februarie”[31]. *„S-ar putea, am transmis eu a doua zi la Berna, ca teama să fi făcut ravagii în rândurile lor, deși printre ei există mistici și fanatici insensibili acestui sentiment; în ce mă privește, aș crede, mai degrabă că se reculeg și că așteaptă momentul potrivit. Despre unii dintre șefii lor ași crede că vor să aștepte majoratul prințului moștenitor (25 octombrie 1939) ca să declanșeze o revoluție de palat în favoarea lui*

La prima vedere, am mai spus-o, chipul lui Armand Călinescu denota mai puțin energia lui de conducător, cât zămbitoarea-i șiretenie. Revoluția în care se angajase regele, căruia i-a fost cel mai devotat slujitor, avea să-i permită să-și manifeste suplețea și forța ce coexistă deseori în unul și același om.

Aș putea povesti amănunțit îndelunga-i luptă împotriva „ Gărzii de Fier"; în aprilie, descoperirea unui complot care avea în vedere, după exemplul marșului asupra Romei, un marș asupra Bucureștiului; în mai procesul lui Codreanu și a principalilor lui locotenenți (zece ani de muncă silnică pentru „ Căpitan ”); în noiembrie, patruzeci de atentate teroriste puse la cale de legionari nu numai împotriva „inamicilor” lor, evreii, ci și a uzinelor, depozitelor de benzină, de explozibili și a

---

31 în ianuarie 1938, sub pretextul reprimării ciocnirilor dintre alegători, jandarmii au făcut uz în mai multe rânduri de armele lor. Acest procedeu avea să devină apoi tot mai frecvent. Ca să fiu drept, trebuie, totuși, să recunosc că „Garda de Fier” a fost cea dintâi care nu numai că a preconizat, dar a și pus în practică pedeapsa cu moartea (asasinarea lui Ion Duca, la 30 decembrie 1933).

cazărmilor; în fine, execuția sumară a lui Codreanu și a altor treisprezece capi ai mișcării, anterior condamnați pentru diverse asasinate la muncă silnică pe viață sau pe diverse durate. Faptele sunt prea bine cunoscute pentru ca să mai fie nevoie să le expun în toată succesiunea lor.

Unii au judecat cu asprime rolul asumat atunci de ministrul de Interne. Pentru a-l judeca drept, să nu uităm că, de la începuturile ei, „ Garda de Fier ” proclamase că disprețuia însuși conceptul de legalitate și că atunci când

247 *o să vină la putere n-are să ezite să-i ucidă pe toți cei care ar îndrăzni să i se opună.*

Românul e optimist. E mereu convins că lucrurile se vor aranja. Are oroare de violență. De aceea, în pofida asasinării lui Ion Duca, nici guvernul Tătărescu care i-a urmat, nici opinia publică în ansamblul ei n-au luat în tragic primele fărădelegi ale legionarilor. Chiar regele părea că-și spune: Ei, niște tineri care-și fac de cap, să încercăm să-i atragem spre noi, să le canalizăm elanul.

Armand Călinescu a fost singurul care a văzut clar, de la bun început. Cu unicul lui ochi a văzut că „ Trimisul Germaniei”, „Căpitanul", nu era decât un mediocru aventurier. „Eu nu cred în mituri”, obișnuia să repete acest cartezian. Adică miturile pentru care se entuziasma tineretul, care vedea în Codreanu un șef și pe care gândirea latină a lui Armand Călinescu le socotea barbare și puerile. Tot acest talmeș-balmeș nu avea nimic românesc; era un amestec confuz de ideologii preluate de la

Hitler, Mussolini, Kemal Atatiirk, când nu-i aveau drept autori pe Lenin sau pe „genialul părinte al popoarelor”. Tot ce voia „Căpitanul" era să ajungă pe orice cale la o dictatură care să aservească Coroana sau care s-o smulgă Suveranului. Victoria lui ar fi însemnat: revoluție socială, răsturnarea sau punerea sub tutelă a monarhiei, protectoratul unei puteri străine.

Pentru un patriot conștient nu putea fi vorba de un târg. Convins că trebuia să lovească de la cap, n-a șovăit o clipă să-l ucidă pe Corneliu Codreanu și pe cei treisprezece tovarăși ai lui.

După relatarea acestei drame, Frații Tharaud conchid: „Acesta a fost sfârșitul Căpitanului; cel care atâta vreme a pus atât de puțin preț pe viața altora a plătit

248 *la rândul lui... Arhanghelul îl părăsise. In ce-l privește pe rege, acesta s-a apărat. Și apărându-se, a apărat România de germani și, implicit, și Franța*

Așa s-au exprimat ei în decembrie 1938. Tot atunci au mai fost „ lichidați ” ș i alți trei gardiști. Spre a-și manifesta încrederea în succesul represiunii pe care o dirija cu o curajoasă energie, Armand Călinescu a ordonat cenzurii să autorizeze ziarele să-și informeze în amănunt cititorii asupra tuturor atentatelor teroriste ce s-ar mai fi putut produce (până atunci consemnul fusese să le treacă sub tăcere).

Numai tineretul școlar mai continua să deplângă soarta Căpitanului. Deși în rândurile lui începea să se vădească o evoluție favorabilă guvernului. Timp de câteva luni Călinescu exercitase interimatul ministerului Educației

Naționale. In decembrie, Suveranul l-a desărcinat de această misiune complementară. Socotea, desigur, că acțiunea de epurare și de redresare pe care o încredințase ministrului său de Interne putea fi considerată încheiată în domeniul instrucțiunii publice.

Armand Călinescu era hotărât să meargă până la capăt împotriva terorismului. „Măsurile severe pe care sunt obligat să le iau", mi-a destăinuit el într-o seară, „n- ar fi fost necesare dacă acum cinci ani s-ar fi acționat cu mai puțină slăbiciune. Pentru a-i reprima pe țărani în 1907, guvernul de atunci a recurs la artilerie și a ucis zece mii de țărani, iar dacă ar fi nevoie nici eu n-aș șovăi s-o fac". Și, foarte optimist, a continuat: „Sigur, mai sunt posibile violențe individuale, sporadice, dar resortul lor e frânt”. Căci începea să întrevadă ziua când o să poată pune în libertate câteva sute de codreniști care mai erau întemnițați în mănăstiri.

Multă vreme, Germania sprijinise pe față mișcarea gardistă. De la începutul revoluției regale, se prefăcea, însă, că s-ar dezinteresa de soarta ei; își imagina, poate, că o să obțină din partea Suveranului ce sperase din partea lui Codreanu. Cu toate acestea, ziarele și posturile de radio din Reich se arătau foarte iritate de metodele utilizate spre a veni de hac Căpitanului. Ceea ce îl făcea pe Călinescu să spună: „Dar în materia asta eu nu sunt decât un modest elev al Fuhrer-ului-Cancelar. Noi n-am lovit decât în dușmanii Tronului și ai țării, în timp ce el și- a ucis, în mai multe rânduri, chiar proprii amici".

Luni de zile de agitație sterilă și de haos îl determinaseră pe Rege să dizolve Parlamentul, să interzică partidele politice și să încătușeze presa. Toate acestea îl izolau, însă, pe Carol al II-lea de popor și aruncau pe umerii lui toată răspunderea puterii.

Era o situație încărcată de primejdii ce nu puteau trece neobservate nici de Suveran, nici de miniștrii lui. Spre a o conjura, un decret din 15 decembrie 1938 a instituit Frontul Renașterii Naționale. Scopul acestei organizații era mobilizarea conștiinței poporului în apărarea și progresul țării". Numai ea putea desemna candidați în alegerile parlamentare, administrative și profesionale. Orice altă activitate politică era socotită ilegală și pedepsită cu „degradare civică" între doi și cinci ani.

Intenționa România să treacă în rândul statelor totalitare și să adopte regimul partidului unic? Ar fi fost, desigur, un fenomen destul de îngrijorător. Fascismul, național-socialismul se puteau mândri cu faptul că pe primii aderenți îi aflaseră în sânul popoarelor din Italia și Germania. Și unul și celălalt începuseră prin a fi partide. Ascendentul căpeteniilor, sporirea continuă a efectivelor

250 *le-au adus la putere. Iar odată ajunse acolo, au înlăturat treptat orice formațiune care nu le era pe plac. In România, însă, un „partid unic" decretat de pe o zi pe alta, fără nici o pregătire, impus țării doar pentru că „asta-i vrerea lui" nu putea fi decât o creație artificială, fără rădăcini.*

De aceea m-am mirat să-l văd pe Armand Călinescu printre cei care cauționau această tentativă. Și i-am spus- o deschis. La care el mi-a explicat, mai întâi, că nu era deajuns să se sune

adunarea în jurul monarhului, pentru ca Statul să fie scos din mlaștina în care se afunda, că regele nu putea fi lăsat singur în fața poporului și, în fine, că trebuiau înlocuite prin ceva organismele de contact ale regimurilor anterioare - adică Parlamentul și partidele - care se dovediseră ineficiente. Pentru el importantă nu era atât înființarea unui partid, cât a pune la îndemâna poporului noi cadre menite să-i refacă educația politică și să-i îndrume mersul până în ziua când edificiul legislativ făcut necesar de noua Constituție din 24 februarie 1938 va fi definitiv consolidat. „Am trecut", mi-a spus el - „printr-o boală grea. Un naționalism mistic, devenit subversiv din cauza rătăcirilor șefului său amenința însăși existența Statului. Noi l-am extirpat printr-o intervenție chirurgicală. Țara intră în convalescență. Și n-o putem lăsa în voia soartei. Când un ins operat se scoală și face primii pași, i se dă o infirmieră care să-l ajute. E ceea ce facem și noi".

- Cu alte cuvinte, i-am replicat eu, „ Frontul ” vostru e numai o formulă trecătoare.

La convorbire era de față și Grigore Gafencu, care militase odinioară împreună cu Armand Călinescu în rândurile partidului național-țărănesc și după câteva zile avea să devină ministru de Externe.

Armand Călinescu n-a mai adăugat nimic.

Ulterior m-am convins că în forul lui interior „ Frontul Renașterii Naționale ” era doar un expedient. Un om care nu crede în mituri poate

guverna, cum a făcut Călinescu, cu o mână de fier când imperativul național o cere, dar nu poate deveni un tiran. Și Călinescu nu era; turnura spiritului său, formația sa intelectuală îl înclinau către toleranță.

A dovedit-o prin statutul foarte liberal acordat minorităților etnice și religioase. Și până atunci populațiile alogene fuseseră mult mai bine tratate în România decât în celelalte țări din Europa centrală și de răsărit. Constatând ravagiile pe care le produceau mai peste tot doleanțele minorităților nemulțumite, Armand Călinescu a înțeles că în regatul dunărean era bine să le îndeplinească cererile, în măsura în care ele erau legitime și compatibile cu siguranța Statului. Oricum, reformele pe care le-a ordonat nu pot fi considerate drept fructul unui oportunism temător, întrucât, spre a le promulga, el n-a așteptat, ca Beneș, să fie constrâns, forțat. Ci s-a folosit de cruda experiență prin care au trecut alții și a acționat cu o deplină libertate a spiritului. N-a fost o măsură luată de un politician, ci de un om politic.

Cunosc pe cineva a cărui principală activitate constă în a străbate Europa spre a apăra libertățile religioase pretutindeni unde ele sunt amenințate. Protestant, fiu al unui pastor, bun cunoscător al Bibliei, el vrea ca toți oamenii din lume să se închine lui Dumnezeu așa cum fiecare o dorește. Demersurile sale se reazemă pe autoritatea, dar, evident, și pe resursele financiare ale unei societăți cu sediul la Washington. Are cele mai bune relații cu Vaticanul, întrucât și Biserica romană apelează la

 serviciile sale în țările unde-i sunt persecutați credincioșii. In România, el s-a ocupat mult de anumite secte, ca baptiștii și adventiștii, pe care clerul ortodox nu le are la inimă. La Armand Călinescu a găsit mereu cea mai cordială primire, cea mai largă înțelegere și, la nevoie, cel mai eficient sprijin.

La începutul anului 1939, ministrul de Interne a fost ridicat de Majestatea Sa la rangul de vice prim-ministru și însărcinat să conducă ad interim, *în afară de departamentul lui, și pe acela al Apărării Naționale. Suveranul a înțeles să-i mulțumească astfel pentru că a izbutit să ducă la bun sfârșit reforma constituțională și a decapitat „ Garda de Fier”, două servicii pe care în zadar le ceruse, timp de patru ani, d-lui George Tătărescu.*

După o lună, Patriarhul Miron Cristea s-a stins din viață la Cannes, unde sperase să-și restabilească o sănătate zdruncinată de îndoita grijă pentru puterea temporală și cea spirituală. Armand Călinescu a fost numit în locul lui.

M-am văzut cu el chiar a doua zi după ce Hitler ocupase Boemia și Moravia. Armand Călinescu considera că situația din Europa era gravă, dar o privea în față, cu sânge rece. Și a avut o expresie demnă de Corneille apropo de conduita președintelui Hacha care semnase la Berlin hârtia ce urma să „legitimeze” invadarea țării sale: „ Când trebuie să alegi între a trăda și a muri, poți oricând muri ”, După care mi-a vorbit despre măsurile de ordin militar luate spre a feri România de o surpriză. Iar în timp ce examinam împreună posibilele consecințe ale dramei cehoslovace, mi-a spus: „Unde am fi acum dacă „Garda de Fier” ar fi rămas ce a fost în 1939?”.

Vreme de câteva săptămâni lumea s-a tot întrebat dacă regatul dunărean terorizat de dispariția aliatului, al cărui potențial militar fusese socotit mult timp cel mai bun atu din jocul Micii înțelegeri n-o să se alinieze de voie sau de nevoie, axei Berlin-Roma. Mai multe convorbiri pe care le-am avut atunci cu Armand Călinescu mi-au dat certitudinea că atâta vreme cât el o să rămână la putere această eventualitate nu se va produce. Dacă el părăsea cumva președinția Consiliului de Miniștri, însemna că Hitler a câștigat.

Crizele din septembrie 1938 și martie 1939 vădiseră lacune foarte grave în pregătirea militară a României și, mai ales, în aprovizionarea cu muniție. Cu ajutorul lui Victor Slăvescu, ministrul Armamentului, Armand Călinescu a făcut mari eforturi să le remedieze. Misiunea nu era deloc ușoară. Prea mulți inși se succedaseră, de mai mulți ani și într-o cadență accelerată, la ministerul de Război. Unii fuseseră incapabili. Alții se dovediseră necinstiți. Unul singur, generalul Antonescu, ar fi putut face ceva ca lumea, dar n-a avut răgaz, întrucât firea lui inflexibilă l-a făcut să cadă repede în dizgrație. Călinescu s-a pus numaidecât pe treabă și în numai un an și-a recâștigat o popularitate pe care uciderea lui Codreanu o pusese sub semnul întrebării.

In aprilie, Grigore Gafencu, ministrul Afacerilor Străine, a făcut un mare turneu prin capitalele europene. Fără să renunțe la celelalte îndatoriri, primul ministru și- a asumat-o și pe aceea de a conduce ad interim *diplomația românească.*

Președintele Roosevelt adresase cancelarului Hitler un apel cerându-i să nu atace nici unul din

statele pe care i le-a numit. Dar în loc să răspundă direct, „Fiihrer”-ul a

254 socotit că-i mai bine să întrebe fiecare din aceste state dacă se socotea amenințat de Germania. România s-a numărat și ea printre țările întrebate. Cinstea de a răspunde i-a revenit lui Călinescu. Și a făcut-o cam în acești termeni: „Neavănd graniță comună cu Reich-ul, România nu se poate simți amenințată de acesta. Iar în ce privește faptul dacă asupra ei apasă alte amenințări, Berlinul trebuie să fie cel puțin la fel de bine informat ca Bucureștiul”. Era o aluzie caracteristică pentru felul lui de a fi. înainte cu câteva zile, când îl întrebasem ce atitudine aveau ungurii care demobilizaseră o parte a trupelor masate în apropierea teritoriului românesc, îmi răspunsese: „ Tot ce poate spune sau face Budapesta în această ordine de idei e doar un simptom a ceea ce se întâmplă altundeva, pentru că altcineva are inițiativele". La momentul respectiv lucrul era riguros exact.

După câteva săptămâni, cercurile germane și germanizate din București au pornit împotriva lui Armand Călinescu o campanie insidioasă. Știind că se bucura de toată încrederea Suveranului, nu-l atacau deschis, dar lansau tot felul de zvonuri. Nu încape îndoială, el o știa. Dar nu părea de fel impresionat. Total de acord cu prietenul său Grigore Gafencu, Călinescu continua să ducă o politică de independență, demnitate și prudență față de toate Puterile străine.

Războiul a dat dușmanilor lui, atât celor din afară, cât și celor dinăuntrul țării, noi motive să-l combată. Un personaj cu funcții oficiale în același timp diplomatice și militare și care trecea la

București drept un confident al Fuhrer-ului, pentru că-și informa stăpânul, a declarat fără ocol celui mai înalt demnitar al Curții că Germania n- avea încredere nici în primul ministru, nici în ministrul

Afacerilor Străine. Ba și-a împins până într-acolo zelul, încât să-i numească pe cei cu care țara sa dorea să-i înlocuiască pe cei doi condamnați: respectiv Alexandru Vaida- Voevod și George Brătianu.

Evident, individul nu se înșela defel asupra adevăratelor sentimente ale celui pe care-l voia îndepărtat. Jurist, hrănit cu doctrine franceze, român conștient de tot ceea ce Franța făcuse pentru țara sa, om cu o inimă caldă și o gândire dreaptă, Armand Călinescu, om civilizat, cartezian, nu putea decât să dorească înfrângerea barbarilor și zdrobirea celor „care cred în mituri”. Pe de altă parte, Berlinului i-ar fi fost dificil să articuleze o recriminare valabilă împotriva politicii primului ministru. Știind că țara sa era prea slabă spre a înfrunta pe câmpul de luptă o Germanie încă îmbătată de victoria asupra Poloniei, Călinescu practica o neutralitate cuminte. Era destul de energic ca să apere drepturile esențiale ale României și, menajând viitorul, destul de maleabil pentru ca la momentul oportun, să facă concesiile de neînlăturat. Acționa în vederea complectării echipamentului material și a moralului armatei. Câștiga timp, pe care voia să-l folosească spre a fauri instrumentul care, într-o bună zi, ar fi permis românilor să reziste presiunilor exercitate asupra lor de către Reich. Din păcate, însă, nu l-a avut.

înainte de a ajunge la relatarea morții sale, aș vrea să spun cât de prețioasă mi-a fost prietenia lui.

Oricât de absorbit ar fi fost de treburi, oricât de mari i-ar fi fost răspunderile, vădea o adevărată cochetărie în a ieși în lume, în a se arăta amabil și zâmbitor, vorbind despre orice fără pic de afectare. Avea darul, atât de rar la oamenii politici, de a face să nu se țină seama de cine

era, de a evada din rolul oficial. N-avea niciodată aerul de a se lua în serios. Farmecul îi era alcătuit din dezinvoltură și naturalețe.

Am simpatizat de la prima întâlnire. De ce? La drept vorbind, n-aș putea s-o spun. Poate pentru că despre multe lucruri gândeam la fel. Ne înțelegeam din două-trei vorbe. Atunci când și alții mai luau parte la convorbire, mă puteam chiar face înțeles doar de dânsul. O clipire a ochiului său negru mă avertiza că înțelesese o aluzie insesizabilă pentru oricine altcineva. Iar răspunsul lui imediat, confirma secreta noastră înțelegere. Uneori ni se întâmpla să schimbăm, astfel, o serie întreagă de replici al căror înțeles adevărat scăpa vecinilor noștri.

Când mă duceam să-l văd pentru „afaceri” - fie la el acasă, fie la președinția Consiliului de Miniștri, la ministerul de Interne ori la ministerul Apărării Naționale - admiram răbdarea cu care asculta ce-i spuneam și arta de a spune multe lucruri în puține cuvinte. Prin această concizie (pe care eu o socotesc, indiferent dacă e vorba de un scriitor sau de un orator, un merit rar și de prim

ordin), el se plasa la polul opus al politicianului obișnuit care, atunci când îi vorbești, nu uită niciodată să-ți arate cât de prețios e timpul lui, iar când răspunde nu-și poate stăpâni valurile elocinței sale. Armand Călinescu se distingea, dimpotrivă, prin inteligența-i promptă, prin discursul scurt și hotărârea-i rapidă, urmată de o împlinire imediată. Ce nu putea acorda, refuza amabil, dar decis. Nu încerca niciodată să se sustragă sau să amâne o dificultate. Când spunea da, era da, și numaidecât. Nici prin gând nu i-ar fi trecut să taie în patru para pe care i-o cereai și s-o ofere în sferturi.

La 21 septembrie 1939, către prânz, eram în biroul lui. Mă primise cu obișnuita-i amabilitate și din două telefoane a rezolvat problemele despre care venisem să-i vorbesc. înainte de a ieși, am mai schimbat câteva cuvinte despre evenimentul la ordinea zilei: ocuparea de către Armata Roșie a regiunilor din Polonia vecine cu România. El mi-a amintit că, pentru a invada Polonia, rușii au pretextat că descompunerea Statului și absența guvernului îi obligau să preia dânșii apărarea fraților lor ucrainieni și bieloruși.

- In ce ne privește, Stalin o să trebuiască să inventeze altceva.

- Atâta timp cât dumneavoastră o să fiți la cârma ei, i-am răspuns eu, țara n-are de ce se teme.

Dar numai la două ore după aceea a fost asasinat.

In drumul spre casă, unde urma să ia prânzul, ca să evite o camionetă ce se așezase de-a curmezișul străzii, șoferul lui a sucit brusc volanul. Mașina a lovit o căruță și s-a oprit. Era exact ce așteptau monștri. Sărind din mașina lor, au tras direct în ministru și în garda lui de corp, ieșiți să vadă ce se întâmpla. Călinescu a fost ciuruit de vreo douăzeci de gloanțe. Asasinii ar fi putut să fugă. Și, desigur, ar fi facut-o dacă, cum a precizat comunicatul oficial, n-ar fi acționat ca să se răzbune. Cea mai bună dovadă că nu erau decât instrumentele unei voințe străine e faptul că au dat imediat fuga în strada General Berthelot, la sediul Societății Române de Radiodifuziune. Răsturnând totul în calea lor, împușcând un bărbat care încerca să apere intrarea în postul de emisie, au ajuns la microfon de unde au vestit lumii că Armand Călinescu a fost „executat" de o echipă de legionari. Apoi s-au lăsat arestați.

In februarie 1939 poliția bucureșteană înconjurase un laborator de fabricat bombe în care lucrau afiliați ai „ Gărzii de Fier”. A urmat o luptă cu împușcături și câțiva morți. Unul dinte complotiști, un anume Dumitrescu, a reușit să scape și să se refugieze în Cehoslovacia. Cu două zile înaintea crimei, s-a întors în România ca s-o pună la cale. Unde și cum a trăit din februarie până în septembrie? Cine l-a preluat și l-a ocrotit? Cine l-a ajutat să treacă granița în România și să ajungă la București? De unde proveneau banii cu care a putut cumpăra camioneta cu ajutorul căreia a fost comis atentatul? Și de ce acesta odată

săvârșit, criminalii au lăsat să le scape șansa de a-și salva pielea? Pentru că știrea execuției transmisă prin radio era un semnal așteptat? De către cine? Bineînțeles de către unele cercuri legionare, dar mai ales de populațiile germane din Bucovina, pe care înaintarea armatelor Reich-ului în sudul Poloniei le ținea în stare de alarmă.

Un ziarist elvețian, W.Borchard, care în ziua crimei s- a aflat la Constanța, a cules acolo o seamă de mărturii cât se poate de edificatoare. Niște Volksgenossen (compatrioți - n.n.) ai lui Hitler i-au relatat fără ocol că „afacerea” dăduse „greș ”. Căci cu câteva zile înainte rușii ocupaseră toată regiunea limitrofa României, răpind, astfel, germanilor orice posibilitate de contact cu teritoriul românesc. Oricât de paradoxal ar părea, prezența Armatei Roșii la granițele României o salvase astfel pe aceasta de o invazie. In câteva lagăre în care erau internați legionari au izbucnit dezordini sporadice, imediat și sângeros reprimate. Dar marea răscoală a minoritarilor nu s-a produs. In mintea celor care o puseseră la cale, ea trebuia să ducă la intervenția poliției și armatei române, oferind Fiihrer-

ului pretextul de a sări în ajutorul „fraților" săi masacrați.

Ca și uciderea cancelarului Dollfuss și aceea a lui Armand Călinescu a fost o crimă semnată. Și doar o circumstanță fortuită i-a ferit pe români de soarta austriecilor, cehilor și polonezilor.

A doua zi, o zi însorită de toamnă timpurie, pe asfaltul străzii Știrbey Vodă erau înșirate nouă

leșuri, a nouă tineri ale căror fețe luceau, parcă lustruite. Fuseseră împușcați în seara din ajun, chiar pe locul fărădelegii lor. E greu să-ți închipui, în plin oraș, salve de gloanțe. încât probabil că asasinii fuseseră executați pe rând, cu un glonte în ceafa. Când le-am văzut eu, trupurile întinse cu fața în sus nu lăsau să se întrevadă urme de răni. Câteva scânduri cu pete cafenii aflate în apropiere slujiseră, pesemne, la evitarea ricoșeurilor: după ce străbătuseră trupurile de sus în jos și dinspre spate în față, gloanțele se înfipseseră în scânduri, în loc să cadă pe asfalt. Deasupra leșurilor, pe o pânză prinsă între doi stâlpi se putea citi, cu litere roșii și negre, acest text: „Asta o să fie de acum înainte soarta criminalilor, trădătorilor de patrie ”.

Timp de câteva zile s-a părut că guvernul își pierduse capul. In toată țara au fost uciși din ordin oameni, unii la ei în casă sau pe străzi, alții în închisorile în care se aflau. Și totul fără măcar un simulacru de judecată. In mai multe orașe de provincie au fost expuse pe străzi cadavre anonime, la fel cum se întâmplase la București cu cei nouă bandiți. N-o să se știe niciodată numărul celor care ar fost astfel „lichidați” în manieră rusească. Despre câte unii, rudele nu știu încă nici acum dacă sunt în viață ori sunt

 mor ți. N-a fost întocmit nici un act de deces. Spre cinstea lui Grigore Gafencu, el a făcut tot ce i-a stat în putere ca să împiedice aceste crime sălbatice care, atunci când sunt făptuite de un suveran „prin grafia lui Dumnezeu și voința națională”, sunt semne de slăbiciune și de frică.

Armand Călinescu a fost înmormântat pe o zi cu ploaie. A început, în rotonda Ateneului Român cu o impunătoare slujbă religioasă patronată de Patriarhul Nicodim. Foarte palid, regele a asistat însoțit de fiul lui, Marele Voievod de Alba Iulia. Pe un catafalc înalt, într-un sicriu cu capac de sticlă, în uniformă, Armand Călinescu părea uimitor de tânăr; arăta ca un adolescent. După liturghie și discursuri, salutând mai întâi cu brațul drept ridicat, salutul roman, trupul celui ce-i fusese cel mai credincios slujitor, Carol al 11-lea s-a dus apoi să se încline în fața văduvei și a plecat. In fruntea cortegiului funebru care s-a îndreptat spre gară a rămas moștenitorul tronului.

A doua ceremonie, probabil mai emoționantă decât prima, a avut loc după amiază la Curtea de Argeș, oraș vechi în care se aflā mormintele regilor Carol 1 și Ferdinand și ale reginelor Elisabeta și Maria. Corpul diplomatic nu fusese invitat. Ca atare, n-am luat parte decât prin ce mi s-a povestit. Cerul se înseninase. De-a lungul traseului străbătut de cortegiu s-au înșiruit țăranii din zonă, în costume populare. Conform voinței celui decedat, sicriul fusese așezat într-o căruță rustică, împodobită cu frunziș și trasă de șase boi albi. Spre a ajunge la cimitir, trebuie urcat, pe un drum anevoios, o colină destul de înaltă. De aceea, sub căruță se ațineau

261 *doi bărbați care-i amortizau clătinaturile. Țăranii, printre care Călinescu își petrecuse tinerețea și-i reprezenta de multă vreme în Camera deputaților, plângeau și-și jăceau semnul crucii. Cred că eu aș fi simțit emoția care m-a copleșit și la Oplenit, la funerariile regelui Alexandru al Jugoslaviei. Firea și soarta acestor doi oameni, marele sârb și marele român, au ciudate asemănări. Dar nu se va ști niciodată ce au pierdut prin dânșii țările asupra cărora vegheau.*

București, octombrie-noiembrie 1939.

Adresa editurii:
Str. Polonă nr. 92,
Bl. 17 A+B, Ap. 1, Sector 1,
București
Tel. și fax: 021/210 8897
editvivaldi@clicknet.ro
www.edituravivaldi.ro

Tiparul executat la.V.C. *LUMINA TIPOs.r.1.*
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
tel./lax 021.211.32.60; tel. 021.212.29.27
E-mail: ol11cc@luminatipo.com
nw. *luminatipo. com*